

Койвыв кодзув

11
НОЯБРЬ
1981

Войнавывса да уджвывса ветеран, отставкаын майор П. П. Парилов. Сылӧн артиллерийскӧй гаубичнӧй дивизионыс 1945 воын сетіс рейхстаг кузя медводдза залп. Тайӧ дивизионсьыс ӧти пушка сулалӧ Ленинградса артиллерийскӧй музейын.

Снимокыс В. Вежевлӧн.

Войвыв кодзувлӧн

ТАЙӦ НОМЕРЫН

Иван ТОРОПОВ. Тян (повесть) 3

Юрий ВАСЮТОВ. Сиктӧй-шудӧй (поэмаысь юкӧн) . 36

Публицистика

Евгений УЛЯШЕВ. Миян семья 43

Л. Т. РОССОХИН. Образованиелӧн да наукалӧн воськовъяс 47

Дмитрий МОТОРИН. Максимӧвич 51

Николай ЩУКИН. Унджыкыс оз ков. Арся вӧр. Медводдза воськовъяс (кывбуръяс) 56

Миян календарь

Владимир ПОПОВ. Сьӧлӧм сьылӧмыс колис ас йӧзлы 58

Челядьлы

Иван СМИРНОВ. Чомъя часі. Град йӧрын. Сибдан йӧн (кывбуръяс) 61

Критика да библиография

Геннадий БЕЛЯЕВ. Тайӧ миян висьтыс 62

«Войвыв кодзувлӧн» почта

Василий РОЧЕВ. Сьӧлӧма ань 64

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННӦЙ ДА ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКӦЙ ЖУРНАЛ

ЛЭДЗӦ КОМИ АССР-са ПИСАТЕЛЬЯСЛӦН СОЮЗ

ПЕТӦ 1926 ВОСЯНЬ

11

НОЯБРЬ

1981

СЫКТЫВКАР

СЕВЕРНАЯ ЗВЕЗДА

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ
ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И
ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ

ОРГАН
СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ
КОМИ АССР

Главный редактор ***П. Шахов***

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

А. Ванеев, М. Игнатов, Н. Куратова, А. Одинцов *(ответственный секретарь),* ***В. Попов, С. Попов, С. Раевский, И. Торопов*** *(зам. главного редактора),* ***Г. Юшков.***

Коми радиолы тавося октябрын тырис 50 во. Снимок вылын радиоса дикторъяс-ветеранъяс Маргарита Грязнова да Евгений Штейн.

Снимокыс В. Вежевлӧн.

Иван ТОРОПОВ

Т Я Н

Челядьлы и гырысьяслы повесть

Быдӧн нюжӧдчӧ шонділань

МИЙӦ ТАЛУН, ШОЙЧЧИГМОЗ, ГОРТ ГӦГӦРЫН НОКСЬЫШТАМ, ВАНЮК,— шуис асывнас, чай юигӧн, дедушыс.— Пес заптыштам. Чуманъяс вылӧ сюмӧд кульыштам, бабушыд корӧ вӧлі. А медводз ветлам дона гоб вотны, ме тӧрыт казялі, петышталӧны, тыдалӧ, бура зэрӧм бӧрад гажсяліс да...

— Ылӧдз колӧ муннысӧ?— юасьӧ Ваньӧ, а ачыс, чай юигмоз, видзӧдӧ пашкыр сус пуяс вылӧ, мӧвпӧн тырӧм синъясӧн видзӧдӧ, быттьӧ кӧсйӧ казявны сэтысь Тян-дедушкосӧ...

— Тані неылын, берег пӧлӧныс бур ялаа яг эм. Сэтчӧ век ёна петлӧ дона гобыс. Эм кӧ, медмичаяссӧ, номыртӧмсӧ вотам да косьтыштам. Тшака шыдыд тай, тӧвнад, еджыд косьтӧм гобсьыд ёна чӧскыд...— Стариклы, бура узьӧма да, лӧсьыд и кыпыд лов вылас. И луныс со бара на гажа пуксьӧ.

Регыд мысти деда-внука, тшамъяысь босьтӧм важ наберушкаясаӧсь, муртса тӧдчыштысь ордымӧд восьлалісны нин Тян-ю катыдлань. Пищальясныс налӧн, дерт, век сьӧрсьыныс, а Татілок эз жӧ кольччы горт овны.

Верст джынсӧ эз и ковмы мунны. Вуджисны неыджыд шор, а мӧдар керӧсас кайигӧн водзын мунысь Ваньӧ джӧм сувтіс, морӧсас пӧся ёвкнитіс сьӧлӧмыс. Ваньӧ водзын, лапыд веж нитш вылын, зымвидзисны кык дона гоб.

— Видзӧдлы, кутшӧм молодечьяс, дедуш!— кыпыда горӧдіс Ваньӧ да пидзикок вылас лэдзчысис гобъяс дінӧ. И эз на пырысь-пыр вунды, а кыкнан кинас, кагукъясӧс моз, малыштіс ӧтисӧ и мӧдсӧ. Гобъясыс ки улас кылісны зумыдӧсь, пожӧм йӧгъяс кодьӧсь, вӧліны ыркыдӧсь, и сэтшӧм нимкодь вӧлі кывны найӧс ки пыдӧсъясас. Быттьӧ эз дона гобъяс аддзы Ваньӧ, а тӧрытъя пышйысь ыджыд чукчиӧс кыйис... Гобъясыс вӧліны шӧркодь гырсяӧсь, Ваньӧ чилснитіс лэчыд пуртнас бур сёркни кызта подсӧ, ӧтиыслысь и мӧдыслысь, кыз подъясыс пытшкӧстіыс вӧліны лым еджыдӧсь, и — со мыйысь медся нимкодьыд!— эз тӧдчы ни ӧти номыр туй!.. Тані, ыркыдінад да веж нитш вылад, гобъясыс вылісяньыс вӧліны ёна муговӧсь, кыза банйӧм тупӧсь кодьӧсь, а шляпа увдорсӧ быттьӧ шыльыда да кыза мавтӧмаӧсь нӧкйӧн, рыськӧн сьӧмӧсалӧмаӧсь ли — кӧть ӧні жӧ вомад сюй, сэтшӧм мича видзӧднысӧ да сэтшӧм чӧскыдӧн кажитчӧ ягвывса тайӧ дивӧыс...

Дедушыс, бокысьджык, вундіс жӧ гоб, сылы, дерт, нимкодь жӧ кутны татшӧм добрасӧ киас, но медся нимкодь пӧрысь салдатлы сыысь,

Заводитчӧмыс 10 номерын.

мый шудаа веськалісны буретш тшак петігкежлас, и сэтшӧм со любӧ таысь дона внукыслы.

Бура и сыналісны-корсисны веж нитшка керӧссӧ деда-внука. Кӧть керӧстӧ вожмалігӧн и ёнджыка зэвтчӧны да мудзӧны кок сӧнъясыд, но татшӧм тшактӧ вотігӧн тай вунӧдлан став йывсьыс. Ещӧ на сюралісны банйӧм юра молодечьяс. И пӧшти ставӧн вӧліны томӧсь да зумыдӧсь, тыдалӧ, лун-мӧд-коймӧд сайын на и заводитӧмаӧсь мыччысявны. И кыдзи нӧ таысь оз радлы да нимкодясь лолыд?! Кор наберушкаад весиг быттьӧ гольӧдчӧ этатшӧм добра. Абу жнёпкысьӧма-топалӧма мукӧд омӧлик тшакъяс моз, а збыльысь гольӧдчӧ том картупель этшӧн.

А сэсся кайисны пожӧма яг вылас, еджыд яла нитш вольсыштчӧма кузяла и пасьтала, войся лысвасьыс абу на косьмӧма, лапыд на, некодӧн талявтӧм, небыда пушъялӧ кок улад. И со, тайӧ еджыд да небыд сӧстӧмлунсьыс Ваньӧ син водзӧ быттьӧ бырснитіс-петіс рудов-мугов ёкмыль. Дона гоб! Но тані сійӧ ёна рудовджык веж нитш вылын серти. И подӥыс оз тыдав. Ваньӧ копыртчис, вешталыштіс топыд нитшсӧ — сэтшӧм жӧ еджыд кыз под, гашкӧ, сӧмын дженьыдджык öнтаяяслӧн серти, буракӧ, сы вӧсна мыӥ ачыс тані, еджыд ялаыс, дженьыдджык. Видзӧдліс гӧгӧр Ваньӧ, бара на öти чеччыштіс. Эстӧн со ещӧ... А збыльысь ӧд, сідзи и чайтсьӧ Ваньӧлы — быттьӧ öні на, буретш тайӧ здукас, зумыд молодечьясыс бырснитӧны-петӧны еджыд, неуна вежоват нитш увсьыс сылӧн, Ваньӧлӧн, син водзӧ. Первойсӧ видзӧдлігӧн быттьӧ нинӧм на он казяв, ӧдӥӧ мунігӧн кӧ, посниджыксӧ сьӧкыд и казявны, но зонка тӧдӧ, мыӥ дона гоб корсигӧн тэрмасьны ньӧти оз ков...

Но тані, шонді водзад да косінад унаӧн кутӧмаӧсь нин и номырзьыны, номыръясыд тай оз жӧ вугравны, тӧдӧны жӧ чӧскыдсӧ, и оз кӧ сюр тшакыс мортлы либӧ вӧрса пемӧсъяслы, ӧдӥӧ и нёняласны помӧдз. Тані деда-внукалы ёна ковмис вӧласьны пуртъяснаныс, мед босьтӧм тшакъясын эз коль ньӧти номыр туй. А коляс кӧ тай, шоныдінад да чӧскыдінад ӧдӥӧ и рӧдмӧ, пузьӧмӧн пузьӧ номырыд...

Он и казявлы, кыдзи кольӧ кадыс дона гобтӧ вотігӧн — син ортӧдзыд видзӧдан-корсян яла вылысь, нитшсялӧм колодаяс бокысь, важ лыс-кор улысь, копыртчан да вундасян, бара видзӧдан гӧгӧр... Шойччыштныд некор, костӧ веськӧдныд некор. Сэтшӧма кыскӧ водзӧ вотчыны... Но со, кылӧ, горзӧ дедушыс...

— Ванюк, лок куритчам!

Дедушыс пуксьӧма нин неважӧн на пӧрӧм кыз конда вылӧ, гартӧ ассьыс гӧрба чигаркасӧ.

— Тэнад тай нӧ тырны нин пондӧма наберушкаыд!— шензьӧ и радлӧ старик, аслас сылӧн тӧдчымӧн этшаджык на.

— Сюралӧ да...— нимкодьсӧ дзебиг вочавидзӧ Ваньӧ.

— Менам, сёморӧыд, ныжмыштӧмаӧсь нин синъясыс...— ышлолалӧ дедушыс.— Регыд мудзӧны ёна видзӧдӧмсьыс и.

Ваньӧ пуксьыштліс жӧ дедушыскӧд орччӧн конда вылӧ, а сэсся и гатшӧн водіс яр шонді водзын шуралыштӧм нин яла вылӧ. Мудзыштлӧм коскыс небыда ёнтігтыр бӧр веськалӧ зонкалӧн. Номъяс оз нин дӧзмӧдчыны гожся серти бура нин ыркалӧм вӧрын. И меліа жайгӧ шонді сӧдз енэжсянь. И сэтшӧм азыма лолавсьӧ. И дедушыс со орччӧн, Татілок водӧма да лӧня куйлӧ... Некодысь повны тайӧ гажа ягас, кытчӧ сымда петӧма еджыд дона гоб. Медся бур, медся чӧскыд тшакыс...

Ок ёна и лӧсьыд, ёна и кыпыд Ваньӧлы!

Куйлӧ гатшӧн Ваньӧ сӧстӧм яла нитш вылын, коді, косьмӧма да, чажакылыштӧ нин, пожӧм туганъяс костӧд видзӧдӧ лӧз енэжӧ, пыдӧстӧм-дортӧм йиркӧ, и виччысьтӧг казялӧ, кутшӧм югыда дзирдалӧ пожӧм лыскыс шонді водзас.

— Видзӧдлы жӧ, дедуш, лыссӧ быттьӧ выйӧн мавтӧмаӧсь! Югъялӧ...

— Сирыс, буди, шонді водзас сёдзтысьӧ-а...— чатӧртчылӧ жӧ да шуӧ старик.

— А кутшӧм веськыдӧсь гырысь пожӧмъясыс, дедуш?.. Быттьӧ зэлӧдӧма кодкӧ найӧс, струна моз... Посниясыс тай нӧ абу татшӧм веськыдӧсь...

— А югыд шондіыс найӧс веськӧдӧ, пиӧ,— куритчигмоз окотапырысь сёрнитӧ дедушыс.

— Шондіыс?— лэптылӧ юрсӧ Ваньӧ.

— Видзӧд, вывлань, югыдлань кыссьӧны найӧ чужӧмсяньыс. Мед эськӧ кодкӧ эз пановт да эз вевттьы юр весьтсьыныс шондісӧ... Быттьӧ тӧдӧны, мый шондітӧгыд да шоныд зэртӧгыд найӧлы не овны.— Видзӧдліс гӧгӧр да содтіс:— Аддзан, мыйта косьмӧм пуыс сулалӧ... Со татшӧм пӧрӧмаыс не этша и...— тапнитіс кинас увсьыс кондасӧ.

Ваньӧ дзӧръялыштіс ӧтарӧ-мӧдарӧ, казяліс и эм мукӧдсьыс дженьыдджык, косьмӧм нин пожӧмъясӧс, кодъяслысь йывъяссӧ сайӧдӧмаӧсь нин ловъяяслӧн пашкыр туганъясыс, мӧвпалыштіс да шуис:

— Быдӧнлы колӧ шонді...

— Да, дона пи...— ышловзис старик.— Сідзи нин тай лӧсьӧдлӧма кодкӧ: ловъяясыдлы шоныд колӧ, а оз кӧдзыд. Пулы кӧть тшаклы, мортлы кӧть номырлы...

— Сідзкӧ, дедуш, весиг и пуясыс панласьӧны да вермасьӧны ӧтамӧдныскӧд? Не сӧмын йӧз...

Старик нёньыштіс табак тшынсӧ да кызӧктіс, сійӧс вӧрзьӧдіс внукыслӧн тадзи шуӧмыс: «верстяммӧ зонкаыс, ачыс заводитӧ думайтны быдтор йылысь...» Шуис сьӧлӧм сетана:

— А венласьтӧгыс да панласьтӧгыс, пиӧ, дашкӧ, и олӧмыс эськӧ эз вӧв...— чатӧртчыліс пожӧм туганъяслань да содтіс:— Эз кӧ ёнджыкъясыс да мичаджыкъясыс пановтны жебджыкъяссӧ да чукыльӧсь-мукыльӧсъяссӧ...

Старик куритчӧ, Ваньӧ чӧла куйлӧ да видзӧдӧ вӧр-пу йылӧ. Шувгыштӧ яг... Шонділань чепӧсйӧм, ловъя кузь пожӧмъяс лӧня катласьыштӧны, сэтшӧм веськыдӧсь да топыдӧсь найӧ, сэтшӧм гӧгрӧсӧсь, сэтшӧм мичаӧсь, мый шызьӧм Ваньӧлы кыдзкӧ весиг оз и эскыссьы, мый ставыс тайӧ ачыс артмӧма, морт киӧн инмӧдчывтӧг... Эта кузя пожӧмъясыс и дивӧ кодь гобъясыс, пожӧм кодь жӧ увъя-вожъя тропӧк яла нитшкыс и дзоньнас ягыс... Дзоньнас вӧрыс... И код тӧдас на ещӧ мый!..

Ставыс артмӧма югыд шонді улын!

Ставсӧ бура да мичаа лӧсьӧдӧма тэныд, Мортӧй, сӧмын бур киясӧн, бур сьӧлӧмӧн лок тэ татчӧ, нэмӧвӧйся вӧрас, дойдтӧг-пазӧдтӧг босьт... Мед выльысь на петас... Выльысь на быдмас... Аслыд тэныд, и тэнад челядьлы...

— Тӧдан, Ванюк, мыйла тайӧ ягас медъёна быдмӧ еджыд гобыс?

— Местаыс, тыдалӧ, бур, дедуш... Шондіыс веськалӧ... Ю дор... Сук яла нитш...

— Сідзи, сідзи, пиӧ... Но пӧльыс менам висьтавліс на ещӧ со мый... Тян-дедушкоыс пӧ кысь мый аддзас, вайӧ тайӧ ягас дона гобсӧ...

— Кыдзи вайӧ?— бара пыксис Ваньӧ...

— Но, аддзас кыськӧ пӧрысьмӧм-номырзьӧм гоб и дзоньнас, вужнас ваяс татчӧ...

— Либӧ сус пуясыс моз жӧ садиталіс?

— Позьӧ шуны и сідзи... Тяныс, тані олігӧн, эз орӧд тшак вужсӧ... Мӧдарӧ — содтіс, паськӧдіс на сійӧс... И, видзӧд, ми тэкӧд, мыйта кад кольӧм мысти, бара на пондам чӧсмасьны чӧскыд гобӧн...

Ваньӧ весиг видзӧдліс гӧгӧр, сэтшӧма сылы мӧрччис тайӧ. Сылӧн мыйкӧ быттьӧ весиг визьнитіс мышкуӧдыс... И бара быттьӧ ловъяӧс моз кыліс сійӧ важӧн нин кувсьылӧм Тянсӧ.

Гортас кос кондаысь юкалісны вöсньыдик дзавъяс, шыльöдышталісны пуртöн, пысавлісны сэтчö мича тшаксö — посньыдджык шляпкаяссö вöрзьöдлытöг, а гырысьджыкъяссö да подъяссö чöлöсалöмöн — да и öшлісны керка стенса да тшамъяса важ пу тувъяс вылö лун шонді паныд. Косьмы, чöскыд тшак! Öд нöшта на муса да колана лоан тэ лымъя кöдзыд тöв шöрын.

А тшöтш и пöжисны тшаксö картупель сорöн пажнайтігкежлö. И Тян-юдорса ягъясыс, кузяла и пасьтала, быттьö ойдлісны вый сорöн небзьöм дона гоблöн ловтö мавтыштысь көрöн. А сёйигас чöскыдыс! Паньтö некыдз он вермы кутны, сэтшöм тэрыба сійö ветлöдлö рача-вома костöд. Кор куралісны рач пыдöссö, Ваньö шуис:

— Вöр сёян дорсьыд чöскыдыд, шу, немтор абу. Да öд, дедуш?

— Ме тай сідзи жö чайта-а,— öти кывъясьö мöдыс.— Ставыс аслас көра, но ставыс чöскыд...

— И сьöла шыд, и сьöд сэтöр ляз, и дозмöр шыд, и сир юква, и пöжöм дона гобъяс...

— И мыйыс на ещö абу вöрад, дона пи!..— шоналö сёрнинас Салдат Иван... Перйö табак көшельсö, гартö чигарка. Сёйöмсяыс на чöскыджыка куритчö. Водзö сёрнитö:— Мукöд дырйиыс книгаясысь лыддян: ыштö, сэтшöм коньöр да шудтöм вöвлі водзті коми вöралысьыд. А ме ногöн, сёморö,— некор эз вöвлы коньöрнас бур вöралысьыд... Локтас со татшöм гажа ягас, варов ю дорас. Ставсö тöдö и гögöрвоö, быд зверöс и пöткаöс. Некодысь оз пов... Сьöлöм бурмытöдзыс кыйсьö. Пöттöдзыс сёйö. Мед көть и абу кокни сылы, мед көть и öтнас сія, но асьсö зумыда кылö... Тырвыйö мортöн асьсö кылö... И некутшöм сія абу коньöр.

— Тяныс либö эз жö дзик шудтöмöн вöв?— юасьö Ваньö.

— Тяныс?.. Ог тöд, дона пи... Сія вед пöрысьöн нин татчö волöма... Но век жö со кыдзи чайта ме: нэм помланьыс лöнис сылöн йöзöн дойдалöм лолыс гажа вöр-ваас... Полошуйттöм зверь-пöтка пиас... Ачыс пö сійö пöшти некор абу лыйсьывлöма тані... Лэчкöн мыйтакö кыйыштас, шумтöг, öтнадыдлы уна-ö колö... Зверь-пöткаыс сы дырйи гортса кодь рамöсь вöлöмаöсь гögöр.

Сэсся деда-внука ветлісны сюмöд кульны. Дедыс велöдіс Ваньööс, кутшöмджык кыдзьясысь колö кульнысö — мед эськö эз трöпöк вöв сюмöдыс, эз потлась, а мед вöлі бура песöм öш кучик кодь ён да нюдз. Шонді лэччытöдз колис на кад дырджык кежлö пес заптыны, мед нин та понда не тöждысьны быд рыт.

Ужын бöрын, керкаын, Ваньö пörччис шуйга коксьыс сапögсö, а веськыдсьыс эз и удит нетшыштны: вына бордъя тури меліа босьтіс сійöс да и пондіс гычödны-нöбödны узян царствоö... Мед нин öдйöнджык шойччödны мудзöм зонкаöс, аски кежлö выль вынъяс сылы сетны. Ковмис дедушыслы отсавны кыскыны веськыд коксьыс кömсö.

Старик меліа и жаляддза видзöдліс чöскыда унмовсьöм внукыс вылö да шуис:

— Бура и шойччöді талун зонкасö... Но, немтор, том мортыдлысь бур унмыд чожа став мудзсö сылдас... Менсьым тай оз нин вермы сылдыны-а...— сэсся, водігмозыс, нöшта на содтіс:— Сьöлöма зонкаыс, да ёна пуö-керö, сія и татшöма мудзö рытъявылыс.

Мед важ йöзлöн тöдмалöмаыс выль йöзлы вуджö

И збыльысь, дедушыслöн шуöм серти и лоис: сэтшöма быттьö унежитчыліс тöнлуннас Ваньö, а кор асывнас садьмис, некутшöм мудз оз кыв — чöскыд унмыс визув ва моз пожъялöма став сöнъяссö.

— Дедуш, а талун кежлӧ кутшӧм лоӧ миян могным?— кыпыда пондіс юасьны сійӧ.

Мӧдыс тэрмасьтӧг чурснитіс сук пӧсь чай да воча юаліс:

— А эн-ӧ тэ, пиӧ, мудзышт бӧръя лун-войсӧ?

— Ме?— пыр жӧ ырсмуніс мӧдыс.— Да менам, дедуш, быдлаті брынакылӧ, резина мач кодь быттьӧ ме лои...

— Но, сідзкӧ, либӧ вай ми талун ньӧжйӧникӧн мӧдӧдчам ыджыд походӧ. Тян-ю пӧлӧнӧд лэччам, видзӧдлам, кутшӧмджыкӧсь вӧръясыс лоӧмаӧсь сэтӧн. Да кыдзи зверь-пӧткаыс олӧ. Тшак-вотӧсыс быдмӧ оз... Сэсся би дорын узьмӧдчам, ӧддьӧн гажаинын...

— Би дорын?!— Ваньӧ весиг чеччыштіс кок йылас.— Ур-ра!..

— Комъяс сэтӧні водзті ёна овлісны, видлам вуграсьны...

— Мем сэтшӧм окота комсӧ кыйны!— шызьӧ и шызьӧ Ваньӧ, сылы окота нин котӧрӧн петны тайӧ аддзывлытӧм на туяс.

— Сэсся ми босьтам ыджыд кытшов,— водзӧ на каймӧдлӧ Ваньӧӧс дедушыс,— кыпӧдчам Чожа-ёль пӧлӧнӧд, коркӧ керавлӧм Ыджыд Яг дорӧсӧд, петам Сьӧд шор йылӧ да ставыс кӧ лючки-ладнӧ лоӧ, бӧр лэччам ӧти лунысӧн татчӧ, асланым Шӧр базаӧ.

— И, дерт шу, сы ылнатіыд ветлӧдлігӧн мыйсӧ сӧмын ог аддзылӧй!

— Аддзылам... Ӧні вед тайӧ вӧръяссӧ оз ёна полошуйтны йӧзыд.

— А петляыд, дедуш? Татчӧ со кодкӧ волӧма жӧ и...

— Сійӧтӧ — да...— мӧвпалана кызӧктыштіс старик.— Кутшӧмкӧ сёмӧрӧяс ветлӧдлӧны... Абу кӧ прамӧя чӧсмӧмаӧсь...

Сэсся найӧ бура тӧбисны лазъяснысӧ. Ассьыс лазсӧ Салдат коркӧ важӧн нин вурліс-лӧсьӧдліс ас кылӧм на бур нойысь, морӧс вывсӧ да мыш вывсӧ волявтӧдз нин шылялӧм кучикӧн эжӧма, пельпомъяс вылас паськыд кучик бордъяс жӧ шевкнитчӧмаӧсь — мед зэрыс да слӧтыс эзджык кӧтӧд, а исковтіс ортсыӧ. А Ваньӧлы лазсӧ сійӧ таво на лӧсьӧдіс ӧнія вӧсньыдик нойысь да небыдик хром кучикӧн эжис.

— Оз-ӧ ло жар миянлы, дедуш, лазъяснад?— падъялыштіс на зонка.

— О-оз, абу вед гожӧм шӧр... Рыт-асылъясыс ыркалісны, век нин шоныдджык лоӧ. Лысваысь да зэрысь видзыштас лазйыд и. Кокньыдджык сійӧн и.

Пажын босьтісны — дозмӧр колясъяс, чуманын сирпиян нин солаасьӧмны, тшӧтш босьтісны гозӧс, нянь да картупель, лук да. Сов унакодь пуктісны мешӧчикӧ — гашкӧ, и комыс шедас... Целлофан мешӧкъяс эз жӧ вунӧдны и, бур морт тай найӧс думыштлӧма, весиг дедушыс неӧтчыдысь нин ошкыліс, куснялан да немтор быттьӧ абу, а коланаинӧ паськӧдан да мыйта быдторсӧ позьӧ тӧрӧдны туяд. Дерт, шуам, ӧдйӧ тшыксянторъястӧ дырсӧ оз жӧ позь видзны на пиын-а...

Сэсся и петісны найӧ гажа лунысны воча. Визув Тян-ю писькӧдчӧ джуджыд берегъяс костӧд, ёна веськыдджык сійӧ Льӧм-ю серти, варовджыка сьылӧ, гажаджыка ворсӧ, и том пожӧм сора, кыдз-пипу сора берегыс кос, асъя югыд шонді син веравтӧдзыд серӧдӧма лыс да кор пырыс ялаа ягсӧ, а улiын син ёрмӧныд ю дзирдыштлӧ, и кокни тӧвру мелісьыс-меліа кышакылӧ-сярӧдчӧ вӧр-пу йылын, и кайяс лов тырнаныс сьылӧны...

Бура узьӧм-шойччӧм, чӧскыда сёйӧм-юӧм бӧрын Ваньӧлы тшӧтш жӧ окота косявны-сьывны, лӧсьыда да гораа сьывны, окота пановтны дедушсӧ, ставсӧ окота пановтны — визув юсӧ и вильыш тӧврусӧ!— да вӧчны мыйкӧ бурӧс, но сэтшӧм нин бурӧс, кутшӧмӧс некод на некор вӧльнӧй свет вылас эз вӧчлы!..

Регыд мысти лэччисны козъя вӧра, кузь туруна лайковӧ, сэні вӧлі ыркыд да чорыда ӧвтіс сэтӧрлӧн нинӧмӧн сорлавны позьтӧм чӧскыд мырдӧн. Веж нитшкӧн эжсялӧм кыз колода кузя вуджисны сыв пасьта кымын шор. Сійӧ чукльӧдліс туруна-сэтӧра вутшкӧсь лайковӧд лӧня,

кутшӧмкӧ нюр гыркысь воысь ваыс мыйкӧ негораа висьтавліс Ваньӧлы.

— Видзӧд, кутшӧм сьӧд ваыс, дедуш!— казяліс да горӧдіс зонка.

— Сьӧд и эм, пиӧ,— долыдпырысь шуис мӧдыс.— Нимсӧ вед сылы сэтшӧмӧс жӧ и сетлӧмаӧсь — Сьӧд шор.

— Эз-ӧ Тян-дедушкоыс и нимтыв тадзисӧ?— вежавидзӧмӧн шуис Ваньӧ да ас тӧдлытӧгыс бара на чатрасьыштіс ӧтарӧ-мӧдарӧ.

— Дерт, кӧнкӧ, сія!..

Сувтовкерӧмӧн видзӧдыштісны на лӧня варовитысь сьӧд визув вылӧ, сэсся дедушыс шуис:

— А мийӧ вед тайӧ шор дорас ӧтчыд матыстчылім нин.

— Кор?

— Йывланяс...

— А-а! Воигад тай,— гӧгӧрвоис зонка.— Кӧні тай йӧра петлятӧ пезьгӧдім?

— Сэтӧні, сэтӧні, дона пи. Сыланьсянь визувтӧ сьӧд шорыс.— Мӧвпалана кызӧктыштіс да содтіс:— Йӧраясыд тайӧ шор пӧлӧныс век ёна олісны... Ваыс ли мый ли бура лӧсялӧ. Сёяныс унджык ли...

Кор кыпӧдчисны шорлӧн мӧдар кыр йылӧ, Ваньӧлы медводз синмас шыбитчисны гӧрдӧн сярвидзысь, сыв судта кымын топыд кустъяс, шондіыс быттьӧ өзтӧма найӧс да сідзи и ырзьӧны-ломалӧны.

— Жовпу тай тані быдмӧ, дедуш!— ёна шензьӧмӧн горӧдіс зонка; гортын сійӧ аддзыліс жовпусӧ школа йӧрысь.

— Быдмӧ...— нимкодясьӧ Салдат Иван.

— Эз-ӧ бара жӧ Тян-дедушкоыс садитав сійӧс?

— Эз буди-а... Тян-ю пӧлӧныд уналаын тадзи чукӧръясӧн быдмӧ ва дор шонді морӧсъясас.

— Вотыштам, буди, дедуш, ок мыйта!

— Бӧртиджык позьӧ и вотыштны...

Ваньӧ матыстчис гырыся вундалӧм-дорӧсалӧм, куим лапъя-коръяса куст дінӧ, нетшыштіс войся лысваысь косьмытӧм на ыркыд роз — кабыр тырыс лои. Пиньнас нетшыштіс розсьыс ӧти тусь, тяпкӧдчыштіс вомнас. Пытшкӧсас галяа тусьыс курыдкодьӧн кажитчис да и лемалӧкӧдзӧдӧ быттьӧ вом пытшкӧссӧ.

— Сёйнысӧ тай эськӧ абу ёна чӧскыд да,— чукыртчыліс Ваньӧ.

— Но бур лекарство пӧ жовпуыд,— шуис быдтор тӧдысь дедушыс.— Сьӧлӧмтӧ пӧ вынсьӧдӧ и пиньястӧ зумыдмӧдӧ. Весиг пӧ пондан кӧ юны пӧжӧм жовпу суксӧ, ныр-вомыд сӧстӧмджыкӧн лоӧ...— сэсся нюммунӧмӧн содтіс:— Сӧмын, дерт кӧнкӧ, не ме кодь чокыръяслӧн.

— Сідзкӧ, ми быть вотам сійӧс, дедуш. Унджык кӧ юам, вермас лоны, и тэ на бӧр томмылан.

— Вотам,— гыгъялӧ мӧдыс внукыслӧн бура шуӧм вылӧ.— Абу тай ылын...

— А, гашкӧ, и гортӧ на лэччӧдам гоз-мӧд вуж... Ӧшинь улӧ садитам. Со тай кутшӧм мича видзӧднысӧ. И лекарство ныр улад дась лоӧ.

— А мый, позьӧ и эм лэччӧдны,— пыр жӧ ӧти кывъясьӧ Салдат Иван и сэк жӧ мӧвпыштӧ: мыйла сійӧ ачыс, водзджыксӧ, эз гӧгӧрволы садитны жовпусӧ горт дорас; льӧм куст да пелысь быдмӧны, а со этатшӧм мича коланторыс и абу.

Мӧдлапӧвса парма весьтӧ, шочиник еджыд кымӧръяса енэжӧ кыпӧдчӧ вочасӧн чинысь, но сы пыдди ёнджыка пӧсялысь шонді; унзільсӧ пальӧдігмоз вильышмӧ-ёнмыштӧ тӧвру; нильӧгмӧм изъяс вывті да тысялӧм вужляяс дорті кыпыда да сӧдза горалӧ ю. Ыркыд да лӧсьыд мунысӧ муртса тӧдчыштысь нитшсялӧм-турунзьӧм важ чӧс туйӧд.

— Дедуш, а берег дортіыс тай тані сора вӧрыс,— ӧтарӧ-мӧдарӧ чатрасигтыр сёрнитӧ бӧрсянь восьлалысь Ваньӧ.— Кыдз пу да пипу ёнджы-

касӧ быдмӧ, этша пожӧмыс... И том вӧрыс... Гырысь пожӧмыс шочиник сӧмын сулалӧ...

— Сідзи и эм, пиӧ... Войнаӧдзыс на таті керавлісны, берегдор ягъяссӧ. Лучковкаӧн да вӧлӧн на сэки уджалісны, моторъястӧг. Во-мӧд сортовкаалісны. Тян-ю кузяыс и кылӧдчыштісны сэсся... Но эз вӧв кивыв сэки миянладорсянь уджалнысӧ — ылын, и лючки туй абу. А Тянюыд вед, висьтавлі нин тай, мӧдарланьӧ визувтӧ, Сыктылӧ ни Эжваӧ оз веськав, а Юг юӧ усьӧ, сэсся вӧлись нин Двинаӧ... Та понда сись кодь веськыд да шыльыд пожӧмъясыслысь сэки кылӧдісны сӧмын медбур тшытшсӧ — дінсӧ, еропланъяс керӧм вылӧ...

— А шӧрсӧ да йывсӧ кытчӧ воштісны?— оз гӧгӧрво Ваньӧ.

— А со тай, ӧні на куйлӧны...— дедушыс индіс ыджыдкодь нӧрыс вылӧ.

Сэні, кузьмӧс мыльк кодь вылас, морт судта пуритіс-быдмис тшӧг турун и петшӧр, и ёна на веж ставыс вӧлі, буракӧ, вына подйыс да, весиг гожся шондіыслӧн абу тырмӧма выныс быгӧдны да нярмӧдны, и тайӧ веж пытшкас гӧрдӧн сервидзисны кузьмӧс и гӧгрӧс лежнӧг мольяс да тшӧтш гырысь ӧмидз тусьяс.

— Вӧр али мый сэні?— дивӧ босьтіс Ваньӧӧс.

— Да-а...— ышловзис старик.

Найӧ матыстчисны морт киӧн вӧчӧм нӧрысыс дінӧ. Ваньӧ нетшыштіс боксьыс кыза шлапкысьӧм турунзьӧм нитшсӧ, и сісь дукӧн ӧвтыштысь эрсмунӧм восьсаинсьыс позис на казявны ӧта-мӧдыскӧд топыда дзобмунӧм-ропмӧм кер помъяс.

— Ой-йой-йой!— горӧдсис зонкалӧн.— Буракӧ, ыджыд штабель тані вӧлӧма...

— Ставыс сись кодь шыльыд да жыннян кодь гора кер,— стӧчмӧдіс дедушыс.— Дінъясыс сӧмын абуӧсь... Ставсӧ эськӧ и бура чукӧртлісны, мед бӧртиджык писькӧдны туй да миянланьӧ петкӧдны... Но туйыс дыр эз артмы, и ставыс муніс пучейяслы сам вылӧ... Лежнӧг-ӧмидзлы куйӧд вылӧ да...

Старик пуксис мыльк дорышӧ да пондіс гартны чигарка. Ваньӧ век на сулаліс шӧйӧвошӧмӧн. Сэсся сылӧн лоі видзӧдлӧм неылын зымвидзысь, енэжсӧ пыкысь пашкыр юра пожӧм вылӧ. Ылӧсас мурталіс синнас пожӧмыслысь сьӧд кырся кыз дінсӧ, сыв куим-нёль... А сэтысянь мыйта на крута тюваліс пожӧмыс вывлань виж кырся гӧгрӧс да кисьтӧма кодь тушанас... Гашкӧ, нӧшта на кызь метр, и туганӧдзыс увтӧм, кӧрт кодь ён... И став тайӧ добраыс со тані, тайӧ ыджыд чукӧрас ропмунӧма-сісьмӧма...

— Тэ кӧть, Ванюк, ӧмидз тусьяснас чӧсмасьышт менам куритчигкості,— шуис Салдат Иван; сійӧ, дерт, казявтӧг эз ов, кутшӧм сатӧка мӧрччис зонкаыслы верстьӧ йӧзлӧн татшӧм уръса уджалӧм-лякӧмыс.

Ваньӧ эськӧ и видзчысьӧмӧн дзумгысьліс бытшласьысь-сотысь лежнӧга-петшӧра пӧсь пач пытшкӧ, судзӧдіс да видліс вывті нин кисьмӧм ӧмидзлысь вомас сылысь кымынкӧ тшӧг тусь. Но водзӧ сэсся, мыйлакӧ, эз сёйсьы сылӧн. Век думайтсис лежнӧг улас сісьмысь мича керъяс йылысь. Сэсся и бӧр петіс дедушыс дінӧ.

— Мый нӧ? Абу чӧскыд?— куритчигмоз юаліс дедушыс.

— А, номырзьӧмаӧсь тай, кыськӧ мӧдлаысь сёям,— дедушыс вылӧ видзӧдтӧг ӧвтыштіс кинас Ваньӧ.— Да ӧд, шу, Татілок?— пуксис орччӧн да кутіс лебезитны пошиктысь понмӧс.

— Бур на, мый сэки кӧйдыс-рӧд вылас колявлісны мича пуяссӧ,— куритчигмозыс дедушыс чатӧртчыліс жӧ шемӧсмӧдана вылын шапкаа, ён да шыльыд пожӧмлань.— Со татшӧм молодечьяссӧ... Найӧяс видзыштӧмаӧсь на берег дор ягъяссӧ пожӧм рӧд орӧмсьыс... Да и сортовкатӧ лэдзигӧн сэки сӧстӧма на уджалісны, эз ӧнія моз вур-вар пазӧдны

ягсӧ. Став ув и йыв сотасны, кертӧ чукӧрӧ идраласны... Со и быдмӧма вылысь том вӧрыс. Тайӧ кӧть нин бур.

Сэсся дыр чӧла восьлалісны деда-внука тӧждысьтӧг горалысь Тянюю пӧлӧн. Қыкнанныс нормыштлісны. Быттьӧ шойна ягӧ волісны, кытчӧ дзебӧма налысь рӧдвужсӧ.

Ордымыс веськыдаліс ыджыдкодь кӧдж, визув нывка моз дзользьысь ю ылыстчыліс кытчӧкӧ, сэсся мыйкӧ дыра мысти бара пондіс кывны ыркӧдысь и пальӧдысь горыс. Петісны ӧнтая кодь жӧ сора вӧра том ягӧ, югыд ягӧ. Татілок, кылӧ, тявкйӧдлӧ-увтчӧ водзын, ӧтилаын «ув-ув» керас, а сэсся нин мӧдлаын кылӧ.

— Таръясӧс полошуйтӧ,— гӧгӧрвоӧдіс дедушыс.— Қыддза вӧрыс лоӧма да, бура рӧдмӧмаӧсь таръясыд. Со тай, сіт чукӧръясыс найӧлӧн, видзӧд мыйта.

Ваньӧ, дерт, казявтӧг эз ов тайӧ чукӧръяссӧ, кодъясӧс вӧлі топыда тэчӧма ловпу гар кодь чикыльясысь, но сійӧс шензьӧдіс, мыйла та мындаыс ӧтилаын.

— Дедуш, нарошнӧ али мый волӧны татчӧ таръясыс мыйкӧкертнысӧ?

Мӧдыс гыгъялыштіс татшӧм виччысьтӧм юалӧмсьыс:

— Оз жӧ кӧ-а... Аддзан со кутшӧм ён да пашкыр кыдзьяс сулалӧны гӧгӧр? Тӧвнас таръясыс пукалӧны да жыкруйтӧны на вылын, гаръяснас чӧсмасьӧны. А вой кежлас пурскысьлӧны лым пытшкӧ, репасъясӧ. Кузь войбыднад и тэчӧны татшӧм чукӧръяссӧ. Личӧдчасны да, кӧнкӧ, и шоныдджык узьнысӧ.

— Ставыс сэтшӧм гӧгӧрвоана, кор тэ висьталан, дедуш,— ышлолалӧ Ваньӧ.

— Меным вед, дона пи, кодкӧ коркӧ висьтавлывліс жӧ быдторсӧ. Сыын вед и бурыс, Ванюк, мый важ йӧзӧн тӧдмалӧмаыс выль йӧзлы вуджӧ...— ышловзис, шоныда видзӧдліс тар куйӧд весьтӧ копыртчӧм внукыс вылӧ, кыдзи сійӧ зывӧктытӧг видлалӧ чунь помъяснас косьмӧм гарчикыльяссӧ, да содтіс:— И мед эськӧн век вуджис... Мед эськӧн водзӧ вылӧ век унджык и унджык тӧдісны йӧзыс тшӧтш и вӧр-ва олӧмысь... А то вед ӧні, сёморӧ, мӧдарӧ пондіс артмыны: нэмӧвӧйся вӧралысьяслӧн пиян немысь-немтор оз кӧсйыны тӧдны...

Неуна муныштісны да казялісны локтысь арлӧн лов шыӧн пӧльыштӧм нин кыдз йылысь сьӧд таръясӧс. Ок, ёна жӧ мича лэбач сьӧд тарыд! Вылын юра да вожа бӧжа, лӧсталӧ шонді водзын — быттьӧ сьӧд лакӧн мавтӧмаӧсь. Дерт, ылісяньыд мунысьяслы оз тыдавны ни гӧрд синкымъясыс, ни моръссьыныс лӧзовыс, ни бӧж увсьыныс чим еджыдыс. А быттьӧ паськӧдчас кӧ эськӧ сійӧ ныр уланыс став рӧмъяснас да став статьнас — кыдзи, шуам, тулысын, койт вылын,— сэки кӧть синтӧ эн вештыв, сэки и лыйӧм йывсьыд вунӧдлан, кӧть эськӧ и чӧскыд яй кыйны-вины локтін...

Но кыдз улын, кылӧ, гораа увӧстіс Татілок, и вит-ӧ-квайт тар ӧтпырйысьӧн резӧбтісны разі-пели, быттьӧ эз и вӧвлыны.

— Заводитӧмаӧсь нин тай чукӧртчавны ӧтилаӧ,— донъяліс аддзылӧмасӧ дедушыс.— Тарыд чожа быдмӧ-сӧвмӧ, гожӧм шӧрнас нин эновтӧ позтырсӧ. А аръя вылыс сэсся ыджыд чукӧръясӧ ӧтлаасьӧны... Ёна и сюсь да вӧй лэбач, тарыд, мортӧс ни весиг понмӧс оз сибӧд матӧ...

— Кыдзи нӧ либӧ кыйлывлін тэ найӧс, дедуш?

— А унасӧ ме эг и кыйлыв тартӧ, кӧть эськӧ и пищальыд менам ылысь судзӧдӧ... Тулыснас, кад кӧ сюрас, койт вылысь кымыныськӧ лыян. А тӧвнад сійӧ жӧ репасысь...

— Репасысь?— оз гӧгӧрво Ваньӧ.

— Да... Лызьнад ветлӧдлігӧн казялан, кӧніджык найӧ олӧны. Тыдаланаджык кыдзьяс водзвыв бӧръян ас думсьыд. А найӧ, мыйта вермасны, пӧткӧдчасны да и пурскысясны вой кежлас лым пытшкӧ.

— Веськыда пу вывсяньыс?— шензьӧ Ваньӧ.

— Лым тукта моз, буракӧ, и жнёпкысьӧны.

— Вермасны вед доймыны тадзинад, дедуш...

— А, буракӧ, водзвыв небыдджыкинъяссӧ корсьӧны,— нюмъялӧ дедушыс.— И кор пурскысясны лым пытшкӧ, оз на пырысь-пыр сэні ланьтӧдчыны, кодӥысьӧны-мунӧны лым увтіыс водзӧджык, муköд дырйиыс сыв-мӧд бокӧ вешъясны.

— Мыйла нӧ эськӧ, дедуш?

— А кыдзи нӧ, пиӧ! Найӧлӧн вед врагыд вӧрад уна жӧ эм. Шуам, тулан, а торйӧн нин руч. Кыдзкӧ вед колӧ пӧрйӧдлыны найӧӧс, лэччин кӧ нин му вылӧ.

— А кӧдзыдыд кӧ дзужалӧ выліас, быть пыр лым пиӧ?

— Да, пиӧ, да... И со, шуам, гусьӧникӧн кыссяс мудер руч репас розь дорӧ, вувзьысяс... А тарыд сэк костi код тӧдас кытысь пурснитӧпетӧ.

— Кольӧм тӧлӧ, водз асылын, ми ветлім лызьясӧн мӧдлапӧлӧ...— казытыштіс татчӧ Ваньӧ.— И кыдз тай менам ныр улысь гыпнитас! Ме чуть эг весьӧпӧр... Сэсся орччӧн гыпнитіс, ещӧ, ещӧ... Быттьӧ минаяс взрывайтчалӧны лым пиас... Сэки нӧ кор удитан лыйнысӧ найӧс?

— Удитан, бур лыйсьысь кӧ. Да водзвыв кӧ, кӧть нин ылӧсас, тӧдан, мый кӧнкӧ татӧнӧсь найӧ. Да репас нямыртчӧмсӧ кӧ сямман торйӧдны усьӧм тукта гӧптысь...

— Оз тай уна и ков, дедуш!— серӧктіс зонка.

— Велалан, Ванюк... Сьӧлӧмыд кӧ кыскӧ, быдторйӧ велалан...

— Дедуш, а тарыс нӧ сэсся тӧвбыд кыдз пу гар и сёйӧ?— оз ӧвсьы юасьӧмысь Ваньӧ.

— Да... Кыддзыслысь томджык чальяссӧ да...

— И таысь эстшӧм мича да вына лэбач лоӧ?

— Лоӧ тай, сёморӧ, буракӧ, уна жӧ выныс кыддзыдлӧн... Дерт, шуам, гожӧмнад вотӧс вылынджык олӧ, быдсяма лёльӧ-гагсӧ кокалӧ...

— А дозмӧр пӧ бара тӧвбыд пожӧм лыс сёйӧ?

— Да, пиӧ, куш сӧмын лыс тӧвбыд изӧ. И, видзӧд, тарсяыд на ыджыдджык да ёнджык быдмӧ.

— Дивӧ!— лов тырнас шензьӧ Ваньӧ.

— Дерт, лыстӧ изны сылы бара гальки колӧ кокавны. Аслас мельнича сылӧн гаддяс. А оз кӧ тӧвнас сюр сылы галькиыс, кулны весиг вермас, гаддьыс тырас изтӧгыс да...

— Ещӧ на дивӧджык, а дедуш!

— А олӧмыс тай, дона пи, пондан кӧ ыджыдджыка мӧвпавны, ставнас дивӧ кодь.— Салдат Иван восьлалыштӧ чӧла да содтӧ:— И, сёморӧ, лючки ногӧн кӧ, став дивӧсӧ позис эськӧ веськӧдны мортлы бур вылӧ... Но огӧ на тай сяммӧ тадзисӧ керны...

Воисны кыдз пу дорӧ, кытысь сӧмын на лэбзисны таръяс. Ваньӧ чатрасьыштіс да бара на шуис:

— Дедуш, а, гашкӧ, миянлы тшӧтш колӧ сёйны кыдз пу гарсӧ... Пожӧм лыссӧ да... Мед ёнджыкӧсь да винёвджыкӧсь лоам...

— Кыдз пу гартӧ, Ванюк, сідз нин чукӧртӧны да косьтӧны, водз тулысын, лекарство вылӧ. А пакулатӧ? Со тай сьӧд тшакыс выліас, аддзан?

— Аддза...

— Мӧдысь миян колӧ судзӧдны сійӧс, ӧнісӧ кыскавны огӧ на кутӧй-а... Сійӧн пузьӧдӧм чайыс кынӧм висигъясӧ ок ёна бур. И вир ветлӧмтӧ пӧ сӧнъясад ӧддзӧдӧ. Сӧмын, Ванюк, мӧдысь кӧ ӧтнад пондан босьтны татшӧм пакуласӧ, ловъя кыддзысь чуктӧд, сӧмын ловъяысь!

— Гӧгӧрвои, дедуш!

— А лыс кузяыд тай тэ шуин... Этша ӧмӧй ӧні изӧны да сетӧны сійӧс скӧтлы, витамин пыдди. Бӧръя война дырйиыс, фронт вылын, меным

кыдзкӧ веськавліс пожӧм лыскысь вӧчӧм витамина ва. А, колӧкӧ, мыйта салдатӧс мездіс висьӧмысь татшӧм витамина ваыс. А здоров салдатыд вед и воюйтӧ ёнджыка, сёморӧ!

— Вот пӧ тэныд и пожӧм да кыдз!— чуймис дедушыслӧн татшӧм сёрниысь Ваньӧ.

— Да, пиӧ, вӧрад пуыд — абу сӧмын кер. Некор тадзи эн думайт... Пондан кӧ лыддьӧдлыны ставсӧ, мыйта сыкӧд, ловъя пуыскӧд, йитчӧма олӧмас,— юрси сіыд оз тырмы, непӧштӧ кырымсьыд чуньыд!

— Дедуш, видзӧд со, борд!— друг горӧдіс Ваньӧ, сэсся копыртчыліс да лэптіс кыдзьяс улӧ ёна быдмӧм турун пӧвстысь еджыд дорӧса тар борд.— А со ещӧ на дай... Пуркйысьӧмаӧсь али мый тані таръясыс? Косясьӧмаӧсь?..

— Ӧні найӧяс, тулысӧдзыс, оз косясьны...— дедушыс копыртчыштіс, тшӧтш пондіс зунясьны кыдз гӧгӧр. Сэсся и лажыньтчис джынвыйӧ сісьмӧм паськыд мыр весьтӧ.— А со и вир тані косьмӧма... Кодкӧ, буракӧ, лыйӧма, да тарыс дзобгысьӧма татчӧ...

Ваньӧ матыстчис да казяліс жӧ шыльыд мыр вылысь пемыдгӧрд косьмӧм кень.

— А вӧлі шуан, дедуш, оз пӧ сибӧдны таръясыд лыйны.

— Позьӧ на и ӧддьӧн ылысянь судзӧдны... Шуам, мелкоӧн кӧ...

— Мелконас жӧ ӧні оз позь кыйсьынысӧ!— тӧдысь морт моз шуис Ваньӧ.

— Да вед сыын и делаыс, дона пи, мый кодлы оз позь, а кодлы и позьӧ... А, сёморӧ, мелконад кӧ быттьӧ, ӧти кыдз йылысь дас тар позьӧ ускӧдны, увдорсяньыс пыр выліджыкъясӧ дітшйӧдлӧмӧн.

Сэсся, водзӧ муныштісны да, ӧти тар ырснитіс-чеччис кок увсьыныс моз — Татілок кытчӧкӧ мунӧма да эз повзьӧд. Ваньӧ виччысьтӧмысла сыркмунліс, сутш кежлӧ кынмыліс места вылас, шемӧса видзӧдӧ, кыдзи тарыс бок ногӧн моз уйкнитіс шочиник кыддза-пожӧма костӧд. А дедушыс сэк кості сяркнитіс пельпом вывсьыс пищальсӧ да шков лыйис. И лэбысь тар сутшкысис-войтыштіс яг вылӧ.

— Мун босьт...— петысь нюмсӧ дзебигтыр шуис Салдат Иван.

Ваньӧ ветліс, голяӧдыс кутӧмӧн лэптіс сьӧд тарӧс, пӧсь на сійӧ, тривкйысьӧ, медбӧръя лолыс петӧ. Зонка видзӧдӧ дедушыс вылӧ, и некыдзи оз эскыссьы сылы, мый тадзи, кода кӧ кості, позьӧ удитны ускӧдны виччысьтӧг жбыркнитӧм швычӧк тарӧс. Некыдзи оз эскыссьы!..

А мӧдыс, пищаляс, комын кыкӧд калибрас, выль патрон сюйигмоз, быттьӧ нинӧм абу и вӧвлӧма, шуӧ:

— Бура тай чӧкнитім... Пӧрысь кырымыс тай туйӧ на мый вылӧ кӧ...

Ваньӧ оз вермы кутны лов тырнас шензьӧмсӧ:

— Но, дедуш! Но, снайпер!

— Пӧткаыдлы, пиӧ, лэбзигӧн кӧ лыян, мыйтакӧ колӧ водзӧджык метитны. А менамсӧ, велалӧма да, оз и ков думайтны та йылысь, ачыс артмӧ...

Гора кось

Ӧтар и мӧдар берегыс таті тӧдчымӧнъя кыптылӧ-лыблӧ — кутшӧмкӧ ногӧн лоӧм мусюр из, буракӧ, тані,— и Тян-юыс веськыда ӧжыналӧма-писькӧдӧма чорыд изсӧ. Крут кыръясын бура тӧдчӧны изйыслӧн разнӧй рӧма да кызта пластъяс. Но ӧжынасигас уна из палак, буракӧ, брутқысьӧма ю воргаӧ, и нэмъяс чӧж визув ва яра усьласьӧ на вылӧ, зільӧ пазӧдны да быгльӧдлыны. А выныс, дерт, ыджыд сылӧн, ваыслӧн, ӧд, кӧнкӧ, песласян вор кодьӧдз нин шыляліс из подйыс да чожа исковтсьӧ сэті...

Лун и вой, некор помасьлытӧг мунӧ чорыд кось: нӧйтчӧ, муткырасьӧ изъяс гӧгӧр сӧстӧм ва, еджыд сорсӧн чарсмунлӧ, ызгӧ-скӧралӧ...

Деда-внука, воисны татчӧ да, дыркодь видзӧдісны кыр йывсянь валӧн ворсӧм-вийсьӧм вылӧ. И вӧрса сынӧдыс быттьӧ торйӧн нин сӧстӧм да ыркыд вӧлі тані.

— Аддзан, кутшӧм гажа тані, Ваньӧ, Қось дорас? Татчӧ ми и узьмӧдчам,— шуис сэсся Салдат Иван да мудзӧмпырысь пондіс мынтӧдчыны лазсьыс. А Ваньӧ мӧвпалана нюжӧдіс дедушыс бӧрся:

— Қо-ось...

— Миян тай «Қось» шуӧны... А муқӧд комияс — коськ...

— Дедуш, а ӧд кось кодь и эм тані... Ваыс косясьӧ изйыскӧд... Гашкӧ, та вӧсна и сідзисӧ шуӧны?

— Хмы...— Салдат Иван шензяна видзӧдліс внукыс вылӧ.— Ог тӧд... Ме, пиӧ, та йылысь некор на эг думыштлы... Мыйта во ола свет вылас-а...

— А нимыс нӧ эськӧ кыдзи тайӧ косьыслӧн, дедуш?

— Сідзи и эм — Қось... Сійӧ вед, буракӧ, ӧтнас татшӧмыс Тян-ю вылас.

— Абу бур тадзитӧ,— эскӧдана шуис Ваньӧ. Сійӧ век на видзӧдіс ворсысь ва вылӧ.— Вай ми нимтам сійӧс Гора косьӧн.

— А мый нӧ, лӧсьыд ним, вай нимтам,— шоныда шуис Салдат Иван.

— И мед йӧзыс, кодъяс воласны татчӧ, тӧдісны жӧ, гижам со этайӧ кыз пожӧмас.

— Позьӧ и кыдзкӧ пасйыны...— нюмъялӧ Салдат Иван.

— Гора кось!— Ваньӧлы долыд, мый аддзис татшӧм нимсӧ. Қоркӧ, гашкӧ, и карта вылӧ на пасъясны буретш татшӧм нимнас. Бур эськӧ вӧлі!.. А то нинӧм висьтавтӧм — кось...

Гырысь изъяскӧд вермасигӧн, буракӧ, сэсся мудзӧ ваыс, вынсӧ воштӧ, усьӧ ыджыд гобльӧкӧ да и лӧньӧ сэні, водзӧссӧ исковтӧ оз нин быттьӧ сэтшӧм тэрыба.

— А кось горувтіыс, тыдалӧ, джуджыд, дедуш, бура сэті кодйӧма усьысь ваыс?

— Пыдынкодь,— важ бипур колясъяс дінын йӧжгылясигтыр шуӧ мӧдыс.— Комъясыд сэтчӧ и чукӧрмывлӧны... Муқӧд дырйиыс ыджыд кельӧбъясӧн. Рытъявылысджык видлам вугравны.

Мисьтӧма курксігтыр кыськӧ лэбис-воис сьӧд кырныш, ылӧкодь пуксис мӧдлапӧвса пожӧм йылӧ да, водзӧ на шочиника курксігтыр, пондіс видзӧдны йӧз бӧрся.

— Кӧзяиныс тай воис,— сыланьӧ довкнитліс Салдат Иван.

— Чайтан, тані сійӧ и олӧ?— юасьӧ кырныш вылӧ видзӧдысь Ваньӧ; мисьтӧма курксысь чим сьӧд лэбач не этша шызьӧдіс сійӧс.

— Олӧ не олӧ, а кежавлӧ... Видзӧд со, йӧз тані узьлывлӧны, тыртӧм консер банкаяс кольӧмаӧсь... Да и, кӧнкӧ, консерсьыс ӧтар на мыйкӧ кыйисны да сёйисны... Йӧз бӧрад век нин мыйкӧ да мыйкӧ кольыштлывлӧ кырнышыдлы. Нянь тор либӧ чери-пӧтка сюв.

— Қом кыйысьяс жӧ али мый узьлывлӧны тані, дедуш? Та ылнаас?

— Қод тӧдас, пиӧ... Но вед татӧн тай не сӧмын ком олӧ... Ачыд нин быдторсӧ аддзылін...— Вуджӧдіс друг чепӧсйысь кызӧмсӧ да водзӧ шуис:— А чери йывсыд кӧ водзӧ байтны... Аддзан, ваыс гобльӧкас быттьӧ усьыштӧ плита вывсянь?

— Аддза...

— Сэті ӧддьӧн лажмыд, самӧй дорышӧдыс... И тӧдан, гобльӧксяньыс дорыш вомӧныс сьӧмгаяс чеччалӧны...

— Сьӧмгаяс?— чуймис Ваньӧ.— Чеччалӧны?

— Да, пиӧ... Гырысьджыкъясыс воздуктіыс тювгысьӧны дорыш вомӧныс... Мед водзӧ катны кульманінас... Буракӧ, оз эськӧ и унаӧн катны

Тян кузяыс, но мыйтакӧ катӧны... Аслас кельӧб эм тані. Сьӧмгаыд пӧ тай сійӧ сэтшӧм — кытӧні чужӧ да быдмыштӧ, сэтчӧ и бӧр воӧ кульмыны мореӧ лэччылӧм бӧрын.

— И, чайтан, сэки найӧс позьӧ кыйны али мый?

— Сюсь мортыдлы мыйла нӧ оз позь? Кузь кыбанӧн кӧ пыжсянь...

— Сідзкӧ, либӧ тайӧ бипур дорсаясыс?..— Ваньӧлӧн топалӧма лолыс, водзӧсӧ сійӧ оз и куж мый шуны. Ӧд сійӧ абу нин сэтшӧм ичӧт, сійӧ тӧдӧ нин: кӧні эм сьӧмга чери — енмӧн сетлӧм чӧсмасянтор и, позьӧ шуны, наказанньӧ,— сэні йӧз дзикӧдз йӧймывлӧны.

А дедушыс зэлыда серӧктыштіс зонкалӧн юалӧм вылӧ:

— Ме вед, дона пи, абу тун, мед став аддзылтӧмсӧ тӧдны... Ме сӧмын тӧда: тані бура овлӧ ком... Кульмыны катысь сьӧмгаяс чеччавлӧны... Кодъяскӧ, тыдалӧ, ме моз жӧ тӧдӧны та йылысь... И бипур местаыс со неважӧнся на, лун куим-ӧ-нёль сайся... Некымын морт узьӧмаӧсь тані... Дона сигарет помъяс кузяӧн чапкалӧмаӧсь... Коньяк юӧмаӧсь... Сэсся ещӧ нӧ мый?— чукрӧдліс сідз нин чукырӧсь ныр-вомсӧ Салдат Иван.— Ӧнітӧ воигӧн Тян-ю дор вӧрыс меным кажитчис вывтіджык полошуйтӧмаӧн. Дозмӧр поздыръяс пазалӧмаӧсь нин, гоз дозмӧр сӧмын и повзьӧдім... Сьӧлаыс этшагӧм и... А вотӧса вонад унджык эськӧ колӧ лоны...

— Либӧ кодъяскӧ бура кыйӧны-вийӧны татӧн, а дедуш?

— Буракӧ, сикмӧмаӧсь и эм кодъяскӧ, Ванюк...

— Либӧ бурджык нин не паныдасьны миянлы накӧд?— ас казявтӧгыс зэлалӧм гӧлӧсӧн шуис Ваньӧ.

Салдат Иван серӧктыштіс кыдзи вермис личыдджыка:

— Мийӧ тэкӧд та могысь и воим да... Эн пов, дона пи, ми вед тэкӧд государственнӧй йӧз... И могыс миян государственнӧй — тӧдмавны, мыйджык керсьӧ тайӧ ылі вӧръясас... Миян и документ та вылӧ эм...

Воис Татілок, мудзӧма таръяс бӧрся котралігӧн, исасьыштіс бипур дорын да чӧла нюжгысис пожӧм вуж дінӧ.

— Пӧрысь нин, а век на йӧй,— дивитыштіс понсӧ Салдат Иван:— Тӧдан вед, мый вӧй таръясыд оз сибӧдны тэнӧ, а век колӧ вӧтлысьны...

Шойччигмозыс водзӧ на куталісны на вылӧ усьласьысь горш лӧдзьясӧс да йӧршиталісны тыртӧм истӧг кӧрӧбъясӧ. Дедушыс ӧнтай нин шуис, мый комыдлы колӧ быдсяма пӧлӧс сам — ӧти вылӧ кӧ оз босьт, мӧдӧн колӧ ылӧдлыны наян трустӧс. Нидзув налӧн дӧра мешӧчикын эм, сэні мусӧ турун вужйӧн сорлалӧма — тадзисӧ пӧ озджык пӧд нидзулыс шоныд дырйиыд... Тян керка дорсянь воигӧн весиг пучей нин чукӧртісны и...

Ваньӧ некор на эз аддзыв та мында пучейсӧ!.. Ӧтилаын ён тӧв путкыльтӧма вужлянас орччӧн моз быдмылысь кык пӧрысь пожӧмӧс, водас сайын кымын ӧвтыштӧма. Найӧ пуксисны шоналӧм кыз кырсь вылӧ шойччыштны. Дедушыс, кыдзи и пыр, ӧзтіс чигарка. А Ваньӧлы нинӧм вӧчны, видзӧдӧ гӧгӧр да кывзысьӧ. И кутшӧмкӧ тӧдтӧм шы кылӧ, быттьӧ кодъяскӧ вӧсньыдик пилаясӧн гуджгӧны-пилитчӧны матын. Висьталіс дедушыслы, а сійӧ ньӧти эз понды шензьыны таысь, сӧмын и шуис:

— А ноко, кыз кырсьсӧ палтыртлы да видзӧдлы, мый сэні керсьӧ.

Ваньӧ павтыртіс и чуймӧмӧн гӧрдіс:— Пучейыс!

Да, чунь пом кодь гырысь пучейяс жуисны, пилитчисны, пурсъялісны гӧрд жуг-пызьӧдз изӧм-йирӧм, ас пырыс лэдзӧм пожӧм гырк вылын. Ставыс рысь кодь еджыдӧсь, топыдӧсь. Пондісны ӧктыны да дедушыс шуис:

— Ӧтилаӧсӧ найӧс оз и позь чукӧртны, сёморӧясӧс, а то кувтӧдз йирасны ӧта-мӧднысӧ.

— Сэтшӧм горшӧсь да скӧрӧсь али мый?

— Да... Найӧлы медтыкӧ мыйкӧ йирны... Но комыдлы тайӧ медбур сам.

Гӧрд жуг-пызь сорыс пипу коръясӧн гартлӧмӧн да мый да чукӧртісны пучейсӧ водзвыв босьтлӧм литрӧвӧй банка тыр, кӧть эськӧ этшаник и павтыртлісны кыз кырсьсӧ.

— Дедуш, а збыльысь ӧд, быттьӧ пилитчӧны и эм кодъяскӧ.— Ваньӧ дыр эз вермы лӧньны татшӧмторсьыд.

— Танітӧ мый на,— казьтыштіс мӧдыс.— Тані кык дін сӧмын и эм... А вот коркӧ ӎе ӧти ягын зурасьлі эновтӧм шпальник бунт вылӧ. Тадзи жӧ шондіа лунӧ. Вот сэні найӧяс пилитчисны так пилитчисны. Вот сэні вӧлі пир так пир! Дзоньнас кыз кырся кер бунтыс вӧлі дзуртӧмӧн дзуртӧ!.. Ог тӧд, дыр-ӧ кежлӧ тырмис та мындаыслы кер бунтыс...

— А коді нӧ эськӧ татшӧм пучейсьыс артмӧ, дедуш?

— Со тай нӧ пукалӧ кузь ускаыс... Пес кералысьыс.

— Этайӧ багатырыс али мый?— Ваньӧ лажыньтчис да кыкнан кинас, чунь помъяснас, чепӧльтіс шевкнитчӧм кузь усъясӧдыс лы кодь чорыд кышӧда ыджыд гагӧс; мӧдыс лэчыда шашаритчӧма кырсь дінӧ, некыдзи оз көсӧы мынтӧдчыны, муртса эз орны усьясыс лыбӧдігас. Сэсся и, скӧрысь дзужгигтыр, лэбис лэдзӧм пес кералысьыд пожӧм йывлань.

— Ёна и винёлӧсь да ёнӧсь пучейясыд,— водзӧ висьтавліс дедушыс.— Мукӧд дырйиыс тӧв шӧрын поткӧдан гожӧмын заптӧм пес чуркатӧ, а сійӧ кодйысьӧма-пырӧма сьӧмӧсӧдзыс, жуг-пызьнас бурдӧдӧма пыран розьсӧ и небыд-ловъя сэтӧні... Татшӧм горшыд да винёлыд, эновтан кӧ сылы вӧртӧ, чожа и пилитас-изас. Здоров путӧ вот оз вӧрзьӧд-а...

— Кутшӧм сӧмын ловъя лолӧс абу лӧсьӧдлӧма кодкӧ!— шензьӧ зонка.— И ставыс, буракӧ, колӧ вӧрыслы...

— Буракӧ, колӧ... Тайӧ пучейясыс пӧрӧм да эновтӧм пуяссӧ изасны, куйӧдӧ пӧртасны. А сэсся сэтчӧ пожӧм кӧйдыс усяс, выль петас мыччысяс, вынсьӧдӧм му вылад зумыдджыка пондас быдмыны.

Мыйтакӧ шойччыштӧм-нуръясьыштӧм бӧрын корсисны да пӧрӧдісны неыджыд кос конда, орйӧдлісны да новлісны берег дорӧ. Кык дін тшытшсӧ дедушыс дасьтіс ноддя вылӧ. Ӧти визьӧн, пазитчигӧн моз, лэчыд чер бӧжнас керъяссьыс кокаліс-чуктӧдіс чаг, мед биыс азымджыка кутчысяс, ӧти керсӧ мӧд вылас кымыньтіс чагйӧмаиннас, мед оз усь вылісаыс, помъясас бедьяс тувъяліс...

— Бӧртиджык би чуткам кык костас, и тайӧ ноддя-пачыс войбыд шонтас миянӧс,— шуис сэсся дӧвӧльпырысь.

— Чайтан, ломтысьны тадзисӧ кутас?— оз на эскыссьы Ваньӧлы.

— Лӧсьыда на и ыргыны пондас, кос кондаыд, труба оз ков.

Керыштісны кос пожӧм поноль шатинъяс, бура волисны-шыльӧдісны, нёльӧд номера жилка лесаалісны, витӧд номера вугыръясӧн да пробкаа табъясӧн да и лэччисны гобльӧк дінӧ ком лэптавны. Дедушыс нӧшта висьталіс, мый гобльӧксӧ пӧ мӧд ногӧн гутъянӧн шуӧны. Видзӧд со, важ коми йӧзыд быдторлы аслыс пӧлӧс ним сетлӧмаӧсь...

Ваыс сӧдз татчӧс изъя воргаад, рытлань катовтчӧм шонді бура югзьӧдӧ на гӧгӧр, и ва пыдӧсӧдзыс ставыс тыдалӧ. Вугырсӧ чӧвттӧдз видзӧдліс бурджыка Ваньӧ ыджыдкодь гутъянас, и пырысь-пыр жӧ шатовмуніс бӧрвыв.

— Кутшӧмкӧ черияс сы мындаӧн уялӧны!— пӧся шӧпнитіс дедушыслы.

— Комъясыд и эм,— воча нюммуніс мӧдыс.

Ваньӧ шемӧса видзӧдіс ем-дон сӧстӧм ваӧ, и аслас синъяслы некыдз эз эскы! Быгыльтан кодь топыд да швычӧк черияс — сьӧд мышка гырысь черияс!— тэрмасьтӧг визлалісны-уялісны, гӧгралісны гутъян пасьталаыс, сунлісны пыдӧсӧдзыс, и сэсся бӧр тювгысьлісны вывлань, мукӧдыс весиг васьыс чеччовтлісны, и сэки эзысьӧн и зарниӧн дзаркнитлісны шонді водзын.

Ставыс тайӧ вӧлі сэтшӧм виччысьтӧмӧн, сэтшӧм мичаӧн да шензьӧ-

данаӧн, мый Ваньӧ дзикӧдз шӧйӧвошліс, эз тӧд, мый вӧчны. Сулалӧ и видзӧдӧ, вомсӧ паськӧдӧмӧн дзоргӧ, вунӧдіс весиг, мый колӧ чӧвтны ловъя нидзулӧн самалӧм вугырсӧ.

Дедушыс оз жӧ тэрмась чӧвтны ассьыс вугырсӧ и, быдтор аддзылысь пӧрысь синъяссӧ сылысь пӧртісны жӧ ва пыдӧсын и ва вевдорын яра югнитлысь гырысь мича чериясыс. Медбӧрын сійӧ шуис:

— Ноко, видлы, Ваньӧ.

Сьӧлӧмас ыджыд надеяӧн Ваньӧ сьӧлыштіс нидзув вылас да чӧвтіс вугырсӧ. Со веглясьысь нидзула вугырыс ӧшйис таб йылӧ. Ставыс тыдалӧ. Мыш вылас чарснитӧм ыджыд, югъялысь бордъяса кык ком матыстчисны нидзув дінас. Ваньӧлӧн пӧся ыткӧбтіс вирыс. Пӧсялӧм киыс ёнджыка чабыртіс вӧсньыдик шатинсӧ. Час!.. Кодыс нӧ эськӧ кватитас?.. Ёськодь топыд нырнас ӧти комыс тувкис нидзувсӧ, сэсся винёла бергӧдчис да уйыштіс бокӧ. Мӧд комыс сідзи жӧ зывӧкпырысьмоз тувкис... Да мый нӧ тайӧ?! Матӧ воӧм синъяса зонка бергӧдчыліс дедушыслань. А мӧдыс сӧмын и лэптыштліс пельпомъяссӧ...

Муköд комъяс матыстчылісны кыдзисюрӧ веглясьысь кузь нидзув дінӧ, коді быттьӧ сідзи и вӧзйис асьсӧ налы, но мича черияс сӧмын дурисны-ворсісны сы гӧгӧр. Некод эз кӧсйы сёйны. Быттьӧ ставнысӧ найӧс кодкӧ чорыда ӧлӧдӧма:

Энӧ пӧ вӧрзьӧдӧй тайӧ ылӧдчысь самсӧ!

Ваньӧлы тайӧ вӧлі дзик нин гӧгӧрвотӧмӧн. Ӧд сійӧ мыйта жӧ нин кыйліс черитӧ — гурина и бадькор мык, кыз мык, кельчи и сын... Но мед, шуам, ӧти оз босьт самтӧ, мӧд. А кодкӧ век нин тшапнитӧ... А тані со мыйтаӧн уялӧны-югъялӧны-чеччалӧны, со мый гырсяӧсь ставныс, и мед кӧть ӧти чурснитіс нидзувсӧ...

— Часлы, либӧ ме пучейӧн чӧвтла,— татшӧмтортӧ аддзигӧн шуис дедушыс.

Мыйӧн сӧмын тёльскысис ва вылӧ еджыд кыз пучей, черияс тювгысьлісны сылань. И — вот дивӧыд!— бара на некод эз тшапнит. Да ӧд татшӧм тшӧг да госа пучейсӧ кӧть ачыд сёй! Эз кӧ комъяслы вӧв дасьтӧма... А найӧ сӧмын и исалӧны. Писка нывкаяс моз... А ещӧ ӧд и шуӧны: комыд пӧ горша босьтӧ самтӧ...

Тома-пӧрыся дыр сулалісны да кутісны кианыс нидзула да пучея шатинъяссӧ, чольсйӧдлісны да визьйӧдлісны ӧтарӧ и мӧдарӧ, но ни ӧти чери сідз и эз ылав. Дерт, ӧтарсянь кӧ, и нимкодь вӧлі видзӧдны югыд ваас налӧн ворсӧм вылӧ, но вочасӧн сьӧлӧманыс и дӧзмӧм чӧжсис асныра чериясвылӧ: мед кӧть, мода вылас, гоз ком шедіс эськӧ рытъя юква вылӧ...

Чӧвтісны коймӧд шатин, ыджыд лӧддзӧн, но наян чериясматыстчылісны сы дінӧ бара жӧ сӧмын тӧдмасьны.

Сэсся деда-внука шуисны эновтлыны чӧвтӧм шатинъяссӧ ас кежаныс: гашкӧ пӧ комъясыс аддзӧны миянӧс да яндысьӧны ли мый ли сёйнысӧ... Кайисны да пуксисны кыр дорышӧ, шоныд да небыд яла вылӧ.

— Буракӧ, ми тэкӧд, Ванюк, эгӧ веськалӧй сёян-жор вылас,— сьӧлӧм сетіс дедушыс дзугыльмыштӧм Ваньӧлы.

— А мый, вермас некор и не шедны?— Ваньӧлы некыдз оз эскыссьы, мый та мында чери дырйи кушӧн найӧ колясны.

— Вермас и сідзи лоны... Комыд тай сійӧ, сёморыд, сэтшӧм: оз кӧ босьт, тэ кӧть сэсся вомас сюй сылы медся чӧскыдсӧ, всё равно бӧр сьӧлыштас.

— Да ӧд, кӧнкӧ, абу жӧ ставныс ӧтмоза пӧтӧсь, дедуш?

— Коді пӧ тӧдас найӧӧс.

— Дивӧ, быттьӧ кодкӧ приказ сетӧ налы, сёйны али не сёйны...

— А дашкӧ, и сетӧ... Мый на пӧ ми тӧдам найӧлӧн олӧм-вылӧм йылысь.— Старик тэрмасьтӧг гаровтіс чигарка да пондіс лӧня куритчыны:— Оз кӧ шед и мед оз шед, аддзылӧмыс тай лоис-а... Эм на тай Тян-

юад комыс... Мӧдысь коркӧ шедас...— сэсся, буракӧ, унджык ньылыштіс тшынсӧ, пыдісянь дыркодь кызӧдіс, ыджыда сьӧлыштіс бокӧ, сэсся бара на шуис:— Водзті и Льӧм-юад мича комъяс овлісны, килоӧдз кыскӧ вӧлі мукӧдыс... Сэсся ӧти кадӧ ёна изведитлісны да пӧшти дзикӧдз бырліс...

— Кыдзи нӧ?— ылӧсас юаліс табъяс вылӧ видзӧдысь Ваньӧ.

— Важӧн нин тайӧ вӧлі... Пеж ловъяс босьтасны больничаысь яд кодь вына лекарство, нянь шомӧсӧ сорлаласны да и неыджыд ёкмыльясӧн пондасны лэдзны юас. Ком кватитӧ да и еджыд кынӧм увнас гатшнёвтчӧ велдорӧ. Сэтчӧ и сійӧс кутӧны да ӧдйӧнджык керӧны, мед ядыс вирӧдзыс эз удит йиджны. А то вед и ачыд верман гатшнёвтчыны...

— Вот адгоршъясыд!— горӧдӧ зонка.

— Да, мукӧд дырйиыс тай мортыдлӧн горшлуныс помтӧм-пыдӧстӧм... Код тӧдас, дыр-ӧ найӧ тадзисӧ кыйсисны. Оран выйӧдз тай воліс Льӧм-юад комыс-а... Сэсся и, водзті, кыблісны сэні не этша... Том дырйи ме ачым на петавлі и... Сирпиыд бура сюрліс... А комтӧ сійӧс, сёморӧс, он на и удит чуткынытӧ, ӧддьӧн сюсь да. А кодӧскӧ кӧ и удитан, кыбаныд век кыклаӧ бытшкысьӧ сылы — юр дінас и бӧжланьыс, кода кӧ кості, кӧть и узьӧ, удитӧ вегыльтчыны сійӧ, некутшӧм мӧд чери сэсся тадзисӧ оз вевъяв.

Сёрнитігкостіыс — мед, буракӧ, пальӧдыштны найӧс артмытӧм ком кыйӧмысь — мӧдлапӧвса пожӧмӧ шытӧг шывкнитіс-пуксис кутшӧмкӧ лэбач, ыджыдкодь, рудов, кузь бӧжа. Ваньӧ, буди, татшӧмсӧ эз на аддзыв-а?

— Кӧк,— шӧпнитіс дедушыс.

Но, со тай инӧ кутшӧм тэ вӧлӧмыд, кӧкиньӧй! Видзӧднысӧ абу и ёна мича. Но сы пыдди гӧлӧсыд тэнад, матушкалӧн! Гожся вӧр-васӧ ловзьӧдӧ и нормӧдӧ. Дерт, зонка тӧдтӧг оз ов, мый ӧні, аръявылыд, кӧкыд оз нин кӧк.

— Голяыс пӧ сылӧн ид шеп йикиӧн виньдӧ,— шуис дедушыс.— Сэки сэсся и дугдылӧ кӧкнысӧ.

Бӧрӧ-водзӧ шытӧвтӧг пӧлнясьыс рудов-сера лэбач вылӧ видзӧдігӧн Ваньӧ весиг наян комъяс йывсьыд вунӧдіс.

— Кысь-мый татшӧмыслӧн эстшӧм мича гӧлӧсыс петӧ? А, дедуш?

— А, пиӧ, енмыс, буракӧ, куш сӧмын гӧлӧс пондаыс и сетлӧма сійӧс вӧр-ваыслы. Код пӧткалӧн — чӧскыд яй, а талӧн — гӧлӧсыс...

— Поздтӧм кӧк... Сэсся нӧ сійӧ, дедуш, сідзи некор оз и тӧдлы ассьыс челядьсӧ?

— Оз, дерт, поздтӧ кертӧгыд, йӧз позъяд колькдтӧ пуктігӧн.

— Да-а...— Ваньӧлы нин и жаль тадзитӧ олысь кӧкыс.— Татшӧмыс, буракӧ, сэсся некод абу вӧр пасьталаыс... Гашкӧ, и став му пасьталаас...

— И вед пӧ, сёморыд, кыйӧдчӧ, кор мукӧд посни лэбачыс, сылы коланаясыс, пондасны позсӧ керны аслыныс. Лун куим-ӧ-нёль шыш моз лэбалӧ гӧгӧрыс. А сэк кості кынӧмас аслас ӧтка колькыс ӧддзӧ нин сӧвмыны... Сэсся со посньыдик кайяс эштӧдісны поз, чӧвтісны сэтчӧ колькъяс... Кӧк кыйӧдчӧ, кор мам чеччылӧ поз вывсьыс, повзьӧдлӧ ли, чапкӧ сэтысь ӧти либӧ гоз кольк, сы пыдди пуктӧ ассьыс сэтшӧм жӧ сераӧс...

— Сэтшӧм жӧ сераӧс?— став йывсьыс вунӧдлӧмӧн юасьӧ зонка.

— Да... сійӧ водзвыв нин тӧдӧ, код кайлӧн кутшӧм сера колькыс.

— Но абу ӧмӧй сылӧн пуктӧмаыс ёна ыджыдджык кайыслӧн серти?

— Абу... Ставсӧ кодкӧ бура лӧсьӧдлӧма, дона пи... Сэтшӧм жӧ ичӧт кольк пуктӧ сёморыд... А сэсся, ас пытшкас водзвыв пӧжӧмаыд, кӧкпиыс пановтӧ мукӧдсӧ кыш пытшсьыс петӧмнас, чожа быдмыны пондӧ. А кор нин сэсся чужасны посни вокъясыс, тойыштӧ найӧӧс позсьыс, ӧтнасӧн кольччӧ...

— Адгорш жӧ тай эськӧ да!..— чуймӧ Ваньӧ.

— Коньӧр кай гозъя сэсся ӧтнассӧ и мырсьӧны-вердӧны, пӧттӧм

чулльӧс. Асланыс дона пи пыдди. Кытчӧдз оз гӧнсяв-бордсяв да оз лэбзьы позсьыс, кытчӧ сійӧ оз нин понды тӧрны.

— Дивӧ!— Ваньӧ тыр синмӧн видзӧдӧ ув вылын копрасьысь-пӧлнясьысь лэбач вылӧ.— Дедуш, а гашкӧ, вӧлі кӧ сылӧн аслас поз, быдтысис кӧ ачыс, сэки, гашкӧ, эз и куж сэтшӧм мичаасӧ кӧкны?

— Дашкӧ, и эз...— нюмъялӧ старик.

— Гашкӧ, сійӧ, челядьыс некор абуӧсь дінас да, сы вӧсна сэтшӧм лӧсьыдасӧ да нораасӧ горалӧ?

— Вермас лоны и сідз, дона пи...

— Либӧ мед нин сідзи и олӧ, кыдзи оліс. Огӧ и пондӧй дивитны ми сійӧс...

— Огӧ и пондӧ...— шоныда шуӧ дедушыс.— Торйӧн нин сы понда, мый и вӧрсӧ сійӧ ёна весалӧ-видзӧ. Радейтӧ пӧ сёйны гӧна лёльӧясӧс. лёк вредительясӧс, кодъясӧс муköд лэбачыслы зывӧк кокыштны. Горш мортыд, кӧксӧ ме шуа, ӧти часнас пӧ вермӧ бырӧдны сё лёльӧӧдз.

— Вай инӧ, дедуш, став лёксӧ ми прӧститам позтӧм кӧклы.

— Вай...

А писка комъяс сідзи и эз вӧрзьӧдлыны некутшӧм сам, кӧть эськӧ и вуграсьысьяс кӧйвидзисны гутъян дорын шонді лэччытӧдз. Сэсся и, тыдалӧ, бара жӧ кодлӧнкӧ тшӧктӧм серти, наян ловъяс друг кытчӧкӧ вошины, быттьӧ некор эз и вӧвлыны. Шудтӧм кыйсьысьяслы колис сӧмын кайны да биасьны.

Кӧкъямыс арӧссянь вӧралысь

Вольпась вылӧ пуртъясӧн вундалісны кыр улысь кузь турун, вольсалісны би дорӧ да вылісяньыс вевттисны небыд ньыв лапъясӧн. Виччысяна ком юква эз ло, сы пыдди ковмис пуны тар, кодӧс сэтшӧм пелька лыйис пӧрысь снайпер. Сэсся ӧд налӧн вӧлі босьтӧма сьӧрсьыс солалӧм сирпиянӧс. Сэтшӧм на небыд да чӧскыд, аслас сыла-кӧра вӧлӧма выльӧн солалӧм сирпиыд, чунь помъясад лемасьӧ, вомад сылӧ. И Тян-юсьыс чайыс тані, Гора кось дінас, быттьӧ нӧшта нин кӧра да чӧскыд.

А кор паньыштісны посньыдик сыв чутъяса чӧскыд шыдсӧ, дедушыс юаліс:

— Ванюк, а вот эськӧ эн кӧ тӧд, мый пуим, вермин-ӧ шуны, мый тайӧ буретш да тар шыд? Абу дозмӧр, ни абу сьӧла шыд?

Мӧдыс выльысь паньыштіс, чупкӧдчыштіс вом доръяснас.

— Быттьӧкӧ и мыйӧнкӧ торъялыштӧ... Ог сӧмын гӧгӧрво, мыйӧн...

— А кыдз гар кӧрыс, буракӧ, кӧрсӧ вежыштӧ. Мӧдъясыс вед, дозмӧрыд да сьӧлаыд, лыс ёнджыкасӧ нямлялӧны.

— А тэ, дедуш, вермин эськӧ торйӧдны?

— Месӧ? Верма... Кӧть эськӧ, шуам, энь тарыдлӧн шыдыс сьӧла шыдланьджык матысмӧ...

— Чӧскыдджык али мый ай шыд сертиыс?

— Чӧскыдджык... Водзті весиг купечыд энь тартӧ донаджыкӧн вӧлі босьтӧ ай дорсьыс... Но мийӧ огӧ пондӧй шыд понда эньяссӧ лыйлыны. Тырмас на миян пай вылӧ айыс. А эньясыслы водзӧ вылӧ колӧ тар рӧдсӧ паськӧдны. Мед тшӧтш найӧяс, таръясыс, гажӧдісны вӧрсӧ. Вед кутшӧм любӧ лолӧ, кор тулысын лӧнь вӧр пасьталаыс кылӧ таръясыдлӧн кургӧмыс...

Дзожгӧмӧн нялйысь сирӧд чагъяс чуткисны ноддя керъяс костӧ, и чагйӧмаинад чожа босьтчис биыс, горша самасис, абу тай ӧнтая комъяс кодь писка, шытӧг нюлӧ кыкнан кондасӧ, паськалӧ и вынсялӧ, боквыв чепсасьӧ йӧршитӧмаинсьыс, и жайгӧ-шонтӧ буретш водзвыв лӧсьӧдлӧм вольпасьнысӧ. И кутшӧм шань пу пожӧмыд! Оз-ӧ кӧ третшмун! Оз-ӧ кӧ пӧсь ӧгырӧн чеччовт тэ вылӧ! Тӧждысьтӧг узь дінас кӧть кузь войбыд

садьмывтӧг, сӧмын биас эн пыр-а, оз сот сійӧ тэнӧ, скӧра третшкысь коз моз оз ӧзты паськӧмтӧ дзужалысь ӧгырӧн...

Лӧньӧ вӧр. Вочасӧн водалӧны лунтырӧн мудзӧм сьылысь кайяс. Доналӧм ыджыд шарӧн лэччӧ шойччыны парма пытшкӧ мудзӧм жӧ шонді. Ок, кутшӧм мича талун шонді пуксяніныс! Гӧрдӧн ымралысь посни кымӧръяс сявкнитчӧмаӧсь пасьталаыс, арся пипу кор кодьӧсь... Вочасӧн рӧмыдыс сукмӧ. Пипу коръяс рудӧдӧны. Енэжын пыр унджык и унджык кодзув кыськӧ петӧ, пыр югыдджыкӧсь и югыдджыкӧсь найӧ лоӧны да быттьӧ и матынджыкӧсь. Шонді дзебсьӧм бӧрын ыркалӧ, пемдӧ, дзикӧдз лӧньӧ вӧр-ва.

Сӧмын ӧтнаслӧн Гора косьлӧн и дум абу лӧньны: вильшасьӧ-уджалӧ, дзольгӧ-бузгӧ, лунся серти ӧні весиг гораджыка кылӧ, некутшӧм мудз сылӧн абу.

А со и сырйӧсь дора тӧлысь джын кыпӧдчӧ пемыд стын моз ӧтилаӧ сӧльнитчӧм вӧр весьтӧ, кельыд югыдӧн муртса-муртса кизьӧртыштӧ гӧгӧр.

Ваньӧ сулалӧ кыр йылын, Гора кось весьтын, пӧт сійӧ и мудзыштӧма, и лолыс-вежӧрыс тырӧма талун аддзылӧм да кывлӧм выльторъясӧн... Сулалӧ Ваньӧ, видзӧдӧ быгыд тӧлысь джынйӧн муртса югдӧдыштӧм вӧр-ва вылӧ, кывзысьӧ, и друг сылы пондылӧ кажитчыны, мый став тайӧ мирыс — вӧр-ваыс и лыдтӧм кодзувъяса енэжыс — ставыс дзоньнас!— быттьӧ кӧсйӧны тӧрӧдчыны сы пытшкӧ, сылӧн сьӧлӧм пытшкӧ, сылӧн вежӧрӧ; ачыс сійӧ, Ваньӧ, кӧсйӧ сывны ли мир пытшкас, дзикӧдз вылӧ сывны-вошны, кутшӧмкӧ сылӧн юкӧнӧн лоны ли — со этайӧ Гора косьыс моз, либӧ тшынасьысь би весьтын зымвидзысь пожӧмыс моз... Ваньӧ весиг повзьыштӧ татшӧм сьӧлӧм кылӧмсьыс, песовтчылӧ сулаланінас, кӧсйӧ нин мунны ноддядінса вольпась вылын лӧня куритчысь дедушыс дінӧ. Но сэки Гора косьын мыйкӧ велавтӧм ногӧн бузгысьӧ. Ваньӧлӧн синъясыс саткысьӧны сэтчань, и здук мысти казялӧ сійӧ, кыдзи ыджыд мыгӧра чери ызгысьӧ-чеччыштӧ гобльӧкысь да кузякодь лэбовтӧ кось тшупӧд вомӧн.

— Дедуш!— горӧдӧ зонка.— Кыдзи тювгысис! Торпеда моз!..

— Сьӧмгаыд катӧ... Кыкӧнӧсь тай, гозъя,— дедушыс, кӧть и эз аддзыв, кылӧма жӧ шысӧ, чеччис би дорысь, матыстчис Ваньӧ дінӧ.

Найӧ дыр сулалісны орччӧн да виччысисны выль чериялысь бузгысьӧм, но некод сэсся эз тыдовтчыв.

— Сёморӧ, колӧ жӧ эстшӧма асьтӧ песны, сы ылнаӧдз катны моресянь...— ышловзис старик.— Мед сӧмын пӧк да нек лэдзны... Катігчӧжыд лючки не сёйлыны. Со татшӧм тшупӧдъяс вомӧн чеччалны...

— Кодкӧ тай бара жӧ сідзи лӧсьӧдлӧма, дедуш!..— шуӧ лӧньтӧм на зонка.

— Катігас кыйӧны-вийӧны сійӧс быд ногыс... Кулӧмӧн и кыбанӧн... Весиг пищальысь лыйлӧны... Кульманінас чӧскыд пӧксӧ пуроны сійӧ жӧ комъясыс...

— А кыдзиджык нӧ эськӧ кульмӧ сьӧмгаыс, дедуш?

— Эньыс кодйӧ гальки пытшкын ыджыдкодь лу, а айыс вылісяньыс киськалӧ некнас...

— И сэки кодлӧнкӧ киыс лыбӧ лыйны найӧс, коньӧръясӧс?

— Мукӧд мортыдлӧн тай пеж кырымыс быдтор вылӧ лыбӧ, дона пи... Ме тӧдлі ӧти дядьӧс, коді Тяп-ю йывсьыс, пӧшти дзик нин косінсьыс, лыйлӧма сьӧмгаяссӧ, мукӧдыс пӧ кык пудъяӧсь...

— Кы-ык пудъя!..— сӧмын и шусис Ваньӧлӧн.

— Кӧть эськӧ и абу нин чӧскыдӧсь найӧ сэки, рудзалӧмаӧсь лючки сёйтӧгыд кузятӧ катігӧн. Та понда унджыкыс пӧ, кульмӧдчӧм бӧрас морелань бӧр кывтігӧн, сгинитӧ.

— Коньӧр лов!— доймасьӧ сибыд сьӧлӧма зонка.

Сэсся найӧ водісны кузялаыс нин шлонгысь ноддя дорӧ, шоналӧм

да нӧшта на небзьӧм ньыв лапъяс вылӧ, кодъяссянь кольмӧдтӧдз ӧвтіс ньыв сирлӧн мырдӧн. Ваньӧ шлапнитчис гатшӧн, личлэдзис ки и кок, мудзӧма сылӧн быдлаті, но лӧсьыд, сэтшӧм лӧсьыд мудзӧм бӧрас тадзи личӧдчыштны, мыйкӧ дыра кежлӧ куньліс синсӧ, жайгӧ ноддясянь шоныд, уліын ызгӧ Гора кось... Сэсся Ваньӧ бӧр восьтіс синъяссӧ, видзӧдыштіс, кыдзи руд тшын писькӧдчӧ-кайӧ пашкыр пожӧмлӧн увъяс пыр. Сэсся муртса эз горӧд чуймӧмысла: сійӧ казяліс, мый пожӧм увъяс вылын пукалӧны кодзувъяс... Яръюгыд кодзувъяс!

— Дедуш, видзӧдлы жӧ, кодзувъясыс пуксьӧмаӧсь пожӧм вылас! Тшӧтш лэччӧмаӧсь шонтысьны миян шоныд ноддя дінӧ...

Чӧла куйлысь старик восьтыліс синъяссӧ и тшӧтш чуймис мича серпассьыс. Вочавидзис шоныда:

— Кӧнкӧ вед найӧлы сэтӧні, енэж йиркас, кӧдзыд жӧ, со и лэччисны...

Чӧв олыштісны. Салдат Иванлӧн водзӧ на шоналіс сьӧлӧмыс. Пожӧм увъяс вылӧ вӧвлытӧм на лэбачьяс моз лэччӧм кодзувъясысь и орччӧн куйлысь дона внуксьыс, и быдторсьыс... И сійӧ шоныда-шоныда шуис зонкалы:

— Видзӧд бура быдтор вылӧ, дона пи... Тян-ю вылас бура видзӧд, кывзы бура сійӧс... Лов тырнад босьт сылысь мичсӧ и гажсӧ... Нэм кежлад босьт... Мед ловъя лолӧс моз жӧ нэм чӧжыд кылін сэсся сійӧс... Мед век гажыд петіс сыысь...— Чӧв усьліс, ыджыда ышловзис, сэсся содтіс:— А ме, ачым, дашкӧ, и медбӧръяысь нин сывйыштча и окыштча сыкӧд... Тян-юыскӧд... Да аттьӧ кыв шуа сылы... Став бурсьыс да гажсьыс, мый сійӧ сетіс меным олігчӧж...— судзӧдчыліс кинас внукыс дінӧдз, малыштіс сійӧс.— И тэныд сё пасибӧ, дона пи, мый локтін татчӧ дедушыдкӧд...

Ваньӧлӧн вӧрзис сьӧлӧмыс дедушыслӧн таташӧм кывъясысь, немтор оз куж шуны, сӧмын воча малалӧ дедушыслысь немечлӧн пуляӧн шыгыртӧм кисӧ.

Шлонгӧны паськыд, но не жар биӧн кондаяс, бӧр сетӧны шонділысь не ӧти дас воӧн босьтлӧм шонысдсӧ, а тшӧтш быттьӧ и мыйкӧ чӧла мойдӧ биыс.

— Дедуш, тэ меным лючкисӧ эн на и висьтавлы, кыдзи велавлін вӧравнысӧ... Век шуан, быдмыштан пӧ да сэки став йывсьыс висьтала...

— А мый, кывзан кӧ, ӧні позяс и висьталыштны... Мыйкӧ тай оз на жӧ узьсьы...

— Висьтав, дедуш!— Ваньӧ ырснитчӧ-пуксьӧ куйланінсьыс.

Мӧдыс лабутнӧя пуксьӧ жӧ, перйӧ кӧшельсӧ да гартовтӧ чигарка, тэрмасьтӧг судзӧдчылӧ ув торйӧн биӧдз да ӧзтӧ чигаркасӧ, нёньыштӧ махоркалысь чорыд кӧра тшынсӧ да шуӧ:

— Важӧн, пиӧ, комиясыд пӧшти ставныс вӧралысьясӧн вӧлісны. Мойдъясад и сьыланъясад медъёна ошкывсьылісны сюсь кыйсьысьяс. Медбур геройясӧн да шань багатыръясӧн найӧӧс ыджӧдлісны. Помнитан, ме тэныд Пера йывсьыд мойдлі?

— Да...

— Мортыс ставсяыс ён, ставсяыс повтӧм, роч муӧс мездӧ лёк вӧрӧгысь, а водзӧс пыддиыс сӧмын и вӧраланін корӧ аслыс, кӧть эськӧ и мыйсӧ оз вӧзйыны ыджыд бур керӧмсьыс... Батьӧӧй пӧ менам — вӧрын узигӧн шонтысь ноддя, мамӧӧй пӧ менам — небыд ньыв вольпась, а сочаӧй пӧ менам — вӧр-ваын вӧльнӧя олӧм-кыйсьӧмӧй, таысь ӧтар пӧ меным немтор сэсся оз ков, а татӧг пӧ ме и олнысӧ ог вермы... Со вед кыдзи, сёморӧ!..

— Лӧсьыда и шуӧма, дедуш!— лов тырнас радлӧ Пера вӧсна Ваньӧ.

— А босьт либӧ Йиркаптӧ, кутшӧм кыйсьысь сійӧ вӧлӧма! Кутшӧм лызь сійӧ лӧсйылӧма аслыс.

— Кутшӧмӧс, дедуш?

— Эг на ӧмӧй висьтавлы?.. Корсяс сійӧ паськыд ягъясысь сэтшӧм пу... Сэтшӧм пу!.. Лӧсъяс лызь пӧвсӧ... Кӧсъяс видлыны... Сувтас сы вылӧ и, сёморӧ, мӧдас тӧвзьыны... Тӧв нырысь на чожаджыка, ӧдва и султнысӧ вермас... Сэсся мӧд лызь пӧвсӧ оз нин лысьт сійӧ пусьыс лӧсйыны, прӧстӧй козйысь керас. Қыкнансӧ кӧ вед керис сійӧ пусьыс, му мӧдарӧдзыс эськӧ пырысь-пыр шутёвтіс... Уна и кыяс сійӧ быдторсӧ татшӧм перыд лызьыд вылын.

— Дедуш, татшӧмторъяссӧ тіянлы ичӧтсяньыд, кӧнкӧ, ёна мойдлісны?

— А кыдзи нӧ эз, дона пи! Книгаястӧ мийӧ сэки лёка этша лыддьывлім. Телевизор эг видзӧдӧ... Мойдӧмсӧ да сьылӧмсӧ и вӧлі кывзан, тӧвся кузь рытъясад... Вӧралысь багатыръяс йылысь и Ёма-баба йылысь, Вӧрса йылысь и Вакуль йылысь. И, дерт, аслыд тшӧтш окота лоны ёнӧн да повтӧмӧн, быдтор кужысьӧн да вермысьӧн...

— Вӧравлӧмаӧсь пӧ пыр ӧткӧн?

— Сӧмын ӧткӧн, дона пи, кыкӧннад вед ёна повзьӧдлан зверь-пӧткасӧ. Но, поныд, дерт, эм жӧ... Кузь арбыд да и тӧв джынсӧ на олан аслад вӧр керкаын, кыйдӧссӧ сӧмын петкӧдлан гортад...

— Оз ӧмӧй гажтӧм босьт тадзинад?— чуймалӧ зонка.

— Мортыд тай кыдзи да мыйӧ велалан... Лунтыр ветлӧдлан вӧрті — лыйсян да чӧсъяс мездалан, вылысь октапан. Рытнас воан керкаад да ур-тулан кулян, пӧткатӧ меститан, ужын пуан-лӧсьӧдан, кадыд мунӧ... И любӧ аслыд, мый шедӧ тэныд бура кыйдӧсыс. И быдторсӧ мӧвпалан ноксиг-керигмозыд — кыдзиджык аски кытшовтны, и кутшӧмджык луныс лоӧ, сэзь али лым петас, и бур, мый тӧлка да винёв рӧдысь понтӧ лӧсьӧдін, бура велӧдін, мыйта добра нин сійӧ отсаліс кыйны, и чӧс туй вылад со ош вельмӧма, дозмӧртӧ гусявлӧ, кыдзкӧ колӧ мыйкӧкертны пакӧститчысьӧс... А сэсся и мудзӧмыд лунтырнад, ужнайтан да чӧскыда и онмӧссян.

— Он и пов?

— Он... Лёк йӧз сэки вӧръясын, ӧнія моз, эз кимӧститчыны, тэнад угоддьӧӧ некод мӧд морт оз лок... Пищальтӧ весиг керкаад он пырт вӧлі, ывла тувйӧ и ӧшӧдан, не нин шуны мукӧдтор йылысь...

— Дедуш, а тэ эськӧ кымын арӧссянь пищальнас пондін лыйсьыны?

— Ме? Ме, пиӧ, водз заводиті...— казьтылӧмсьыс нюмъёвтӧ старик.— Қӧкъямыс арӧс на меным вӧлі... Гусьӧникӧн босьті батьӧлысь пищальсӧ, чукӧсті понмӧс и — лататы вӧрӧ... Ставыс, мися, лыйсьӧны, а ме нӧ йӧзсяыс омӧльджык али мый! Верст кӧкъямыс сайӧ лӧсышті. Ачым эськӧ некор на эг ветлыв сэтчӧдзсӧ, но батьӧсянь кывлі, мый сэтӧні ёна дозмӧр олӧ. А мед не вошны, матка тшӧтш батьӧлысь босьті, но, компастӧ вӧлі сідзи миян шуӧны... Но вот, пон вутӧ дозмӧр, ме лыя, а сійӧ оз усь. Мый нӧ тайӧ?— шензя... Мӧдӧс лыя, бара оз усь... Паскӧ сэсся лыйи, абу жӧ инмӧма... Вӧлӧмкӧ, ме виттӧг, метитчытӧг пезьдала. Сэки вӧлись гӧгӧрвои, мыйла пищаль помас чутыс, мушкаыс эм... И кор ещӧ ӧти дозмӧрӧс вутіс понмӧй, чут пырыс нин виті да и уськӧді дозмӧртӧ... Ок, радыс менам вӧлі!.. Но кыдзисюрӧтӧ гӧгралігӧн ылалі ме вӧрас. А, немтор, мися, менам жӧ матка эм! Видзӧда, стрелкаыс, йӧймӧма кодь, ӧтар и мӧдар чепсасьӧ, оз петкӧдлы, кодарӧ колӧ меным мунны. Қутшӧм нӧ, мися, тайӧ матка, оз кӧ инды гортӧ мунан туйсӧ? Ӧдва эг пазьнит ме сійӧс пучер дінӧ, батьӧысь повзьӧм нонда сӧмын бӧр зептӧ сюйи... Дыр собалӧм бӧрын кыдзкӧ тай петсьӧма жӧ сэсся менам видзьяс вылӧ, верст куим-ӧ-нёль гортсянь. Аслам сэтшӧма мудзсьӧма, воськовтны водзӧ ог вермы. Пыри турун зорӧдӧ да пырысь-пыр и унмовси... А понмӧй котӧртӧма гортӧ, кӧнкӧ, никсіс-никсіс, кӧзяин узьӧ, а мый нӧшта керны сылы? А гортын ставӧн нин повзьӧмаӧсь — абу и абу морт, сэсся со и понмыд ӧтнас локтіс... Но понмыс сія ёна тӧлка вӧліс, катӧдас батьӧӧс зорӧд дорад... Аддзис батьӧ менӧ сэтысь, тасманас гоз-мӧдысь

жвучнитіс. Но эз ёна...— стариклӧн гӧлӧсыс вежсьӧ, небзьӧ.— Сы бӧрын сэсся и пищальтӧ меным сетіс... Матканад велӧдіс вӧдитчыны и... Сэксянь ме и лои вӧралысьӧн...

— Кӧкъямыс арӧссянь?— синваӧн йиджтысьӧм гӧлӧсӧн юасьӧ Ваньӧ.

— Да... Пищальясыс сэки миян сідз шусяна пистонкаяс вӧліны — ствол помсяньыс шомполӧн зарадитан, свинеч пулькаӧн. Свинечсӧ — кыз сутуга пом кодь — сьӧрсьыд жӧ новлӧдлан, кор ковмӧ зарадитны, пиньнад курччан либӧ пуртнад орӧдан пулькасӧ. Порокыд сьӧрсьыд жӧ, пу порошничаын бокад ӧшалӧ... Сэки и ме велалі бураті лыйсьыны, ӧти пульканад вед ёна колӧ кужны инмынытӧ. Урыдлы вӧлі кык син костас чӧкнитан, панидӧн кӧ тэныд пукалӧ, а бокӧн кӧ — пель вужъяс, мед куыс эз тшык, мед донаджык, первой сортӧн муніс. Дозмӧрыдлы морӧсас лыян, борд вечикас ли, а мукӧд дырйиыс и веськыда юрас... Ёна велалі сэки лыйсьынытӧ... Бур воясад куш сӧмын тулансӧ комынӧдз вӧлі кыя...

— Дедуш, тэ коркӧ висьтавлін, мый став ошсӧ тэ кыйлӧмыд дас кыкӧс. А медпервойсӧ кор кыйлін?

— Эг ошйысьлы?..

— Некор эн...

— А буретш да ёль дорысь вурдӧс лыйи. Судзӧді да мый да сійӧс, ачым радла — дона ку шедіс... Кӧсъя кайны бужӧд увсьыс кыр йылас... Видзӧда — сёморӧ!— ош, кык кок йылас сувтӧма, скӧралӧ, кузь гыжъя лапаяснас сяркӧдӧ... Метра дас сайын месянь... А менам дрӧбъя зарад стволын, сэки мӧд пищаль нин вӧлі... Мый керны? Смелмӧдчи да и косьышті сылы сярганас, голяас... И сэки вӧлисти садьтӧг повзи... Уськӧдчи пышйыны... Гортӧдз котӧртсьӧма... Вои, а ныр-вомӧй аслам вӧрзьӧма... Мам бӧрддзис, мыйӧн видзӧдліс ме вылӧ... А батьӧ шуӧ: «Но, бур вӧралысь таысь лоӧ...»

— А ошкыс нӧ?— юасьӧ би водзын югъялысь синъяса Ваньӧ.

— Ошкыс? Кайим да кулим батьӧкӧд. Сярганад сылы менам бура веськавсьӧма да сэтчӧ и усьӧма. А сэсся ме эг понды повны ошсьыд. Сійӧ морт вылад первойтӧ оз уськӧдчы, кӧть и мукӧд дырйиыс повзьӧдчылӧ. Лыйӧм бӧрад сӧмын уськӧдчӧ...

— А сэки кӧ эн инмы... Либӧ омӧлика ранитін?.. Вермис ӧд чеччыштны вылад?..

— Сэки эськӧ амба меным вӧліс...— нюмъялӧ пӧрысь морт.— Сылӧн вед, ошыдлӧн, черыс и пуртыс век сьӧрсьыс... Но ме бура метитчӧмӧн лыйи, буретш сярганас, морт моз вӧлі сувтӧма да... Та бӧрын и ме гӧгӧрвои, мый оз ков повны ыджыд зверсьыд и стӧчджыка, матысяньджык лыйны... Сэсся ме ошлы ни йӧралы ылісянь некор эг лыйлы, метра дас вит сайсянь сӧмын, но сы пыдди быд лыйӧмаыс чергысьліс места вылас. Сэсся и понъясыд ёна вӧлі отсалӧны оштӧ кыйигӧн, мышсяньыс зільӧны пурны сійӧс. А сійӧ, Микайлӧыс, ой-йой лядьвейсӧ курччӧмысь полӧ, кӧза моз пуксяс сітан вылас да бергалӧ, водз лапаяснас шенасьӧ сы вылӧ усьласьысь понъясысь. Кыкӧс татшӧмсӧ лыйи, сиктсалысь вӧлі мӧсъяссӧ джагйӧдлӧны да...

Сьӧлӧмсяньыс кывзысь зонка видліс лӧсьӧдлыны вежӧрас ош кыян татшӧм серпасъяссӧ и весиг шуштӧм босьтліс. Сэсся водзӧ на кутіс юасьны:

— А батьыд нӧ тэнад, менам прадедушыс, бур вӧралысь жӧ вӧвлі?

— О-о, сія — да!— шоныда шуис старик.— Вӧрад сія вӧлі пропессор так пропессор. Быдтор тӧдӧ. Немысь-немторысь оз пов ни...— Мӧвпалана видзӧдліс ноддя вомӧн пемыдас ызгысь Гора косьлань да содтіс:— Коркӧ ӧтчыд, тадзи жӧ би дорын, висьтасьліс жӧ меным ош кыйӧм йывсьыд... Оз на кӧ онмыд лок...

— Оз лок, дедуш!

— Öддьӧн мудер да ён Микайлӧ веськалас. Став матiгӧгӧр сиктъяссӧ пикӧ воштас, джагӥӧдлӧ и джагӥӧдлӧ пӧ мӧсъяссӧ. Талун ӧтилаысь, сэсся мӧдлаысь, коймӧдлаысь... Видласны мужикъяс кыйны понъясӧн — оз сетчы, кык медбур понсӧ чергӧдас сӧмын... Сэтшӧм мудер... Сэки и менам батьӧ дiнад шыӧдчасны: вай зон пӧ, Кирӧ, мезды кыдзкӧ-мыйкӧ... Тотшкӧбтан кӧ пежӧс, быд керкапомысь мийӧ тэныд витураӧн чукӧртам... Но, батьӧыд и кӧсӥысяс, мый нӧ — став мирӧн корӧны да... А медсясӧ, дерт кӧнкӧ, аслыс окота вӧлi вермасьыштны татшӧм гундырыскӧд... Ас кодьыс жӧ сюсь ёртӧс чукӧстас... И вот, пондасны вӧтлысьны найӧ ош бӧрсяыд, понъястӧг... А делӧыс арын вӧлӧма, лым нин усьышталӧ... То найӧ туялӧны ошкӧс, то Микайлӧ вӧтчӧ найӧ бӧрся...

— Кыдзи?— оз гӧгӧрво Ваньӧ.

— А шуи нин тай — сэтшӧм мудер вӧлӧма... Кытшов босьтас да и бӧрсяньыс нин кыньксьӧдӧ-вӧтчӧ... Вежон чӧж тадзи шырӧн-каньӧн ворсасны... Сэсся, буракӧ, дзикӧдз скӧрмас гундырыд. Дзебсяс сук козъя тiлльӧ, колода бокӧ. Мыйӧн сӧмын вӧтчысьяс воасны сэтчӧ, чеччолтас водзын мунысь ёртыс вылӧ, тшапнитас мышкас... Батьӧ менам пистонка-пищальнад чӧкнитас, но оз лый, кӧтасьӧма ли мый ли... Сэки батьӧыд кватитас черсӧ козъянсьыс да и керыштас вувзьысьӧм гундырыдлы паськыд плешкас. А ёртыслӧн бур, мый лазiыс кыз кучикӧн вӧлӧм эжӧма, а то эськӧ Микайлӧыд вувзьысигас чашвартiс мышкусӧ и юрсӧ...

— Кыкнанныс ловйӧн колясны?

— Да... Мӧдыслысь пельпомсӧ сӧмын удитӧма курччыны... Сэки вӧлисти йӧзыс мынасны лёк гундырсьыд... Батьӧ вӧлi шуӧ: та ыджда ошсӧ пӧ ме сэсся некор эг аддзыл...

— Сэсся и чукӧртасны сьӧмсӧ геройясыслы?

— Чукӧртысьыс оз сюр...— нюммуніс старик.

— Кыдзи?..

— Вунӧдасны чукӧртнысӧ... Ошыс дугдiс скӧтнысӧ джагӥӧдлыны, да ӧнi позьӧ и вунӧдны кӧсӥысьӧматӧ... Сэки деньгаыд дона вӧлӧма... И этша... Быд кӧпейка сэтшӧма колӧ аслыд... А ош кыйысьясыдлы тырмас на и куыс да яйыс...

— Вот яндысьтӧм синъясыд!— ыпъялӧ зонка.— Öд кыкнаннысӧ вермис помавны сэтӧн гундырыс?

— Вермис, дерт, шӧйӧвошис кӧ батьӧыс...

Казьтылӧмъяссьыс дзикӧдз шоналӧм старик чӧв усьлiс, ӧстiс выль чигарка.

— Сiдзкӧ, либӧ тi, дедуш, ая-пиа уна и быдторсӧ кыйлiнныд?

— Уна, дона пи... Ӧнi тай сӧмын и казьтывны колис-а... Уртӧ и тулантӧ, вурдтӧ и сьӧдбӧжтӧ, оштӧ и йӧратӧ, дозмӧртӧ и сьӧлатӧ... Тян ягъяссьыд менам том дырйи куш сӧмын дозмӧрсӧ чӧскӧн да лыйӧмӧн арбыднад куимсӧ душӧдз вӧлi кыям...

— Куимсёдз?! Кытчӧ нӧ сымдасӧ воштылiнныд?

— А вузалам вӧлi, сiйӧ жӧ Бисинъясыслы. Мукӧд кыйдӧссӧ вузалам и, донтӧминик донысь. Вӧралӧм помсьыд тай эг жӧ озырмылӧй, кӧть и сюсьӧсь вӧлiм...— чужӧм чукыръясыс бара на небзьылiсны бур нюмысь.— Но вед, шу, сэсся войнаясыд век торкасисны ми воклы. Первой мировӧй вылын и гражданскӧй вылын ковмис тышляйтчыны. Сэсся и, висьтавлi нин тай, комбедад вӧвлi... Колхоз предад бӧрйылiсны... Сёморӧ, мыйта нокыс да могыс... Некор и вӧрад петалны... А сэсся бара на со кутшӧм война ӧзйыліс, снайпернад менӧ босьтiсны... Ок, Ванюк, войнаяс вылад ветлiгӧн да мый да и ассьым челядьӧс лючкисӧ эг вермы велӧдны вӧрыс дiнӧ. Виль дядьыд эськӧ и, тэ моз, öддьӧн жӧ лют вӧлi вӧрад петны, но бара Гитлер помалiс морттӧ. А батьыд тэнад, Паша дядьыд и, техника дiнӧджык ниртчӧны, эм кӧть абу найӧлы вӧрыд да вӧралӧмыд... Вина юны öддьӧн мастерӧсь и... Ок, Ванюк, дона пи, мукӧд дырйиыс сэтшӧм шог да деливӧ овлӧ сьӧлӧм вылын... Мися, сэтшӧм вӧра-

лысьяс вöлімö рöдын, а дöбöлькаöдз али мöй йывмам?— Видзöдліс азыма кывзысь внукыс вылö, кежавліс сёрнинас:— Тöдан, Ванюк, мый öтчыд батьöыс, шонъянöй, меным шуис:

— Мый?

— Тэ пö, Иван, буракö, панолтны пондін менö вöралöмнас? Қылан?.. Тайö, дона пи, меным вöлі медыджыд ошкömыс...

— Öні, дедуш, важ кодь вöралöмыд, буракö, некор нин оз ло,— ыджыд морт моз шуис зонка...

— Да, пиö, да,— ышловзис старик.— Вöр-васö ёна пондісны пазöдны, некöн лои вöрса пемöс-пöткаыслы овнысö... А сэсся и лёк йöз öстаткисö кыдзисюрö вийöны-джагйöдлöны, öта-мöдныс вежмöн, кодлы мый унджык сюрас... Тадзинад ассьыным мунымöс регыд ми орöдам... Қоми йöзлысь медыджыд гажсö...

Старик чöв усьліс, аддзытöма бара видзöдліс внукыс вылö, ышловзис, шуис курыдмöм гöлöсöн:

— Вöръяс бырасны... Ёльяс косьмасны... Гырысьджык юяс чинасны да гудырмасны... Лючки вöралысь-кыйсьысь оз коль... Ок, сёморöй!.. Сэки, дашкö. и Коми муыс оз ло сэсся ас кодьысöн... Қоми сьыланъяс вочасöн кусöны... Весиг сёрниыс вочасöн бырö... Қоми мортыс и öні нин быттьö абу коми кодь...

Войнас, шоныд ноддядорса ньыв вольпась вылын узигöн, Ваньö дыр вöталіс важ коми вöралысь Йиркапöс...

Быттьö сійö сулалö Ваньö водзын Тян ягса пожöм кодь ыджыд да статя, чатöртчöмöн лоö видзöдны сы вылö. Небыд кöр ку тöбöка да йöра ку лазъя, шабді кудель ускыс читкыльтчöма, сöдз пыш юрсиыс пельпомöдзыс лэччö. Видзöдö Йиркапыс Ваньö вылö чöд дзоридз кодь лöз синъясöн, зумыша видзöдö да и шуö:

— Ме тэныд, Парма пи, ачым лöсъя лызь. Сöмын меным, öтнамлы, тöдса пуысь. И тэ пондан лэбавны сы вылын, быдлаö сибавны, быдöнöс вöтöдны. Ме тэныд сета ассьым уклад шыöс и лэчыд пуртöс. Вöрав мыйта колö!.. Но тшöтш и бура видз вöр-васö!.. Қоми вöр-ванымöс... Став лёксьыс видз! Эн лэдз дзикöдз вылö орöдны сійöс. Эн лэдз орöдны! Эн лэдз...

Водз асывнас, кор сöмын на петöм шондіысь муртса-муртса гördöдыштіс вöр-пу йыв, Салдат Иван лöниника чеччис, видзöдліс трундитысь ноддялань куткыртчöмöн чöскыда узьысь внукыс вылö, лöсьöдыштіс вывсьыс исковтöм вöсньыдик эшкын, топöдаліс шöри орöм вылі кер помъяс, бедь помöн чирйыштіс кыз шомсö, кос ув торъяс сюйышталіс, и пырысь-пыр жö гажа пöсь би ыпнитіс лöнь асылыслы воча. Старик гартовтіс чигарка да лэччис вугыр шатинъяс дінö. Самъяс вöліны сёйтömöсь, турдömаöсь-кулömаöсь. Сійö самаліс выль нидзув да кыпöдчис гутъян дінысь визув вылö. И эз на удит чöвтны сэтчö вугырсö, кодкö пырысь-пыр жö чорыда кватитіс, пондіс кыскыны... Старик ырснитіс-лэптіс чöрс кузя комöс. Чожа мынтöдіс — мед чеччалö турун пöвстас — самаліс да чöвтіс пучейöн. Шыбитігкостіыс сэтшöм жö горша кватитісны, и бара брынснитіс-лэптіс югыд эзысьöн дзирдалысь сэтшöм жö ком.

«Қолö чукöстны зонкасö!— долыдмис старик.— Қытчöдз эз на помась жорыс...»

Том морт моз пелька кыпöдчис бипур дінö, садьмöдіс Ваньööс:

— Лэччам, дона пи... Визыл вылас öддьöн ёна босьтö комыд... Видзöд, кутшöм мичаöсь.

Ваньö нюжмасьыштіс на унзіль йывсьыс, сэсся казяліс мича черисö дедушыслöн киысь да быттьö эз и вöвлы унмыс. Котöртліс асяас шатинла, самаліс тшöг пучейöн, чöвтіс чольгысь-ворсысь визув вылö. И сэк жö кодкö вынöн нетшыштіс лескасö, быттьö важöн нин кыйöдчöма да кöсйö мырддьыны. Зонка ырснитіс-лэптіс, удитіс казявны, мый кодкö зэв сьökыда мынтöдчö васьыс, не чöрс кузьта чери моз. Но дедушыслöн мыч-

чӧдлӧма кодь жӧ ком пондіс тривкйысьны сынӧдас, сэсся и нильӧг ыркыднас веськаліс Ваньӧ киӧ...

— Чожаджык мынтӧдав, Ваньӧ!— велӧдіс старик.— А то пырысьпыр вермас дугдыны сёйӧмсьыс...

Ваньӧ тэрыба самаліс нидзув, весиг сьӧлыштнысӧ эз удит, чӧвтіс, а сэні, визув ва пытшкас, кодкӧ бара нин кыйӧдчӧма... Лэптӧ Ваньӧ, мездӧ зэлыда веглясьысь вына чериӧс... Бара самалӧ-чӧвтӧ-лэптӧ. Дедушыс сідзи жӧ и... Самалӧ-чӧвтӧ-лэптӧ... Весиг оз быдысь самавны, нидзув помъяссӧ сӧмын лӧсьӧдлӧны... А, гашкӧ, и лӧсьӧднысӧ оз ков, сэтшӧм горша босьтӧ... Быттьӧ нэмыс на абу сёйлӧма... Ваньӧлӧн чеччӧ сьӧлӧмыс... Чужӧмыс сотчӧ... Чуньясыс тіралӧны... Самалӧ-чӧвтӧ-лэптӧ... Некор весиг лючкисӧ видзӧдлыны, кутшӧмджыкӧсь чериясыс... Ыркыдсӧ сӧмын кылӧ налысь... Да нильӧгсӧ кисьыс чышкыштавлӧ эжӧрӧ... Да ӧнтая моз век чайтсьӧ, мый быттьӧ сьӧкыдджыка лыбӧны васьыс чӧрс кузя чериясыс. Буракӧ, тэрыб ловъясыд кода кӧ кості удитлӧны шашаритны став бордъяссӧ, мый вынсьыныс водзсасьӧны.

Шонді кыпӧдчис нин вӧр-пу весьтӧ. А найӧ зіля уджалӧны-кыйӧны. Қымын ӧдйӧджык удитан пысавны самсӧ, сымын чожаджыка лэптан. Некутшӧм таб вылӧ видзӧдны оз ков, муртса сӧмын удитӧ самыс инмӧдчыны ва веркӧсӧ, кодкӧ тшапнитӧ нин. Буракӧ, сэні, визув пытшкас, панласьӧмӧн-панласьӧны: коді медводз удитас сапыштны, коді медводз удитас ловсӧ сетны...

Быдса чукӧр нин еджвидзӧ тальыштӧм турун вылын ӧткодь мича чери, ставыс чӧрс кузя чери, быттьӧ кодкӧ бура мурталӧмӧн лэдзӧма ставнысӧ. Қоді чеччалӧ на да ловъя югыд эзысьӧн пӧртмасьӧ, а коді лӧньӧма нин, кузяла рудов визьясыс чусмӧмаӧсь... И мынісны на мыйтаӧнкӧ, бӧр тӧльскысисны визув ваӧ, буракӧ, вом доръясыс кырасны да...

Весиг Татілок тані жӧ сулалӧ-шензьӧ: со пӧ ӧд, метӧг, кӧзяинъясыс кыдзи кыйӧны...

Сэсся старик шуис:

— Шань эсся, пиӧ... Ведра ком миянлы лоис, тырмылас... Унасьыс мый миянлы? Сідз жӧ тшыксьыны вермас... Да и кыскынытӧ сьӧкыд лоӧ...

А Ваньӧлы некыдз на оз дугдыссьы, бара на окота чӧвтны, окота кывны леска помас зэлыд вынсӧ да водзӧ лэптавны и лэптавны... Ӧдва сійӧ и веніс татшӧм пӧсь колӧмсӧ... Сос помнас чышкыштіс ньылӧдӧм, сотчысь чужӧмсӧ, видзӧдліс эзысьӧн пӧртмасьысь чери чукӧр вылӧ да шуис:

— Но и ком! Со тай кӧн дивӧыд вӧлӧма, дедуш! Мыйся нӧ чери тайӧ?!

— Буракӧ, кодкӧ сетіс жӧ приказсӧ, мед тэ эн коль чӧскыд черитӧг,— нимкодясьӧ жӧ мӧдыс.— Мед тэныд Тян-юыс нӧшта на мусаджыкӧн лоис...

Ӧшӧдісны юква пуны. Қерисны да бура солалісны черисӧ кык пӧвста полиэтиленӧвӧй мешӧкӧ, Ваньӧлы лэптыштмӧн лои. Ок, добра!.. Сэсся кодйисны да бура дзебисны кыйдӧссӧ кыр бужӧдӧ, вадорса изъяс улӧ. Ӧд талун налы ковмас бура ыджыда кытшовтны вӧрті, и нинӧмла ковтӧг кыскавны та сьӧктасӧ, бурджык мӧдысь веськыда волыны татчӧ Тян керка дорсянь.

Сьӧд вӧр шӧрын теремок

Бура вуграсьӧм бӧрын бура и завтракайтісны сыла-кӧра юкваӧн. И еджыд чигйыс комыдлӧн мӧдпӧлӧсджык юясса мукӧд черилӧн серти: посни си-лытӧм, и сыладжык, век кӧть чурскӧдчы-вильӧдчы. Но колӧ мунны водзӧ!

Тян-юӧ усьысь Чожа-ёль катчӧс петісны ыджыд кытшолӧ.

— Визувджык шорыс да сы понда Чожа-ёль?— юасьӧ дедушыслысь Ваньӧ.

— Да,— вочавидзӧ мӧдыс,— Сьӧд шор сертиыд тӧдчымӧн визылджык. Мысйыладжык таладорас местаыс, сы понда и тэрыбджыка исковтӧ ёльыс.

Вель дыр мунісны сук козъя вӧра, туруна, ыркыд да рӧмыд йӧнӧдті. Сэсся водзын, козъяс пӧвстас югдіс, гажа керӧса ягӧ воисны. Қайисны керӧс йылас, и вомнысӧ паськӧдӧмӧн джӧм сувтісны.

На водзын, джуджыд керӧсыслӧн дзиб йылын, дізьвидзис-сулаліс мича кыпыд керка. Буракӧ, кольӧм во гожӧмӧ на лэптылӧмаӧсь сійӧс, бура вольӧм шыльыд керъясыс банйӧмаӧсь-сирзьысьӧмаӧсь шонді водзын, шоныда быттьӧ сярвидзӧны. Еджыд краскаӧн мавтӧм кык ӧшинь шонді паныд лӧсталӧны и... Но тайӧтӧ мый на! Да ӧд керкасӧ вевттьӧма еджыд шиферӧн! Қысь татчӧ, сьӧд вӧр шӧрас, шиферыс веськаліс?!

Салдат Иван вуджӧдіс керӧсӧ кайигӧн тыӧм ловсӧ, ниркнитіс уссӧ:

— Қхы... Сёморӧ... То на тай кытӧн дивӧыд вӧлӧма, Ванюк...

— Ок, кутшӧм терем-теремок!— воча горӧктіс зонка.

Шурк-шарк локтіс Татілок, водзысь, кыркӧтшдорса турун пӧвстысь повзьӧдіс берегдорса кодь жӧ кырнышӧс. Ыджыд сьӧд лэбач кыпӧдчис, пондіс гӧгравны выліын да шуштӧм гӧлӧснас лёкысь курксыны. Муныштісны сылӧн чеччанінлань видзӧдӧны: важ кыз мыр вылын, вомӧныс, пазӧдӧм-кокалӧм юра, но мича сера-сьӧма на, Ваньӧлӧн сой кызта да кузьта кымын, нюжвидзӧ змей.

— Зме-ей!— кезнитчӧмӧн чатӧрмунліс зонка.

— Қодкӧ тай, буракӧ, сёморыд, лыйӧма,— шуис дедушыс.

— Лыйӧма? Ачыс, кӧнкӧ, этійӧ, мисьтӧм гӧлӧсаыс, кокыштіс.— Ваньӧ индіс вӧр пасьталаыс лёкгоршӧн кравзысь кырныш вылӧ.

— Эз,— падъявтӧг бара на шуис дедушыс, видзӧдліс водзын кыпыда сярвидзысь керка вылӧ.— Қодкӧ лыйӧма да пуктӧма мыр вылас, а кырнышыс бӧрын нин казялӧма.

— Миян нӧ эмӧсь жӧ змейясыс, дедуш?— кок ув турун пӧвстӧ дзоргиг юасьӧ зонка.

— Тані, Тян-ю пӧлӧныс, шочиника олӧны. Ужъяс пӧ тай татшӧмъясыс лоӧны. А сэсся некысь ме эг аддзыл змейястӧ миян муысь. Да тэ эн пов, Ванюк, кӧть и коркӧ панидасяс ужыд, немтор сійӧ оз кер. Весиг ядыс пӧ абу сылӧн.

— Тӧда...— воча шуӧ зонка, но сьӧлӧмнас кылӧ, мый полыштны кутас сійӧ татшӧм змейяссьыс. Со ӧд сійӧ мый кызта да мый кузьта... Тӧдлытӧг шыркнитчас кӧ кок гӧгӧрыд и... Кузь турун пӧвстас... Қод на пӧ тӧдас, эм ли абу ли сылӧн ядыс кузь кыв йылас...

Но Ваньӧлы ньӧти абу окота петкӧдлыны асьсӧ полысьӧн.

— А коді нӧ либӧ лыйис змейсӧ? Эз кӧ кырнышыс кокышт? Этайӧ керкаас волысьясыс али мый?

— Дерт, кӧнкӧ...— мыйкӧ ассьыс ыджыда мӧвпалігтыр шуис Салдат Иван.

— Дедуш, а гашкӧ, лэччӧдны змейсӧ школаӧ, ботаника кабинетӧ?..

— Юртӧм да...— падъялӧ мӧдыс.— Юртӧм вылад вед кыдзкӧ абу и лӧсьыд видзӧднысӧ.

— Да, абу и эм...— пырысь-пыр жӧ ӧти кывъясьӧ зонка.— Сідзкӧ, либӧ вай ми сійӧс гуалам, дедуш.

— Мый нин ӧні сійӧс гуалнысӧ, Ванюк,— ышловзьӧ старик.— Мед нин эсійӧ санитарыслы кольӧ,— довкнитӧ юрнас джуджыд пожӧм йылӧ пуксьӧм, век на лёкгоршӧн кравзысь кырныш вылӧ.

— Санитар?— чуймӧ Ваньӧ.— Тэ сійӧс ыджӧдлан санитарӧн? Этатшӧм пеж горшасӧ?

— Сідзи и эм да, Ванюк. Кырнышыд став кулысь-сісьмысьсö öктöкокалö вöрысь. Мед лёк дук эз кыв, лёк висьöм эз паськав.

— Да-а... Абу бур сёян...

— А шуны кö, вытьыс кырнышыдлöн ыджыд. Змейтö сійö, казяліс кö нин, кытчöдз оз помал, оз и чеччы.

— Öтчыдысьöн?!

— Лэчсьыд вöлі шедöм дозмöртö кö казялас, аджалтöдзыс жöритас. Öтарсяньыс сітыс нин петö, а мöдарсяньыс век нетшкö-сёйö. Буракö, оз весьшöрö горш йöз йылысь шулыны: кырныш горш пö тэ...

— Аддзан! А тэ доръян сійöс...

— А, пиö, лэчсьыд сёйигöн сійö вед, кöнкö, оз думайт, мый ме кыйи дозмöрсö. Кöнкö, чайтö, мый сідз кулöма. А став кулöма вылас вöрын медыджыд кöзяиныс — сійö, кырныш...

Сёрнитісны тадзи деда-внука, но öні найöс, дерт, эз кырныш, ни весиг эз змей медъёнасö шызьöд; найöс öні, кыкнаннысö, медъёна чуймöдіс син водзаныс нем виччысьтöг мыччысьöм терем-теремок кодь керка.

Чöла восьлалыштісны керкаланьыс. Видзöдöны: кушин шöрас, турунзьöм важ пöрöдöминын, лöсйöм керъяс джодж моз вольсалöма-топöдöма, и туруныс гöгöр ляскысьöма-водöма...

— А-а,— водзджык гöгöрвоис Ваньö,— татчö тай вертолёт пуксьывлö!

— Сідзи, буракö, и эм, пиö,— тшöтш шуис пон моз гöгöр исасьысь дедушыс.

— Тані, буракö, экспедиция уджалö,— водзö сöвмöдіс ассьыс мöвпсö Ваньö.— Налöн тайö мича керкаыс...

— Да, вертолётнад, дерт, и шипертö вайны абу сьöкыд...

— Сідзкö, разведчикъяс вылö ми зурасим, дедуш!

— Эг кö налётчикъяс вылö...— муртса кывмöн нурбыльтіс мöдыс.

— Öні разведчикъясыд быдлаысь корсьысьöны, мусö розьйöдлöны,— кыпъяліс Ваньö.— Гашкö, найö татысь мыйсö нин эз аддзыны да! Гашкö, и зарни либо уран аддзисны?

— Ог töд, дона пи...— ышловзис дедушыс.— Йöра туйястö тай, наперво, аддзöмаöсь-а... Катысь сьömгатö, буракö, тшötш и... Керкасö со пыдö дзебöмаöсь и... Абу Тян-ю дорас лэптömаöсь...

— Гашкö, тані вертолётнас бурджык пуксьыны, дедуш?..

— Ог töд, ог töд, дона пи... Но вай пыралам керка пытшкас...

— Гашкö, абу лöсьыд, дедуш...

— Мый нö абу лöсьыдыс, мийö вед ог гусясьны ни пакöститчыны пырöй, а сідз, шойччыштны... Вöр керкаяссö вед, сёморö, мортлы шойччöм вылö и керлöны.

Лöсйöм керъяса пос помын пыркнитісны сапöга кокъяссьыныс няйтсö да лыасö, восьтісны бура стружитöм кыз пöвъясысь топыда тасалöм öдзöс, пырисны югыд посводзö. Югыдсö тані сетö мöдар стенас, йирк дорас моз нин писькöдöм улініик, но паськыд öшинь. Банйöм-сирзьöм керъя стенъяс бердын сулалöны выль шыльыд пöвъясысь вöчöм кык шкап, дзиръя öдзöсъясаöсь, калич-бергачöн сömын томныштömаöсь. Старик бергöдіс каличсö, восьтіс öти öдзöс: сэні вöлі кутшömсюрö тшыксьытöм сёян — консерв банкаяс, сукар да, буракö, пызь-шыдöс.

— Абу скуп йöз,— нурбыльтіс сійö.

Посводзсяньыс олан жырйö пыртысь öдзöсыс вöлі выль на жö, краситтöм, но фабричнöй, пуысь лöсйöм бергачöн жö сömын каличалöма. Восьтісны да пырисны пытшкас. Югыд сэні, вылö писькöдöм кык öшиньöд ылькйö ывла югыдыс, кöть и öшинь увдоръяссö занавесалöма. Сэтшöм жö мичаа сирзьöм-банйöм стенъяс, шыльыд гöрд ув туйяс сярвидзöны; сэсся Ваньö казяліс, мый кымынкö вылі керъясысь увъяссö абу и керыштömаöсь, кузя чурвидзöны.

— Видзӧдлы, дедуш,— индіс ёна шензьысь Ваньӧ,— тувъяс пыдди, буракӧ, кольӧмаӧсь...

— Сідзи тай...

Йирк-пӧтӧлӧкыс югыда жӧ ворсіс-сярвидзис шыльыда стружитӧм коз пу пӧвлӧн увъясӧн да визьясӧн... И став татшӧмторыс вылӧ видзӧдігӧн Ваньӧ, гашкӧ, и медводдзаысь на сьӧлӧм тырнас кыліс лӧсйӧмвольӧм свежӧй пулысь мичсӧ да ловсӧ бурмӧдысь кӧрсӧ...

— Дедуш, видзӧдлы жӧ, кутшӧм гажа да кыпыд тані!

— Да, пиӧ, сяма-кырыма йӧз уджалӧмаӧсь татӧні...

Стенъяс пӧлӧн сулалісны вӧдитчыштӧма нин куим диван, быд вылын юрлӧс-эшкын лӧсьыда тупыльтыштӧма. А жырлӧн пыдіджык пельӧсын сулаліс еджыда мавтӧм галанка пач, пытшкас сюйӧм ичӧтик плитаа, некымын сьӧд ӧдзӧса, а бокас, торйӧн моз, вӧлі весиг неыджыд паччӧр, морт-мӧдлы шонтысьны-куйлыны тӧрана.

Джодж шӧрын сулаліс ён пӧвъясысь тувъялӧм кузьмӧс пызан, сы весьтын ӧшаліс ичӧтик электрическӧй лампочка.

— Видзӧд, дедуш, разведчикъясыд весиг электричество нюжӧдӧмаӧсь, буракӧ, аккумуляторысь?..— Ваньӧ чӧвтліс синсӧ джодж улӧ пырысь проводкалань.

— Да-а, югыд би и шоныд паччӧр тай эм найӧлӧн...

— Тадзинад, шу, дедуш, бура позьӧ овны да уджавны и сьӧд вӧр шӧрын?..

— Сӧмын тай некутшӧм струмент оз тыдал разведчикъясыслӧн-а...

— Гашкӧ, эз на удитны вайны?.. Қӧнкӧ вӧрын дзебӧма ли...

— Дашкӧ, инӧ и дзебӧма...— старик казяліс пач сайысь, джоджысь, гӧбӧч ӧдзӧс, матыстчис да тувкнитіс кокнас, но восьтыны эз кут.— Но вай мийӧ талун виччысьны огӧ пондӧй найӧӧс...— Мӧдӧдчӧма да, мунны нин колӧ... Вай мийӧ мӧдысь на татчӧ волам.

Қӧть и зілис не петкӧдлыны Салдат Иван, сійӧ вӧлі не этша майышмунӧма ставсьыс. Ӧд со кутшӧм керка кодъяскӧ лэптӧмаӧсь чӧрту потшӧс сайын! Шифер вевтӧн и паччӧрӧн... И сідзсӧ быттьӧ нинӧмтор оз висьтав, мый экспедициялӧн татшӧмыс...

Чожа-ёль дорӧсӧд мыйтакӧ водзӧ муныштӧм бӧрын пондіс шыавны Татілок. Матыстчисны да, вӧлӧм, тявкйӧдлӧ чӧс дінын, дозмӧр сэтчӧ шедӧма да. Видзӧдӧны: выль на чӧскыс, таво гожӧм керлӧм.

— Водз кодкӧ заводитӧма чӧскасьнысӧ...— шуис Салдат Иван плака улысь турдӧм нин сьӧд дозмӧр перйигмоз.

А Ваньӧлы телепит бурджыка видзӧдлыны чӧскыс вылӧ:

— Со тай кутшӧм сійӧ вӧлӧма... Эстшӧм сьӧкыд плакаыд, дерт, бура жамкнитас... Быдса кер шӧри поткӧдӧма... Дедуш, ноко, вай выльысь октылам, видзӧдлам, кыдзи-мый вӧчсьӧ...

— Вай... велӧдчы...— долыдмис мӧдыс, пондіс мошкоритчыны-уджавны и висьтавлыны:— Плака помсӧ лэптім... А со тай ньӧр кольчаыс, вай пысав... Та-ак... Ӧні эсійӧ кузь бедьсӧ сюй кольчаас да вожгӧд чӧс вомса тас вылас... Та-ак... Аддзан, бедь мӧдар помӧдыс кӧ личкыны, тадзинад муртса нин и колӧ кутыштӧмыс...

— Гӧгӧрвои, дедуш...

— А ӧні бедь помсӧ мийӧ со этайӧ калляннас крукыштам, да уліас топӧдам кыз пӧвъяс костӧ. Аддзан, дженьыдик чаль помъясыс, пезинъясыс, муртса-муртса лепитчыштӧны ӧта-мӧдныскӧд?..

— Аддза...

— Вӧсньыдик дзавйӧн дзебыштам вылсяньыс. Чӧс вом дор лыасӧ мичаа весалыштам-шыльӧдыштам... Мед дозмӧрыс бурджыка казялӧ... Да лэччӧ пуртікасьны, гӧнсӧ весавны, тойясысь мездысьны... А тшӧтш и гальки кокавны... Пӧвтор вылӧ тувччӧ, кыдзкӧ сідз инмӧ ли... И сэк жӧ пезьдӧ каллян бедь, и сьӧқыд плака жнёпкысьӧ вылас...

— Быттьӧ сідзи и колӧ!— шензьӧ октӧм чӧс гӧгӧр ветлӧдлысь зон-

ка; öні сылы весиг ловъя кодьöн пондылö кажитчыны чöсыс, быттьö сöмын и кыйöдчö, кыдзи кодöскö жамкнитны сьöкыд тушанас.— Небось тай кодкö думыштлöма,— сёрнитö чöсыскöд Ваньö.— И мый дозмöр лэччö лыа вылö пуртíкасьны, казявлöма...

— Мортыд тай, дона пи, кузятö олíгöн быдтор казялöма... Кынöмыс быдторйö велöдöма...— уссö гыжъялíгтыр шуö Салдат Иван.— Сíйöтö — сíдз... Но тані кодкö важ вöралысь кыйсьö... Öнія йöзыд оз нин чöстö керны, оз кужны... Да и уджыс сьöкыд, чöстö керны — плака поткöд, пöв перйы, тувъясь-весась... А тані кодкö мастер-морт уджалöма... Чöс туй тöдысь и...

— Гашкö, разведчикъясыслы сíйö и индíс татчöс местаяссö?— водзö ыпнитлö Ваньöлöн мöвпыс.— Кутшöмкö бужöдысь мыйкö казяліс, порода петас... Шорысь тöдтöм нюйт аддзис ли... Вайöдíс разведчикъяссö, а öні сэсся тшöтш и чöсмöдлö чери-пöткаöн?

— Буди вывтíджык жö ырыштчöма-а...— чигарка гартíгмоз шуö Салдат Иван.— Чöсъяс и йöра петляяс... Да сы пасьта...

— Чайтан, ставсö тайöс öтияс керöны?— сöстöм сьöлöма зонкалы абу окота думайтны йöз йылысь лёк ногöн.

— Быттьö тай öтияслöн киподтуйыс-а...— махоркалысь чорыд тшын лэдзигмоз шуö дедушыс.

— А чöссö нö ми тадзи и колям, октöмнас?— Ваньö кежö гöгöрвотöмнас шызьöдысь-дойдысь сёрниысь.

— Ог кольö,— падъявтöг шуö дедушыс.— Водз на чöснас кыйсьынысö... Вай мыйкö чапкы дзавъяс вылас...

Ваньö видзöдліс гöгöр, казяліс джынвыйö лёбмöм-сісьмöм колода, песовтíс сэтысь дженьдаммöм ув-йöг, бöр локтíс чöс дінö да видзчысьöмöн шыбитíс чорыд ув-засö пöлöса дзавъяс вылö. И пырысь-пыр жö дрöгмуніс чöс, каллян бедь пезьдíс, кузь бедь водзлань летитíс, а ён плака сьöкыда жмуткысис муö.

И мудер чöсыс нöшта на ёнджыка пондыліс кажитчыны Ваньöлы ловъя ловöн...

— А дозмöрсö нö кытчö?— юаліс сэсся зонка.

— Дозмöрсö? Öшöдам со тайö коз улас...— дедушыс вундöма нин пуртнас нюдз пелысь чаль да песö кияснас.— Йöз кыйöмаыд миянлы оз ков...

— Сíдз жö öд тшыкны вермас...— падъялö зонка.

— Да вед, кöнкö, локтас жö чöс октысьыс...— Старик песöм ньöр йывнас зэвкнитíс-гöрддзаліс дозмöрсö кокъясöдыс да öшöдíс улісяньыс кушмöм ыджыд козлöн кос увйö.

Дедушыслöн быттьöкö и пырмунігмоз шуöм кывъясысь Ваньöлöн кытко зэлавліс пытшкöсыс.

— Сэки сэсся ми и панидасям сыкöд? Да, дедуш?

— Да... Сыкöд... Либö найöкöд...

Водзö шор катчöс мунігöн бара на панидасьліс гоз-мöд чöс, октöмаöсь жö, кыйöдчисны, быдöн быттьö кöсйис шуны Ваньöлы:

«Час ме тэнö öні жамкнита!»

Зонка эз вермы терпитны сы вылö тадзи ыршасьömсö да бара на тювгис-лыйис öти чöслы сирöд мыр торйöн. Скöр чöс клопнитíс ас улас шомзьöм сьöд мырсö.

— А мед...— сöмын и нюмъёвтíс та вылö дедушыс.— Водз на жö кыйсьынысö чöснас...

Дозмöрыс таті, Чожа-ёль пöлöныс, бура оліс. Öти разавтöм на позтыр шпуч-шпач чеччис кок увсьыныс моз, гырысь лэбачьяс разгысисны öтарö-мöдарö, сэсся и пондíс кывны, кыдзи шпачöдчигтыр пуксялöны неылын козъясö, мамыс котсьö. Татíлок увтчö... Но деда-внука, кыкнанныс, удитíсны казявны, мый дозмöръяскöд öтвылысь моз, син водзаныс жö, чöла шывкнитíс кутшöмкö мöд лэбач — энь дозмöр кодь жö сера, но ёна

паськыдджык бордъяса, кузь бӧжнас рулитӧмӧн син лапнитігқості вошис пуяс костӧ.

— Дозмӧр варыш тай!— шуис дедушыс.— Эз-ӧ удит сійӧ кодӧскӧ кокыштны?

Видзӧдлісны гӧгӧр бурджыка. Збыль ӧд, куйлӧ и эм пув коръяс вылын ӧти дозмӧр, сера энь. Ваньӧ чепӧсйис сы дінӧ, копыртчис, босьтіс киас. Пӧсь на дозмӧрыс. Но оз нин вӧр. Малаліс-видлаліс гӧгӧрбок. Некӧн некутшӧм рана быттьӧ эз тӧдчы.

— Чорыд кабыръяснас джагӧдӧма варышыс,— шуис матыстчысь дедушыс.— Рӧзбойникыд...

— Мый нӧ ӧні кутам вӧчны тайӧ дозмӧрнас?— шӧйӧвошӧма Ваньӧ.

— Мый... Ӧні вед бӧр он нин ловзьӧд сійӧс... Колям рӧзбойникыслы.

— Колям?

— Мед сёйӧ. А то вед, сёморыд, мӧдӧс на джагӧдас... Свежӧй вылсьыс, дашкӧ, и тайӧс сёяс на, кӧть и повзьӧдім ми сійӧс... А дуксьыштас кӧ, сэсся оз нин видлы.

— Оз?

— Сія абу кырнышыд, сылы сӧмын свежӧй колӧ.

— Кутшӧми ӧд!

— Та понда и став ловъя пӧткаыс биысь моз полӧ дозмӧр варышсьыд. Муысь кӧть сынӧдысь вермас дітшкыны сія. Но лишнӧйтӧ мортыс оз начкы, аслыс да челядьыслы кынӧмпӧт вылас сӧмын.

А Ваньӧ некыдз на оз вермы сайкавны: со ӧд, син водзас моз кокӧшитіс варышыс быдса дозмӧрӧс. А мукӧдъясыс, гашкӧ, эз и казявны немтор? Мамыс оз удит казявны ни. Сэтшӧм чӧла да гусьӧник уськӧдчис рӧзбойникыс...

Бара на видзӧдліс гӧгӧр зонка — шор дорӧсыс таті зэв пувъя, джынвыйӧ гӧрдӧдӧм гырысь розъяс пасьтала сярвидзӧны. Мукӧд розъяссӧ нямлялӧма, пычӧдӧма — дозмӧръясыс пажнайтӧмаӧсь. Татчӧ и суӧдӧма найӧс чорыд гыжъяыс.

А неылын Татілок камгӧ-увтӧ, чуксалӧ, локтӧ пӧ лыйӧй, мый нӧ пӧ ме вылын тешитчанныд: увта, а он лыйӧй, мыйла пӧ либӧ и вӧрас менӧ босьтнысӧ вӧлі!.. Ковмис мунны да лыйны Ваньӧлы ӧти сьӧд пиӧс, кӧть эськӧ и аслыс жаль нин вӧлі ещӧ на дойдны тайӧ позтырсӧ варышлӧн сідз нин рӧзбойничайтӧм бӧрын.

Сэсся найӧ вуджисны ёльсӧ да пондісны кайны важ пӧрӧдӧм яг пӧлӧнӧд.

— Тайӧ и эм Ыджыд ягыд вӧвлі...— шуис старик. Сылӧн гӧлӧсысь Ваньӧ кыліс шоныдлун и норлун, быттьӧ неважӧн кувсьӧм шань морт йылысь казытыштіс дедушыс.— Война бӧрын сійӧс куштылісны-шырзьылісны.

Помтӧм-дортӧм яг пасьталаыс ӧні тшем сулаліс пипу да кыдз, во кызя, да пуритіс коскӧдзыд турун.

— Видзӧд, пиӧ, берег дортіыд тай мунім, сэні семенникъяссӧ кольӧмаӧсь да, кӧть шочиник, быдмӧма пожӧмыс. А тані со мый керсьӧ... Буракӧ, пасьталаыс тадзи кыдз-пипунас кыскӧма...— Старик чӧла восьлалыштіс козъя вӧра — том пипуа тшупӧд дорӧсӧд да бара на шуис:— Пӧрӧдӧм бӧрас во куим-нёль пув ӧддьӧн ёна петаліс яг пасьталаыс, кӧть зырйӧн зырт вӧлі... Сэсся паськыд коръя том вӧр пӧзьӧдіс, турун гызьмуніс, нитшсяліс и пӧдіс пув корйыс. Ӧні, видзӧд, ни пожӧм, ни пув, ни немтор... Куш сӧмын ляк кыдз да пипу пуритӧ... Код тӧдас, мый дыра кежлӧ лои тшыкӧдӧма ягыс...

Мунісны да мунісны том пипуа-козъя вӧра дорӧсӧд, и нинӧмтор эз вежсьы, век гӧгӧр вӧлі ӧткодь — веськыдладорын, ёнмысь тӧв улын дӧвӧльпырысь сярӧдчис кыз пӧтӧс коръяснас йӧй том вӧр, коді вӧлі бура дзебӧма ас пытшкас коркӧя пожӧмъяслысь лыдтӧм-тшӧттӧм мыръяс, куш сӧмын мыръяс...

— Ме частӧ вӧтӧн и вемӧсӧн аддзыла тайӧ ягсӧ, Ванюк,— шогпырысь сёрнитіс Салдат Иван.— Быттьӧ менам кузь олӧмын медся донаторъясысь ӧтиӧн сійӧ вӧлі... Вӧрыс, пожӧмыс сулавліс... Ок, матушка!.. Помтӧм!.. Тшем... И куш пожӧм... Вичкоӧ быттьӧ вӧлі пыран, сэтшӧм сӧстӧм да гора ягыс... И кос... И кыпыд... Дозмӧрыс яг дорӧсъясӧдыс шуксис... И сьӧлаыд... И быдтор... Пувйыд мыйта вӧлі, пев пом кодь гырысь юмол сьӧд пув. Арнас, вӧралігмозыд, вӧлі вотан, кыз пуысь сизьдӧм горсйӧ сӧвтан, а сэсся, мыйӧн пуксяс тӧвся туй, гортӧ вӧлӧн кыскан... Мӧд арӧдз тырмӧ, витамин... Ок, сёморӧ, вӧвлі да быри тай ставыс тайӧ!.. Ме кулны кута, Ванюк, да, буракӧ, медбӧръяысь бара на аддзыла тайӧ ягсӧ... Эстшӧм озырлун да мичлун!.. Синва петмӧн век меным жаль ставыс тайӧ... И лӧг пуӧ-петӧ не морт ногӧн ставсӧ пазӧдӧмыс вылӧ...

Бушков

Рытъявылыс, кор деда-внука вӧвлӧм Ыджыд яг ыджыда кытшовтӧм бӧрын вуджисны Сьӧд шор ковтысӧ, найӧс таляліс вель дыр нин зэвтчысь-пӧльтчысь бушков.

Рытыввывсянь и войвывсянь, енэж пасьталаыс, кыпӧдчис лӧзов сьӧд кымӧр — кыз, топыд, эралысь гундыр кодь, дзикӧдз вылӧ тупйис шондісӧ, вочасӧн пыр кызіс и быдмис, вӧтчис на бӧрся, быттьӧ кӧсйис личкыны. чӧс моз жамкнитны либӧ шамыртны гыжъя-пиня сывъяс. Биа ньӧвъяс дзенкйӧдлӧны лёк гундырӧс, таысь, тыдалӧ, ёна доймасьӧ сійӧ да омльыштлӧ-гымыштлӧ вӧр-ва чунавмӧн. И ён тӧв лыбӧ и лыбӧ, кусньӧдлӧ-песӧ шӧйӧвошӧм вӧр-пусӧ. А сэсся и гырысь зэр сярӧбтіс, пондіс пызйыны-койны-гартны ӧтарсянь и мӧдарсянь, быдладорсянь...

Старик да зонка йӧжгыльтчӧмаӧсь сук лыска козъяс улӧ, ягдорса йӧнӧдын. Тані жӧ и Татілок, сувтса пельнас кывзысьӧ да тӧлка синнас видзӧдӧ лёк вынӧн ырзьӧм вӧрыс вылӧ.

— Сёморӧ, пӧраыс гожӧм помланьӧ мунӧ, а видзӧд на со кыдзи ярмис ывлаыс...— старик понмыс моз жӧ кывзысьӧ да ёна тӧждысьӧмӧн чатӧртчылӧ вӧрсӧ дзикӧдз нин пемдӧдӧм нялкйысь-лыйсьысь кымӧрлань.

А дзескалӧм лола Ваньӧлы ӧні найӧ, дедушыскӧд, кӧть и пищаляӧсь, сэтшӧм ичӧтикӧсь да жебиникӧсь кажитчӧны найӧс топӧдысь пыдӧстӧм **Вын** водзас, гымалысь-зэрысь, краджӧдчысь-омлялысь Выныс водзын. Но сэтшӧм нин ичӧтикӧсь да жебиникӧсь... «Мед кӧть мыйкӧ эз жӧ ло миянкӧд!..»— гусьӧникӧн кевмысьӧ моз ас кежас зонка. А сэсся сылы дум вылас усьлӧ весиг гортыс, кӧні, шоныдінын да вевт улын, зэр оз кӧтӧд, ни гым-чардыс оз сэтшӧма повзьӧдчы.

А пондіс нин тшӧтш сыркакывны кок улын небыд нитшка муыс, частӧджык и частӧджык пондіс кывны вужнас нетшыштӧм либӧ шӧри чегӧм пуяслӧн краджгысьӧм. Сэсся кӧнкӧ увланьынджык ӧтторъя краджгӧм-гыпкӧм пондіс кывны. И налань матыстчис тайӧ повзьӧдчысь лёк шумыс...

— Вӧрыс пӧрӧ сэтӧні!— вежсьӧм гӧлӧсӧн горӧдіс моз Салдат Иван.— Лёк тӧв ныр чашйӧ сыладорсяньыс. Вай котӧртам ягас!..

И найӧ, кашкиг-пошкигтыр, усиг да чеччиг, мый вермӧмсьыныс пондісны котӧртны керӧс паныд; кӧтасьӧм кузь турун лясӧ берданыс, сконъёвтӧ, а сэсся и посни козпиян, зу кодь топыдӧсь да бытшласьысьӧсь, быттьӧ нарошнӧ потшисны туйнысӧ, борсьӧны, содз тыр ваӧн койсьӧны, но дедушыс оз сувт, водзӧ и водзӧ келӧ, яг шӧрланьыс. Да оз и позь сувтнысӧ, ӧд мышсяньыс швачкӧм-краджӧдчӧмыс быттьӧ вӧтӧдӧ нин найӧс, талялӧ, и муыс пыр ёнджыка сыркакылӧ кок уланыс...

Ылӧкодь котӧртісны тадзи пӧлӧсӧн моз, вермисны жӧ, тыдалӧ, кеж-

ны гундыр моз вöтчысь лёк тöв ныpсьыс, краджöдчöмыс тай эзджык понды кывны-а. Яг керöсас кыз выныс пазьмуніс ли... Сэсся старик сувтіс пожöм улö, весиг эз медся ыджыд пожöм улас, вывсяньыс шочиник ув лыскыс сылöн омöля и видзö кыдзисюрö шлявгысь зэрсьыс.

— Мед кöтöдö, мый сэсся керан, тані нин виччысям лöньыштöмкобöмсö,— шуис дедушыс, вазьöм чужöм вывсьыс коз тілльöд чашйысигöн сибдöм черань везъяс вешталігтыр. Видзöдліс гögöр, матысь казяліс кузь кыдз, муніс да кульыштіс сэтысь кык ыджыд сюмöд пласт. Наöн кыкнанныс вевттьысисны юр вывсяньыс, кильланьыс кусыньтчöм сюмöдыд бура на и видзö зэрсьыд: юртö оз кöтöд, питшögад оз лэдз тюргыны кöдзыд ваыслы. А сэсся öд найö лазъяöсь; кöть и кок увсяньыс да коскöдзыс сулик кöтасьöма нин Ваньö, но моpöсыс да мышкыс косöсь на, шоныд сэті, кучикöн эжöм лазйыс видзис. Жар дырйиыс кöть эськö и дöзмыліс зонка, мыйла лазсö пасьталіс, но öні окота бур кыв шуны таысь дедушыслы, мый мырдысьöн моз тшöктіс пасьтавны тайö добрасö.

Барабанö моз таркöдö юр выланыс кусыньтчöм сюмöдö зэр, катласьö пожöмлöн пучер, код дінö найö лэдзчысьöмаöсь, а яг выв муköд пожöмъяс ён тöв улын нюклясьöны и куснясьöны öтарö и мöдарö, весигтö гögралöны вылын тугана йывъясыс, дерт, муöдзыс эськö вермис ляскыны-жайöдны яр бушколыс, но тшöкыда сулалöны пожöмъясыс да туганъяснаныс кутöны быттьö öта-мöднысö усьöм-чегöмысь. А сэтшöм нюдза шатласьöны-куснясьöны, быттьö абу пуяс, а турун сіяс...

— Дедуш, гашкö, этійö кыз пожöм улас сувтам?— шуö повзьöм Ваньö.— Со тай тыдалö... Сэні, гашкö, надейнöджык лоö... Зэрыс озджык кöтöд ни...

— Огö, дона пи, оз позь маланняалігад ыджыд пу улын сулавны. Маланняыс вермас швачкыны сэтчö...

А сьöд-пемыд енэж пасьталаыс век на нялкйöдліс да йиркакыліс, сэтшöма друг косьыштас, мый весиг быттьö лёк тöлыс повзьылö да семдылö...

Ваньö чатöртліс сюмöд увсьыс юрсö, и... буретш... сійö здукас... на весьтын моз... сьöд кымöрас... син ёрмöн... ыпнитіс-югнитіс... кык вожа... Помтöм вынысла дзеналысь-тіралысь... вужля... öтлаасьысь кык ю ли... Синтö палитмöн югнитлісны... И — ой-ой-ой!— öти вожыслöн ёсь йылыс быттьö дзенгысис-сатшкысис Ваньöö, тувйыштіс сійöс му бердö... А сэсся и öнöдз кывлытöма на йиркнитіс... Сэтшöма йиркнитіс!.. Ваньöлы кажитчис, мый сылы инмис, буретщ сылы!.. Пом сылы öні воис!.. Горöдіс зонка, вынтöма ляскысис дедушыс дінö, муртса эз вошты садьсö... Мöдыс тапкöдö сійöс кыті веськалö, мыйкö меліа шуалö... Сэсся сійö жö здукас сотчöм дукöн öвтыштіс, лёкысь краджмуніс, и весьöпöрöм зонкалöн син водзын этійö ыджыд пожöмыс шöри нёдздіс-чегис, ловъя еджыд яйыс виж кырсь увсьыс дзавмуніс лыдтöм лестукъясöн, а сэсся и пожöмыс, шöри пöв дзобгысьöмнас, увлань юрöн сутшкысис сыркнитчöм яг вылö.

— А сёморö, то вед мый керсьö!— вежсьöм жö гölöсöн шуис Салдат Иван.— Мыйта выныс маланняыдлöн... Дашкö, таво вылö медбöръяысь нин нялкйö да сы понда тадзисö йöйталö... Бур, мый сэтчö эг сувтöй, ыджыд пожöм улас. Мöдысь кежлö, дона пи, коркö кö тадзи жö суас ускöттьöыс, эн дзебсьы медся ыджыд пу улад. Сэтчö век медводз лыйö маланняыс... Ичöт дырйи коркö миянöс мыйкöкертліс нин, мöс видзигöн, ыджыд коз улö сайöдчим зэрсьыс да. Öдва ловйöн колим...

А Ваньö кö, шуам, вöлі öтнасöн тані, эськö сувтіс эсійö пожöм улас. Буретш сэтчö! Гögрöсмöм синъясöн видзöдö öні зонка чегöминöдыс рысь моз еджыда пазьмунöм пожöм вылö... А öти векньыдик дзав со йывсяньыс пинёла чездысьöма-кульыштчöма. И тшынасьö сэті... Буракö, чардбиыс сэті и дзенгöма... Бур, мый эз Ваньöлы инмы, эськö пызь-пöи-

мӧ керис, со кутшӧм пожӧмӧс кӧ идзас сіӧс моз риснитіс-чегис... А Ваньӧлы збыльысь, сӗ збыльысь (!) чайтсис, мый аслыс сылы, сӧмын сылы дзенгис би ньӧвйыс.

— Козъя вӧрсьыс, гашкӧ, эз либӧ ков кайнысӧ, дедуш,— шуӧ зонка, мед кӧть нин сёрнинас сайкӧдыштны повзьылӧмсӧ.

— Коліс, пиӧ. Ачыд вед кылін, кыдзи грымӧдчис мышканым.

— Вӧрсӧ пӧрӧдіс?

— Да. Чак, кобас да видзӧдлам, мый сэні лоӧма... Козъя вӧрад, дерт, озджык маланняыд босьт, дженьыдик зэрыд оз кӧтӧд ни. Но бара лёк тӧлыс козъястӧ кокньыдджыка чашкыльтӧ, вужныс веркӧсасджык найӧлӧн да. Пожӧмыдлӧн серти...

— Быдтор колӧ тӧдны вӧрад!— бара на шусис Ваньӧлӧн.

— Быдтор, дона пи, быдтор... Вай тэ ёнджыка топӧдчы ме дінӧ, шоныдджык лоӧ. Кыдзкӧ-мыйкӧ терпитыштам нин. Да быттьӧкӧ тай и ылыстчӧ нин гымалӧмыс, видзӧд эсчаньын со и югыдджык лоис, кобас, дашкӧ, сэсся. Би пестам да шонтысям-косьтысям.

— Дедуш, а чардбиыс со уль пожӧмсӧ муртса эз сот, тшын петны пондыліс.

— Бур, мый татшӧма ызгӧ-зэрӧ да ягыс чожа кӧтасис. Эз кӧ тадзи ызгы, вермис и ӧстыны.

— Ӧстывлӧ либӧ коръясӧкӧ?

— А кыдзи нӧ сытӧгыс? Кусӧдтӧм чигарка помысь ыпнитлӧ кос ягыд-а, этатшӧм дзужалысь бисьыд кыдзи нӧ оз... Но, тэ тай кынмыны пондін, зонмӧ? Шонтысьыштны колӧ миянлы.— Старик дзӧръялыштіс ӧтарӧ-мӧдарӧ... А мый, шу, миянлы виччысьны дзикӧдз кобӧмсӧ, пожӧмыс тай ньӧти жӧ нин оз видз велдорсяньыс. Ӧні и пестыштам бисӧ, со тай нӧ сирӧд мырыс...

— Зэригас нӧ кыдзи сотчас кӧтасьӧм ӧтка мырыд?— Ваньӧлы ёна нин окота шонтысьны-косьтысьнысӧ, и тадзи медсясӧ шуӧ сійӧ, мед нин вывтісӧ эскӧмӧн не повзьӧдны бисӧ. Ӧд кӧть и лазъя сійӧ дедушыс моз, пельпомъясыс косӧсь, мышкыс кытъястікӧ кос на жӧ и, но чорыдатӧ зэригӧн лаз юрйылӧдыс ёна жӧ нин йиджтысьӧма зэр ваыс да лысваыс.

А дедушыс нин воськовтіс мырлань, мунігмозыс судзӧдіс лаз козъянсьыс черсӧ.

— Кыдзи нӧ этатшӧм сирӧдыс оз сотчы? Видзӧд — розя, труба кодь, и джуджыд, сідзкӧ, велдорлань пондас кыскыны тшынсӧ, буретш трубаӧд моз жӧ и эм. Гӧгӧрыс кыз шомӧн эжсьӧма — коркӧ дашкӧ и, сӗ во сайын, малання жӧ и сотліс,— шом пырыс некутшӧм ва оз йидж, чажсир сылӧн пытшкӧсас, порок кодь. Чак, ачыд видзӧдлан.

Старик кералыштіс кыз шомсӧ мыр увдорысь, и збыль — сир мырдыс быттьӧ мыніс сэтысь, чорыда ӧвтыштіс зэр ваӧн кӧтасьӧм вӧрын. А чагъясыс тшӧгӧсь, сьӧкыдӧсь, вижовгӧрдӧсь, выйӧн быттьӧ йиджтысьӧмаӧсь нэмӧвӧйся сирнас. Деда-внука копыртчисны нырнысӧ косялысь сир дука чагъясыс весьтӧ, мед видзны зэрысь, дедыс мыр горулас поз сямаӧс перйыштіс чернас, чукӧртіс сэтчӧ первой медпосни чаг-ёгсӧ да и чуткис ӧстӧм истӧг тувйӧн. И пырысь-пыр жӧ долыдпырысь чажнитісны сирӧд чагъясыс, гажа би нялкнитіс, пондіс содны, паськавны, гырысьджык чагъясӧ горша кутчысис, а найӧ дзажгигтырйи любӧпырысь сетчӧны билы, быттьӧ важӧн нин виччысьӧмаӧсь тайӧ шуда здуксӧ, содӧ и вынсялӧ биыс, Ваньӧлы кӧтасьӧм чужӧмас и морӧсас кос шоныдыс меліа ылькйӧ, сэтшӧм мусаа жайгӧ, и пырысь-пыр жӧ долыдмис зонка, лёк бушколӧн топӧдлӧм лолыс бӧр личаліс, и эз нин сэтшӧм повзьӧдчысьӧн кажитчы скӧрмылӧм вӧрыс, сэсся ӧд и збыльысь нин лӧньӧ гымалӧм-чардалӧмыс, ылысмӧ и ылысмӧ...

А сирӧд чагъяс вылӧ вувзьысьӧм би пыр ярмис и ярмис, дзоньнас босьтчис шомысь мездалӧм мырйӧ, лӧньыштӧм нин зэр вылӧ видзӧдтӧг,

ыргыны-сотчыны пондіс, сьӧд тшын, пач трубаӧд моз и эм, чепӧсйӧ вывлань, и пыр шоныдджык и шоныдджык лоӧ деда-внукалы.

— Дедуш, сотчӧ тай и эм мырйыд!— дзикӧдз долыдмӧ Ваньӧ.— Пӧльтны оз ков!

Стариклы нимкодь жӧ, и медсясӧ, дерт, сыысь, мый зонкаыс ӧдйӧ сайкаліс бушков дырйи повзьылӧмысь; и зэв бур, мый татшӧм ускӧттьӧ улас веськавліс сійӧ буретш аскӧдыс, кӧть мыйкӧ да мыйкӧ коляс вежӧрас, пуксяс лов вылас, и мӧдысь, гашкӧ, оз нин сэсся повзьы, ачыс пондас тӧдны, кыдзи да мый колӧ керны...

Но кор сэсся, кобӧмсӧ виччысигмоз косьтысьӧм бӧрын, найӧ бӧр лэччисны яг дорӧсӧ да Ваньӧ видзӧдліс, мый керӧма козъя лайковас тӧв ныpыс, сылӧн выльысь на зэлавліс-топавліс пытшкӧсыс да пондіс нораа зуйгыны. Кодкӧ быттьӧ паськыд покосӧн чашйысьӧма-мунӧма лайковӧдыс, метра сё пасьта покосӧн! И став козсӧ, ӧтитӧг, ляскӧбтӧма покоссьыс, и став пуыс яглань йылӧн водӧмаӧсь, сьӧд муа вужляяссӧ вывлань качӧдӧмӧн. Тшӧтш жмуткысьӧмаӧсь и сійӧ козъясыс, кодъяс улын найӧ ӧнтай сулалісны...

— Уджалӧма абу, Ванюк, тӧв ныpыс...— сьӧлӧм сетіс дедушыс.

— Уй-уй-уй!..— вочасӧ сӧмын и шуис зонка.

— Менсьым, сёморӧыд, коркӧ тадзи жӧ лэч туйӧс пазӧдліс... Вель кузя...

— Дедуш,— шуис сэсся Ваньӧ вылӧмӧн пӧрӧм вӧр вылӧ гӧгрӧсмӧм синъясӧн видзӧдіг,— не кӧ тэ, меным эськӧ талун позис кыкысь нин кувны...

— Хы, кувлӧнысӧ, шуам, ӧтчыд...— нюмъёвтыштіс мӧдыс.— Сэсся вед, не кӧ ме, тэ эськӧ, ӧтнадсӧ, эн на и лок татчӧ... А мӧдысь вылӧ и ачыд кужныджык пондан...

— Да, дедуш, татшӧмыд оз вун...

Сэсся найӧ пондісны сёрнитны, мый талун водзӧсӧ вӧчны. Старик шуис, мый бушколыс кузя манитіс да, Сьӧд шор пӧлӧн кӧ лэччыны, югыдӧн оз удитны воӧдчыны Тян керка дорӧдз. Либӧ колӧ узьмӧдчыны вӧрын, либӧ веськыдавны визирӧд, коді петкӧдас Тян-ю дорӧдз, а сэті сэсся абу и ылын кайыштны оланінӧдзныс. Мӧд вой узьны вӧрын да торйӧн нин вемӧдзыс кӧтасьӧм вӧрын Ваньӧлы эз вӧв ёна окота, и сійӧ шуис, вай пӧ лэччам.

— Либӧ мӧдысь мийӧ выльысь на кайлам Сьӧд шор пӧлӧнӧдыс,— шуис дедушыс.— Миянлы сэті колӧ бурджыка видлавны. Видзӧд, и йӧра петлятӧ сэтысь аддзылім, а дашкӧ, мыйта на октӧма.

Но Ваньӧӧдз ӧні быттьӧ оз йиджны татшӧм сёрниясыс, ӧні сылы медъёна окота веськавны шоныдінӧ да косінӧ.

Стариклы тӧдса важ визир юковтӧ-мунӧ Ыджыд яг асыввылӧд, Сьӧд шор доръясӧд моз. Кызвыннас керавтӧг кольлӧмабсь таті сора вӧрсӧ: шочиник пожӧм сора кузь коз, сэтшӧм жӧ кыдз да пипу, и туруна подйыс, том летороса. Визиркаас некутшӧм ордым сер оз тыдав, сӧмын и тӧдчыштӧны пуяс вылын рубечасьӧм важ сьӧд лӧсасъяс. Шонді оз жӧ тыдав, шылялӧма енэжыс ваӧн туктӧм кыз кымӧръясӧн. Та вӧсна пӧшти нин пемыд лои вӧрын, сӧмын и югнитлӧ востым, а гым оз кыв. Первойсӧ водзын мунысь дедушыс беддьӧн пыркӧдаліс понӧльяс вылысь сьӧкыда ӧшалысь зэр васӧ, но тӧлкыс этша вӧлі, а манитчӧмыс уна, да сэсся и шыбитіс бедьсӧ. Сідз нин пӧ сёрмам. Абу пӧ сёйысь, ог нёдздӧй. Ваысь петӧм кодь ляс гӧна Татілок ёнджыкасӧ бӧрсьыныс жӧ муніс, эз жӧ пырӧдчы кодӧскӧ корсьны. Весиг кор кок увсьыныс повзьӧдлісны гозмӧд дозмӧрӧс, и сэки мода вылас сӧмын мыйтакӧ вӧччыштліс.

Быд кор вылысь и лап вылысь, инмӧдчан да, койыштӧ ыркыд ва, кӧтӧдӧ чужӧмтӧ, сойястӧ, не нин сёрнитны кокъясыд йылысь. Но косьтысьлӧм бӧрын лаз бара на видзӧ морӧс и мыш. Добра лӧсьӧдлӧма кутшӧмкӧ сюсь коми морт!

Пемдӧ и пемдӧ, рубечсялӧм сьӧд лӧсасъяс визир вылысь омӧля кутӧны тыдавны. Но налӧн эм сюмӧд, дедушыс эз тшӧкты кольны сійӧс косьтысянінӧ. Бедь йылӧ гаровтісны лӧскут, ӧзтісны, шоналӧм сюмӧдыд тай бура гаровтчӧ-шамыртчӧ беддьыд гӧгӧр. И факел лоис... Бӧр пондісны тыдавны визир лӧсасъяс.

И востымасьӧ. Пемыдас. Дивӧ кодь. Мойдын кодь. Эз-ӧ найӧ кытчӧкӧ мӧдар югыдас нин веськавны?— пондылӧ весиг чайтсьыны Ваньӧлы. А мый нӧ? Пемыд, пӧшти немтор оз тыдав гӧгӧр, сӧмын сюмӧд би ыпъялыштӧ, уна-ӧ вын сылӧн? А сэсся кыдз тай югнитас... Кыдз югнитас!.. Шытӧг. И сӧдзлӧ вӧрыс, воссьылӧ быттьӧ пемыдсьыс. Пасьталаыс. Сэсся бӧр вошӧ. Бӧр быттьӧ сьӧкыда личкӧ. Гӧгӧр некутшӧм ловъя лов оз кыв, ставӧн лӧньӧмаӧсь, дзебсялӧмаӧсь кытчӧкӧ, дерт, кӧнкӧ, косінӧ, шоныдінӧ... А найӧ водзӧ восьлалӧны и восьлалӧны вемӧдзыс кӧтасьӧм пемыдас...

Сэсся коркӧ-некоркӧ пондіс жӧ кывны Тян-юлӧн сэтшӧм дона, сэтшӧм муса ызгӧмыс. Кор петісны ю дорӧ, Ваньӧ, сулик ва кӧтасьӧма да мудзӧма, бергӧдчыліс мышвылыс да ас кежас кыпыда на шуис пемыд вӧрлы:

«Бара на мынім! Тэнад чӧскысь...»

А дедушыс сійӧ здукас збыльысь нин тун кодьӧн кажитчис зонкалы.

Водзӧ лоӧ на.

Дона Юрий Константинович!

Коми республикаса гижысьяс нимсянь, журнал лэдзысьяс нимсянь сьӧлӧмсянь чолӧмалам Тэнӧ зарни юбилейӧн! 50 арӧсыд уськӧдӧ тӧд вылӧ Тэӧн вуджӧмторсӧ, Тэӧн шедӧдӧмасӧ. Тэ, Юрий Константинович, ичӧт дырсяньыд кылан коми войтырлысь сьылансӧ, аддзан-вежӧртан Коми республикалысь олӧм-вылӧмсӧ.

Дзордзалан-кыптан пӧратӧ Тэ колин Удора му вылын, сьӧлӧм битӧ да сямтӧ петкӧдлін культура учреждениеясын уджалігад, журналисталігад, торйӧн нин сы бӧрын, кор Тэ помалін Высшӧй Заочнӧй партийнӧй школа.

Сюсь, тӧждысяна видзӧдласыд тыдовтчис и Коми АССР-са писательяс Союз правлениеса председательӧс вежысь пост вылад, писательяс Союзса партийнӧй организацияӧн юралігад.

Тэнсьыд поэтическӧй да прозаа гижӧдъястӧ тӧдӧны да радейтӧны миян лыддьысьысьяс — гырысьяс и челядь. Неважӧн на миян журналын Тэ йӧзӧдін «Шондіа вой» повесть, а со мыччӧдан нин ӧнія сикт йылысь гражданственностьӧн йиджтӧм выль поэма.

Ло век дзоньвидза, ёрт. Эскам, мый и водзӧ вылӧ шедӧдан он на ӧти творческӧй вермӧм, мый и водзӧ вылӧ оз на ӧтчыд петкӧдчы зільлуныд, уджачлуныд, писатель-коммунистлӧн кыпыдлуныд!

Коми АССР-са писательяс Союзлӧн правление
«Войвыв кодзув» журналлӧн редколлегия

Юрий ВАСЮТОВ

Сиктӧй-шудӧй

ПОЭМАЫСЬ ЮКӦН

Восьса ӧшинь дорын пукалі;
Тайӧ ӧшинь керыштлі
Муса Комилань — и кылі:

И. Куратов.

ВОДЗКЫВ

Сьӧлӧм, сьӧлӧм...
Нормӧма и корӧ
пукалыштны восьса ӧшинь дорӧ.
Дзирк-дзурк чолӧмасис
ывлаыскӧд
сімӧм дзирйыс —
синъяс водзӧ воссисны
выль миръяс:
нимтӧм кодзув
дзебсьӧ нима костӧ;
войвыв дивӧ пӧртмасьӧ,

яр востым;
спутник-шемöс
биа визьöн лэбö...
Енэж йирыс мыйтаторсö дзебö!
Тödмалö Вселеннöйсö учёнöй,
тайö мирсянь
кымын сюрс сё во нö?..
Эм-ö könkö нöшта олöм?..
Эм-ö аслыспölöс дзоридз?..
дзодзög?.. дзодзув?..
Эм и ылыс-ылыс кодзув,
Эм и пыді-пыді атом.
Эм и тödtömторйыс
матын-матын.

ШУДА ГОЗЪЯ

«Бур крестьянин керкаад и рунас пötан».

Коми шусьög.

1

Олöм, олöм...
Мунö шондібанön.
Мортлы шудсö сетö
олöм
гугön-банön.
Со тай
Стапей Иван
göра-köдза бörын
мудер синма локтö
том йöз шörын.
Паныд пöчыс,
быттьö шонді петіс,
олан ёртлы
сöна кисö сетіс...

2

Пörысь гозъя
олöны оз лёка.
Шудныс — йылöм,
сизим чоя-вска.
Витыс бокын,
кыкыс орччön олö, —
быдön ыджыд олömыслы колö:
врач,
учитель,
тракторист,
скöт видзысь,
вör лэдзысь,
шахтёр,
нефтяник, —
служащöй, рабочöй köть крестьянин,
ставön чальяс-вожъяс öти иддзысь.

3

Кöть и дзор суседöй,
да и чотö,
Кодкö весиг завидьла на потö.
Абу чина, —
оз öд кöмыс,
кок протезыс дзуртö, —
кужанлуныс öшйöма
агас-гöрйö,
черö-пуртö.
Гöра-кöдза эштас,
додь-дадь вöчö,
ковмас, пачтö тэчö,
стрöка сюрас,
кöті вурас,
дзоньталас и сийöс-гужи.
Öтик кылöн,—
прöстöй коми мужик.
Ачыс шуö:
«Нуи тужа-нужа,
сы вöсна и, гашкö, кужа».
Морт оз ошйысь,
вылыс тшупöдöдз оз вошйысь.
Олö весиг йöзсьыс рама,
кöть и тöдö сиктын сійöс
быд выль öшинь рама.

4

Ыдждöдлöны йöзыс:
сьöлöмсö пö пуктö.
Олöмыс тай аслас
доймöм дойöн пыктö.
Олан рöкыс сідзи
коньöр мортлы чужйöм,—
арöс кызьöн
юрыс вевттьысьöма пужйöн.
Фронтсянь гортас
юöр волас, «похороннöй».
Гöтыр пиöс чужтас,
пиыс «незаконнöй».
Воис кулöм ловъя,
ловъя да дзик кулöм.
«Öдъя пывсян ломты», —
воысь пö и шулöм.
Пывсян — горъя,
курыд тшына пывсян.
Коми пывсян
небзьöдас став лы-сьöм.
«Пывсяс верöс,
небзяс чорзьöм сьöлöм»,—
эскö мыжа.
Мыжтöмыдлы юрас
мöдтор сöлöм:
босьтны водзöс.

Баба пырис,
верӧс пыкис ӧдзӧс.
«Коді?..»
«Иван, пӧда...»
«Тӧда. Коді?..»
Тшыныс пывсян пытшкӧ
содіс, содіс...
«Во-окыд...»
«Ко-оля?! Зырымбедьыс?..»
Лэдзис: абу чужӧй.
Быдӧн сідзи вӧчны
огӧ кужӧй.

5

Лӧглун чужас,—
вины абу кокни.
Лӧгалысьлы абу
чой ни, вок ни.
Лӧгалігӧн синтӧммывлӧ-й
медся рамыс,
абу сылы сэки-й
айыс-мамыс.
Сьӧлӧмад кӧ пырис
лӧглун гагйыс,—
сӧмын врагъяс думад,
сӧмын врагъяс.
А кӧн муслун олӧ мелілунӧн,
весиг лӧгалӧмыс
мортлӧн вунӧ.

6

Бурасисны ӧта-мӧдкӧд гозъя.
Овмӧдчисны быттьӧ лежнӧг розъяс.
Дыр на нетшкис лежнӧг емсӧ шудыс,—
ӧд и черлӧн дойдана пу-нудыс.
Эз жӧ эскӧ некод маӧн дарйӧд,—
эскис Иван,
эскис Дарья.
Быдтысисны,
уджалісны,
олісны,—
Крымӧ и Москваӧ кыкӧн волісны.
Овны томӧн-ёнӧн долыд вӧльнӧй светын,
йӧз син водзын эрдын,
йӧз пельясысь матын,
йӧзлӧн шуд-шог бердын:
ӧтикыс районын,
мӧдыс сельсӧветын
депутатӧн...

7

Кадыс нуис том дырсӧ,
жар сывъяссӧ,
бордъясьӧдіс пиянсӧ и нывъяссӧ.
Разӧдчисны:

чужан муным паськыд.
Öні сӧмын верд да пасьтӧд
асьтӧ.
Ов да выв!
И пенсиятор локтӧ,
морӧсын эм лов,
дзик абу китӧм-коктӧм.
Бергӧдны и чаг
оз некод тшӧкты.
Телевизор кыйӧд,
сьыв кӧть йӧкты,
узь кӧть пукав,
газет люкав,
ӧшиняд кӧть видзӧд-сӧвгы
гожӧмбыд и тӧвбыд.
Олӧмыд тай волӧм!
Сёморӧй дай олӧм!

8

Оз, оз овсьы.
Уджтӧг му вылын оз овсьы,
кытчӧдз шоныд петӧ ловсьыд.
Стапей Иван сэтшӧм рӧдысь:
шуис кыв, эн виччысь мӧдысь.
Шуис: зымнита выль керка,
сёрнитчи пӧ аслам черкӧд.
Кылыд шуӧ,
киыд вӧчӧ.
Кокыд нуӧ жӧ мед стӧча:
леспромхозӧ,
мехлесхозӧ,
аслад рӧдимӧй совхозӧ.
Сэн директор,
тан директор.
Сьӧмтӧ ректы,
сямтӧ ректы.
Котрав кокӧн,
мӧвпав юрӧн,—
помыс лоас лючки бурӧн.

9

Керка зымнитісны гозъя.
Керка, быттьӧ акань...
Эз на тыртӧммыны
тшынсӧ пасъян дозъяс,
кӧзяин оз ӧвсьы:
«Ерӧмакань,
али, гашкӧ, киӧй менам гуга?
али йӧзлысь оласногсӧ дзуга?
вичмис кад да кута ассьым вӧля?
али ола гӧля?»

10

Керка вевтсӧ еджыд көртӧн эжис,
вевта кильчӧ верандаӧн вежис,
вӧчис курич, быттьӧ кыис прӧшви,
кильчӧ ӧдзӧс сынӧдас и ӧшйӧ.
Ӧклупеньын гоннялӧны вӧвъяс,
ловзьӧмаӧсь стенсӧ кышӧм пӧвъяс.
Дивӧ керка!
Воис быттьӧ мойдысь,
суседъяслысь завидь сьӧлӧм дойдысь.

11

Пӧльӧн-пӧчӧн шуысь,
ичӧт Сашка,
арӧс вита-квайта,
вашъялігтыр чайтӧ:
сылы вӧчис пӧльыс
тайӧ теремсӧ.
Ачыс сэні ноксьӧ тшӧтш
ичӧт черӧн со.
Гашкӧ, водзӧ көсйӧ нуны
пӧльлысь киподтуйсӧ?
Гашкӧ, Сашка корсьӧ
ассьыс туйсӧ?

12

Быдмӧ лук,
капуста,
морков
терем йӧрын;
чери кыян кулӧм
косьмӧ кыйсьӧм бӧрын;
зымвидзӧ сё пудъя
турун зорӧд,—
видз-муыскӧд гозъя
йитӧдсӧ оз орӧд.

13

«Ай-мам му дорас кӧ киыд лудӧ,
сійӧ аснас тэнӧ вердӧ-удӧ», —
шуӧ гозъя.

14

Шуда гозъя.
Мӧд ногӧн ог шу ме.
Эг на кывлы,
волісны мед шумӧ.
Дерт, он вермы тӧдны
йӧзлысь олӧм пытшкӧс.
Дарья вомысь петлӧ:
«Нюмъялан,
кор сьӧлӧм шӧртӧ бытшкӧ.

Бӧрддзылан и сэтшӧм шудысь,
куканьӧн кор локтӧ
мӧскыд лудысь».

15

Сиктса олӧм
сэтшӧм сійӧ олӧм,—
терпитны оз вермы
муысь полӧм.
Сылы шудсӧ
сиктса олӧм сетӧ,—
коді асъя югӧр
чолӧмавны петӧ.

ПИСАТЕЛЬСКӦЙ ОРГАНИЗАЦИЯЫН

* * *

Октябрь тӧлысьын писательяс Г. Юшков, В. Попов, Н. Володарский, Н. Мирошниченко да Ю. Ионов аддзысьлісны Сыктывкарскӧй ЛПК-лӧн управлениеса уджалысьяскӧд, сёрнитісны талунъя литература йылысь, лыддисны ассьыныс кывбуръяс, вочавидзисны юасьӧмъяс вылӧ.

* * *

Ленинградса поэт да переводчик Глеб Пагирев воліс Сыктывкарӧ творческӧй командировкаӧ. Роч поэт уна вуджӧдӧ кывбуръяссӧ коми гижысьяслысь. Сыӧн роч кыв вылӧ вуджӧдӧмӧн петалісны кывбур чукӧръяс Ф. Щербаковлӧн да Ю. Васютовлӧн.

Коми поэтъяслысь кывбуръяссӧ роч вылӧ водзӧ вуджӧдӧм йылысь и муніс сёрниыс ленинградса поэтлӧн Коми АССР-са писательяслӧн Союзын.

* * *

Октябрь 29 лунӧ вӧлі писательяслӧн да Сыктывкарса литературнӧй активлӧн собрание. «Поэт да кад» доклад вӧчис поэтесса Н. Мирошниченко. Сёрниыс муніс роч кыв вылын петӧм кывбура книгаяс йылысь, кодъясӧс йӧзӧдісны таво Ю. Васютов, Ю. Ионов, А. Алшутов, В. Смирнов, а сідз жӧ роч кыв вылын петӧм «Коми поэзиялӧн антология» йылысь.

Собрание вылын сёрнитісны писательяс Г. Юшков, В. Попов, Н. Володарский да мукӧд.

* * *

Октябрь помын муніс писательяслӧн партийнӧй организацияын отчетно-выборнӧй собрание.

Партийнӧй бюроса секретарӧн, кыдзи и кольӧм во, бӧрйисны писатель Ю. К. Васютовӧс.

Евгений УЛЯШЕВ

МИЯН СЕМЬЯ

Лун шӧр бӧрын Бадьёльйыв сиктӧ воис сир курыд юӧр: страналӧн рытыввыв граница вылын ӧзйӧма война, немецкӧй фашистъяс гусьӧн уськӧдчӧмаӧсь миян Рӧдина вылӧ.

Радио сиктын эз вӧв, юӧрсӧ вайис Помӧсдінӧ лэччылӧм морт.

— Кытысь кывлін?— юасисны сылысь.— Коді висьталіс?

— Асывбыд радио передайтіс. Ме сӧмын гӧгӧрвои: война. Содтыны ни чинтыны ог куж.

Сикт лӧнис, виччысисны районысь мортӧс, весиг зонпосни дугдісны ворсӧмысь, разӧдчисны гортъясаныс да сюся кывзісны гырысьяслысь сёрнисӧ.

Рытнас сикт чукӧртчис колхоз правление дінӧ. Некод эз кор, некод эз чуксав, асьныс локтісны, медым тӧдны, мый висьталас районысь воӧм мортыс.

Разӧдчисны вой шӧр бӧрын нин, кор вӧртас сайын пестысис асъя кыа. Воддза лунъясас на та кадӧ сикт пасьтала заводитлісны разавны тӧчила шыяс — быдӧн дасьтысисны страда кежлӧ,— талун вӧлі лӧнь. Мужикъяс эз и водлыны. Эз варовитны ни, эз шмонитны, сӧмын матыстчылісны потанъяс дорӧ да видзӧдлывлісны асланыс посни быдтасъяс вылӧ, босьтлісны вольпась вылысь еджыд юрсиа Ваньясӧс, Ӧльӧксанъясӧс, Машаясӧс, кыв шутӧг сибӧдлісны морӧс берданыс да думайтісны-думайтісны. Кымын дум налы воліс тайӧ асылас!..

Бадьёльйывса зонъяс фронт вылӧ петісны коймӧд луннас, петісны медся водз найӧ, кодъяс кольӧм во да неуна водзынджык демобилизуйтчисны Красной Армияысь.

Найӧс колльӧдісны став сиктнас. Воисны шойна дорӧдз. Йӧз тані сувтісны, бергӧдчисны югыд да мугов крестъяслань: быд мылък улын век кежлӧ унмовсьӧмаӧсь матыссаясыс, челядьыс, пӧчьясыс, пӧльясыс.

Телега вылӧ кыпӧдчис колхозса председатель.

— Дона йӧз!— заводитіс сійӧ.— Ми колльӧдам талун фронт вылӧ ассьыным пиянӧс да быдӧн эскам: найӧ пасьвартасны врагӧс. Ми ставным клянитчам уджавны вынъяс жалиттӧг, сетны ставсӧ фронтлы, Рӧдиналы, медым венны фашистъясӧс.

Председатель эз вӧв ораторӧн и некор сійӧ эз кужлы сёрнитны мичаа, но сылӧн кывъясыс талун йиджисны быдӧнлы, быдӧн олісны ӧти мӧвпӧн — война лоас дженьыд, миян йӧз вермасны врагӧс. Тадзи сэки думайтісны унаӧн.

...Тайӧ вит-квайт луннас фронт вылӧ Петыр Ёгор (тайӧ статьясӧ гижысьлӧн батьыс) некодӧс на эз колльӧд, но тӧдіс: талун эз чукӧст райвоенкомат — аски чукӧстас.

— Война лоас сьӧкыд, вичмас сэсь пайыс и менам пиянлы,— зумыша шуис гӧтырыслы, шуис сідз, медым матысаяс некод эз кывлыны.

Петыр Ёгор тӧдіс немечтӧ: первӧй мировӧй война вылын ратникӧн вӧлі.

А сылӧн пиыс, Андрей, война заводитчан лунъясӧ вӧлі кузь рейсын: аслас «полуторкаӧн» муніс Мураши станцияӧдз. Муртса воис рейсысь Пожегодскӧй МТС-ӧ, кӧні сійӧ шоферӧн вӧлі, сетісны повестка: «...Явитчыны аслад машинаӧн ни ӧти здук воштытӧг...»

— Директор ёрт,— шыӧдчис Андрей МТС-ӧн веськӧдлысь дінӧ.—

Лэдзлы гортӧдз, семьяӧд кӧть прӧщайтча.

— Тэ, Уляшев, ӧні абу аслад — страналӧн. Эм приказ — пет туйӧ, тэнӧ виччысьӧ фронт,— тадз вочавидзис директор. Тадз жӧ сэк эськӧ вочавидзисны быдӧн — эз сӧмын веськӧдлысьяс, но и бать-мам, невестапуяс, рӧдвуж.

И Андрей Ёгорович Уляшев, прӧсти ни прӧщай, петіс война вылӧ. Весиг том гӧтырыс эз су сійӧс, кӧть мӧд луннас жӧ лэччис МТС-ӧ.

— Вот и менсьым ӧти пиӧс корис война,— шуштӧма шуис Петыр Ёгор.

Август помын туйӧ петі ме, батьлӧн медічӧт пиыс, Женя. Нэриник зонкаӧн арӧсӧн муні Пезмӧгӧ, ремесленнӧй училищеӧ.

— Мед абу вӧлі норасьӧма, лоас кӧ сэн сьӧкыд. Кывзысь бур йӧзсӧ да эн янӧд асьтӧ, велӧдчы бура,— мортӧн лоан,— пызан сайын велӧдіс батьӧй.

Со и бара ӧти пи янсӧдчис ас гортыскӧд...

Сентябрь помын фронт вылӧ петіс Ёгорлӧн мӧд пи — Веня.

— Виччысь, бать, ми регыд воам,— кутлысисны ая-пиа. Батьслӧн бандзибъяс кузяыс визьнитісны сӧдз синва войтъяс.

— Медъя, медъя, пиӧй, кӧсъя веритны да оз веритсьы... Но нинӧм, пиӧ, миян тані ставыс лоас лючки, а тэ бергӧдчы.

И Веня петіс туйӧ. Вӧлӧкас пыригӧн бергӧдчыліс сиктланьыс, копыртчыліс, медбӧрысь кутліс мамсӧ да шавксьӧдіс-муніс водзӧ.

...1942 во помын Петыр Ёгорлы воис Кланя нывсяньыс юӧр (Кланяыс уджаліс Усть-Куломын, райфинотделын):

— Муна фронт вылӧ. Волы, батьӧй, колльӧдны.

Шыасис бать колхозса председатель дінӧ, вӧв пӧ колӧ.

Доддясис, лэччис районӧдз, но нывсӧ эз нин су, сӧмын кӧлуйсӧ катӧдіс гортас.

Военнӧй всеобучын заводитіс велӧдчыны коймӧд пиыс, Алексей. Сійӧ вӧлі МТС-ын, уджаліс слесарӧн. Гежӧда кайліс гортас, кадыс эз вӧв: шойччан лунъяссӧ колляліс военнӧй занятиеяс вылын.

Сэсся и письмӧяс кутісны воавны. Андрей гижӧ, мый сійӧ Архангельскын, госпиталь бердын шофералӧ.

Венясянь воліс сӧмын письмӧмӧд, гижис, служитӧ воздушнӧй десантын.

Со и Кланя юӧртіс: зенитнӧй частьын.

— Ставыс бур, сідзкӧ,— шуас гӧтырыслы Петыр Ёгор.— Медъя, медъя...

1942 вося апрель 13 лунӧ Веня гижис: «Бать-мам да ичӧт вокъяс! Войдӧрлун контрольнӧй чеччыштлӧм вӧлі, а талун мунам боевӧй задание вылӧ. Письмӧяс мен ассянь юӧр вотӧдз эн гижӧй. Ловйӧн коля — сета юӧр. Смерть немецкӧй оккупантъяслы!»

Тайӧ вӧлі Венясянь медбӧръя письмӧ...

Бадьёльйыв — паськыд мир туйясысь бокын, вӧр-ва тані озыр зверь пӧткаӧн, муяс лышкыда козьналӧны нянь. 1940 вося сентябрын «Выль Войвыв» колхозӧс суис немвиччысьтӧмтор: гумладорын ӧзйисны нянь сёрӧмъяс. Кос няньыд кольтаясад порок кодь — кӧть кыдз эз кусӧдчыны колхозникъяс, бисӧ эз венны. Трудодень вылӧ воддза воясас юклісны няньсӧ 5—6 килограммӧн, а 1940 во помын муртса кило джынйӧн вичмис. Та вӧсна война заводитчан восӧ Бадьёльйыв паныдаліс сьӧкыда нин, но торйӧн нин сьӧкыд лои 1942—43 воясын: сикт нинӧм эз жалит — ставсӧ сетіс фронтлы, аслыс колис сӧмын локтан во кежлӧ кӧйдыс. Медым чукӧртны содтӧд нянь, сиктын заводитісны керны тылаяс, но тылаясвывса нянь сиктсӧ тырвыйӧ эз жӧ верд.

Сьӧкыд вӧлі Петыр Ёгор семьялы, но кач вылӧ Петыр Ёгор эз уськӧдчы ачыс дай гӧтырсӧ эз лэдз.

— Кач? Сійӧ ӧд пу, а пуыд мый тэд сетас? Сӧмын висьӧм. Няньсор вылад колӧ чукӧртны быдмӧг турунъяс, а качтӧ ми виччысьлам на,— тадз шуасис сійӧ. И гозъя быд асыв петалісны матыса муяс вылӧ, вӧрӧ, ӧмидз да сэтӧр кустъяс дорӧ.

1943 воын, кор миян войска пасьвартісны фашистъяслысь войскасӧ

Сталинград дорын да петісны контрнаступлениеӧ, Петыр Ёгор колльӧдіс фронт вылӧ ещӧ ӧти пиӧс — Алексейӧс, кодлы сэки муртса дас кӧкъямыс тыри. А неуна водзынджык, январын, Эжолсянь петіс война вылӧ Петыр Ёгорлӧн внукыс, Андрей Егоровичлӧн медыджыд пиыс — Александр.

Петыр Ёгор гозъялы кокниджык быттьӧкӧ лои, кор бергӧдчи гортӧ ме. Помалі ремесленнӧй училище, трактористлысь специальность сетісны.

— Сьӧкыд вояс кежлӧ тэ, пиӧй, чужӧмыд,— самосад-табакӧн тшынасиг кайтіс бать.— Гозъя со кыкӧн колим да Лия чойыд ещӧ. Гажтӧм миянлы. Эн лэччы, пиӧ, Пожӧгад, кольччы гортӧ — уджыд тані вичмас.

И ме кольччи Бадьёльйылӧ, куті ыбъяс гӧрны.

1944 вося тулысын письмӧ воис Кланясянь. Госпитальын. Ранитчӧма мӧдысь нин. Сійӧ жӧ госпиталяс ранитчӧм бӧрын веськалӧма Андрей, Петыр Ёгорлӧн медыджыд пиыс.

Долыд лои Петыр Ёгорлы, керкаыс весиг быттьӧ югыдджыкӧн кутіс кажитчыны, со ӧд весиг помтӧмдортӧм фронт вылын позьӧ аддзысьны чоя-вокалы.

Сэсся и мӧд письмӧ воис Кланясянь. «Андрей вокӧд веськалім ӧти частьӧ, водзӧ кутам вӧтлыны врагӧс»,— гижис сійӧ.

Фронт муніс рытыввывлань. Сылысь вермӧмъяссӧ Москва пасъяліс артиллерийскӧй салютъясӧн.

Тайӧ салютъясыс вӧліны тшӧтш и Уляшев Петыр Ёгорлӧн челядь кузя, ас кузяыс — сійӧ кужис быдтыны да козьнавны Рӧдиналы сылӧн медсьӧкыд кадас татшӧм повтӧм салдатъясӧс.

Волісны юӧръяс и Александр Андреевичсянь, внуксяньыс: Веня дядьыс моз жӧ сійӧ веськалӧма авиадесантнӧй войскаӧ.

Кывсис Алексей йылысь: сійӧс броньӧн кольӧдӧмаӧсь. Кузнечалӧ пӧ ӧні. Гортас гижис письмӧ, вӧзйыся пӧ фронт вылӧ. И кыдз тыдовтчис бӧрынджык, Алексейлысь корӧмсӧ могмӧдӧмаӧсь: ыстӧмаӧсь Карельскӧй фронт вылӧ. Сійӧ вӧлі ыджыд тушаа, ён зонмӧн — буретш татшӧмъясыс и лӧсялӧны разведкаӧ. Алексей лоис разведчикӧн.

«Веськалі госпитальӧ, фронт вылын ранитчис киӧй. Кодарын служитӧ бать? Ыстӧй сылысь адрессӧ. А меным важ моз гижӧй: полевӧй почта 36267»,— гижӧ Петыр Ёгорлы внукыс.

Мӧд письмӧ сысянь:

«Петі госпитальысь. Шуйга киысь водз чунь да певйӧй уджалӧны омӧля. Та вӧсна авиадесантысь вуджӧдісны пехотаӧ».

Коймӧд письмӧ:

«1944 вося октябрь. Бара нин вӧлі госпитальын — тайӧ менам коймӧдысь ранитчылӧм. Ӧні нӧйтам фашистъясӧс. Радпырысь юӧрта: письмӧася батькӧд, батьӧ да Клава чойӧй воюйтӧны ӧти частьын. Тайӧ письмӧсӧ ме гижа Венгриясянь».

Гижӧ Алексей:

«Видза оланныд, мамӧ, батьӧ, Женя да Лия чой! Белофиннъяскӧд ми война помалім. Ӧні петам Первой Белорусскӧй фронт вылӧ. Пыр на разведчикала. Кывлі: представитӧмаӧсь менӧ правительственнӧй награда вылӧ...»

— Со, Женя пиӧ, и тэныд пӧвестка,— ӧти рытӧ удж вывсянь воӧм бӧрын шуис меным батьӧ.— Ме, дерт, гӧгӧрвоа, тэ том на тайӧ войнаыслы да мый вӧчан — врагӧс ӧдӧлитны колӧ, кымын синва сійӧ вайис миян му вылӧ!

Дзормис Петыр Ёгор. А ӧд кутшӧм зводер на вӧвліс куим во сайын, мича, восьса чужӧма. Сиктсакӧд сійӧ оліс бура, удж дінӧ сибыд вӧвлі, некор эз ылӧдчывлы. Сёрнітліс этша, быд кыв сылӧн имитліс, быд кыв вӧлі местаын.

А ӧні со пӧрысьмис, косджык лоис, дӧрӧм увсяньыс ён мортлӧн лыясыс тӧдчӧны. Но пӧрысьлунсӧ эз петкӧдлы Петыр Ёгор. «Аддзыла на ме Победа лунтӧ,— шуас вӧлі.— Став пиянӧс гӧтрала, быдӧнлы гажа свадьба вӧча, сэк позьӧ и шойччыштны...»

— Но мый, мам, медбӧръясӧ кольӧдам?— думсьыс кӧсйис гажаа шуны Петыр Ёгор, да эз артмы, тыдалӧ. А мӧвпсӧ водзӧ колӧ нуӧд-

ны.— Ничево, мам, войнаыс Германияӧ нин пырис, регыд кусас.

И тӧвся кӧдзыд лунӧ ме веськӧдчи талявны салдатлысь туй. Но чой-вок олӧм йылысь ме тӧді пӧшти ставсӧ, письмӧяс волісны тшӧкыда.

1945 во заводитчигӧн гижис Кланя:

«Дона папӧй да мамӧй! Андрей вокӧкӧд ми век на ӧти частьынӧсь, Познань кар дорын (тайӧ карыс Польшаын). Матын кӧнкӧ Ӧльӧксей вок, сылӧн письмӧяс миянӧдз воӧны сӧмын ӧти суткиӧн...»

Юӧр менам батьлы внуксянь:

«Ставнытӧ чолӧмала выль 1945 воӧн! Ме бара нин гвардейскӧй частьын. Младшӧй сержант. Ӧні дасьтысям гырысь уджъяс кежлӧ».

Гырысь уджъяссӧ колӧ гӧгӧрвоны, кыдзи водзын лоысь наступайтӧмъяс.

Александр Андреевич ёна виччысис победасӧ, но шудыс сылы эз вичмы: 1945 вося январь 17 лунӧ Чехословакияын Кичинд сикт мездігӧн фашистскӧй пуля орӧдіс сылысь том олӧмсӧ — сылы весиг кызь арӧс на эз вӧв. Ӧнӧдз на коми зон узьӧ вечнӧй унмӧн Чехословакияса муын, Кичинд сиктса вичко дінын.

Петыр Ёгорлы тайӧ вӧлі медводдза шогӧн, коді чинтыштіс сылысь олан вояссӧ, вошті дедӧн шуысьсӧ, а ӧд сылы окота вӧлі пукавны сад йӧрын да сёрнитны правнукӧд на.

Бур кӧть ышӧдана письмӧ воис Кланясянь: «Дона бать-мам! Ми воим немецкӧй му вылӧ, матын нин Берлин. Миянсянь абу ылын Ӧльӧксей, Берлинскӧй направлениеын жӧ. Регыд ми, дона бать-мам, аддзысям тіянкӧд. Кутчысьӧй да лоӧй дзоньвидзаӧсь. Регыдъя победаӧдз. Тіян Клавдия да Андрей».

Алексей гижис меным: «Вокӧй, талун-аски лоас зэв чорыд тыш, кутам босьтны Берлин».

Тайӧ вӧлі Алексей Егоровичсянь медбӧръя письмӧӧн.

1945 вося май шӧрын гижӧны Кланя да Андрей:

«...Война помасис миянлӧн вермӧмӧн. Чайтам регыд бергӧдчыны ас муӧ, менӧ демобилизуйтасны кыдз нывбабаӧс, а вок петас арлыд вӧснаыс, сылы со комын ӧкмыс нин.

Воліс-ӧ письмӧ Ӧльӧксей воксянь? Ыстӧй сылысь адрессӧ».

Берлин босьтігӧн Сӧветскӧй Армияса салдат Алексей Уляшев усис ӧти бойын. Кутшӧм братскӧй гуын сійӧ, Бадьёльйылын ӧнӧдз оз тӧдны.

А Веня йылысь кывсис сӧмын 1950 воӧ. 1942 вося апрель 13 лунӧ миянлысь десант вӧлі шыбитӧма враг тылӧ, Смоленскӧй областьӧ. Тайӧ десантыс виччысис мӧд десант, но сійӧ мыйлакӧ эз во. Кор фашистъяс казялісны миянлысь ичӧт десантсӧ, кытшалісны да помӧдз бырӧдісны. Вениамин Уляшев пӧгибнитіс неравнӧй бойын.

А батьыс пыр виччысис сійӧс...

Сӧмын 1946 воын бергӧдчисны гортас Клава да Андрей. Гортын вӧлі вывті сьӧкыд: Петыр Ёгор дзикӧдз нин укшальмӧма, чужӧмыс руд пӧим рӧма, синъясыс вӧйтчӧмаӧсь, мамныс ёна жӧ нин пӧрысьмӧма вӧлі, дзормӧма дзикӧдз.

Клава бӧр муніс райфинотделӧ, а сэсянь ыстісны велӧдчыны Владимир карӧ. Андрей важ мозыс мӧдіс уджавны шоферӧн Пожегодскӧй МТС-ын.

1947 вося июль 10 лунӧ Петыр Ёгор муніс страдуйтны, сӧмын тай медбӧръя покоссӧ помӧдз эз вайӧд... Кык лун сійӧс корсисны бригадаса уджалысьяс. Мӧд луннас сёр рытын сійӧ сюрис: вутшкӧсь виддзыд дзебӧма сылысь шойсӧ.

Ме служитӥ квайт во. Бадьёльйылӧ бергӧдчи Владивостоксянь.

Ме висьталі асланым семья йылысь. Но кымын татшӧм семья вуджис войналысь сьӧкыд туйсӧ? А кымын семья киссис помӧдз? Зэв донаа шедіс миянлы победаыс да мирыс, сы вӧсна сійӧс колӧ дорйыны вын жалиттӧг.

Л. Т. РОССОХИН,
КПСС Коми обкомысь наукаяс да учебнӧй заведениеяс отделса заведующӧй

ОБРАЗОВАНИЕЛӦН ДА НАУКАЛӦН ВОСЬКОВЪЯС

Октябрьскӧй социалистическӧй революцияӧдз коми народлӧн олӧмыс эз торъяв Войвывса мукӧд ичӧт народъяслӧн олӧмысь, Поволжьеса, Сибирса гӧль йӧзлӧн судьбаысь. Коми край вӧлі Российскӧй империялӧн бӧрӧ кольӧм пемыд пельӧсӧн. Лунвыв районъясса верстьӧ йӧзлӧн 73 процентыс да войвыв районъяссалӧн 90 гӧгӧр процентыс эз кужны гижны да лыддьысьны. Нӧшта нин пемыдӧсь вӧліны нывбабаяс.

1914—15 велӧдчан воӧ Коми крайын лыддьыссис 309 начальнӧй школа. Сэтчӧ ветлісны 14,2 тысяча челядь, тайӧ велӧдчан арлыдаяс пӧвстын лоӧ джынсьыс на этшаджыкыс. Сідз жӧ вӧлі вылыс ступеня 12 школа да 2 гимназия, кӧні кызвынсӧ велӧдчисны вичкоясын служитысьяслӧн, чиновникъяслӧн, купечьяслӧн, кулакъяслӧн да озырджык крестьяналӧн челядьыс.

Крайса олысьяслӧн 95 процентыс вӧліны комияс. Найӧ эз кужны сёрнитны рочӧн, та вылӧ видзӧдтӧг, школаясын велӧдісны сӧмын роч кыв вылын. Торйӧн нин сьӧкыд вӧлі дасьтыны специалистъясӧс. 1914 воын школаясын уджаліс 575 велӧдысь, на пиысь уналӧн эз вӧв колана образование. Шӧр да высшӧй техническӧй образованиеа специалистъяс пӧшти эз вӧвны.

Коммунистическӧй партиялӧн ленинскӧй национальнӧй политика СССР-ын социализм стрӧитӧмын эз коль бокӧ и Россияса ылыс пельӧсъясса народъясӧс.

КПСС Центральнӧй Комитетса Генеральнӧй секретарь Л. И. Брежнев партиялӧн XXVI съездлы Отчетнӧй докладын тӧдчӧдіс, мый «Сӧветскӧй властьлӧн медводдза вояссяныс жӧ миян экономическӧй да социальнӧй политика нуӧдсис сідзи, медым кыдз позьӧ ӧдйӧджык кыпӧдны Россиялысь вӧвлӧм национальнӧй пельӧсъяс шӧр районъяслӧн сӧвмӧм выйӧдз».

Экономика да общественнӧй отношениеяс вежӧмын медводз колӧ вӧлі бырӧдны йӧз пӧвстын пемыдлун, велӧдны школьнӧй арлыда став челядьсӧ, быдтыны выль кадръяс. Тайӧ могъяссӧ олӧмӧ пӧртігӧн паныдасисны уна сьӧкыдлунъяс. Сідз, национальнӧй автономия лӧсьӧдтӧдз Коми край вӧлі юкӧма торъя губерниясӧ.

Омӧля вӧлі сӧвмӧма промышленность, эз вӧв рабочӧй класс. 1926 вося перепись серти карса олысьыс вӧлі сӧмын 4 процент мында. Эз вӧвны культурнӧй вынъяс да найӧс дасьтан специальнӧй учебнӧй заведениеяс. Россиялӧн ылі пельӧсса крайын вӧлі лёк транспорт да связь. Но тайӧ кадын крайын вӧлі лӧсьӧдӧма государственнӧй строй. Образованиелӧн да культуралӧн сӧвмӧмыс кутіс мыджсьыны став странаса экономикалӧн шедӧдӧмторъяс вылӧ. Вок сяма отсӧг сетісны Сӧветскӧй государствоса став народъяс, а медводз роч йӧз. Став тайӧ вежсьӧмъясыс крайын мунісны Коммунистическӧй партиялӧн да Сӧветскӧй государстволӧн веськӧдлӧм улын.

Сöветъяс медводдза лунъяссяньыс жö кутісны нуöдны народнöй образованиелысь системасö выль ног лöсьöдöм кузя ыджыд удж. Тайö вежсьомыс сетіс рабочöйяслöн, крестьяналöн да уджалысь интеллигенциялöн челядьлы велöдчöм вылö позянлун. 1919 вося декабрь 26 лунö «РСФСР-са народъяс пöвстын неграмотность бырöдöм йылысь» РСФСР-са Совнаркомлöн декретын вöлі тшöктöма велöдны республикаса йöзöс кöкъямыс арöссянь ветымынöдз ставсö, кодъяс оз кужны лыддьысьны да гижны.

Неграмо́тность бырöдöм кузя уджö босьтчисны Крайса велöдысьяс да общественность. Быдлаын кутісны воссявны ликпунктъяс. Ыджыд тöждлун на вöсна кутісны меставывса партийнöй, комсомольскöй организацияяс, сöветскöй органъяс. 1939 вося перепись серти нин тыдовтчис, мый Коми АССР-са верстьö войтыр пöвстысь велöдчытöмöн колисны 10 процентысь этшаджык.

Кыдзи водзынджык нин пасйылім, народнöй образованиелысь выль система лöсьöдöм пансис школаяс восьтöмöн, кодъяс лыддьыссисны трудöвöй политехническöйясöн да кытчö вермисны пырны велöдчыны школьнöй арлыда став челядьыс. Вуж выйöныс вежсис челядьöс велöдöм да воспитывайтöм. Öні сійö мыджсис марксистско-ленинскöй теория вылö. Медым сетны позянлун став челядьлы шедöдны начальнöй, а сы бöрын и семилетньöй образование, колö вöлі стрöитны выль школаяс, лöсьöдны велöдчыны колана эмбур, дасьтыны содтöд велöдысьясöс.

Сöветскöй государство лышкыда финансируйтіс школаяс стрöитöм. Первой пятилетка воясö вöлі сетöма нин позянлун помавны став челядьлы начальнöй школа. А войнаводзвывса воясö ыджыд воськов вöлі вöчöма сы могысь, медым нив-зон вермисны помавны семилетньöй школа. Войнабöрса воясö, кор тайö могсö лои тырвыйö пöртöма олöмö, лоис позянлун велöдны став челядьöс средньöй школаясын.

1980—81 велöдчан во заводитчигöн республикаын уджаліс 535 общеобразовательнöй школа, на лыдысь 38 процентыс — шöр школаяс. Став велöдчысьяс пöвстысь 162 тысяча нывка да зонка ветлöдлісны шöр школаясö. Сöмын дасöд пятилетка воясö шöр школа помалісны 83,8 тысяча нывка да зонка. Сідзкö, общеобразовательнöй школаяслöн паськалöмыс да сöвмöмыс лоö медшöр юкöнöн, медым республикаса том йöз вермисны шедöдны средньöй образование, кодöс гарантируйтö СССР-лöн Конституция.

Öні общеобразовательнöй школа сетö челядьлы джуджыд тöдöмлунъяс, кодъяс топыда йитчöмаöсь олöмыскöд, производствоköд, дасьтö найöс уджавны народнöй хозяйствоын. Быдмысь поколениеöс велöдö радейтны Рöдина, дасьтö дорйыны социалистическöй Отечество.

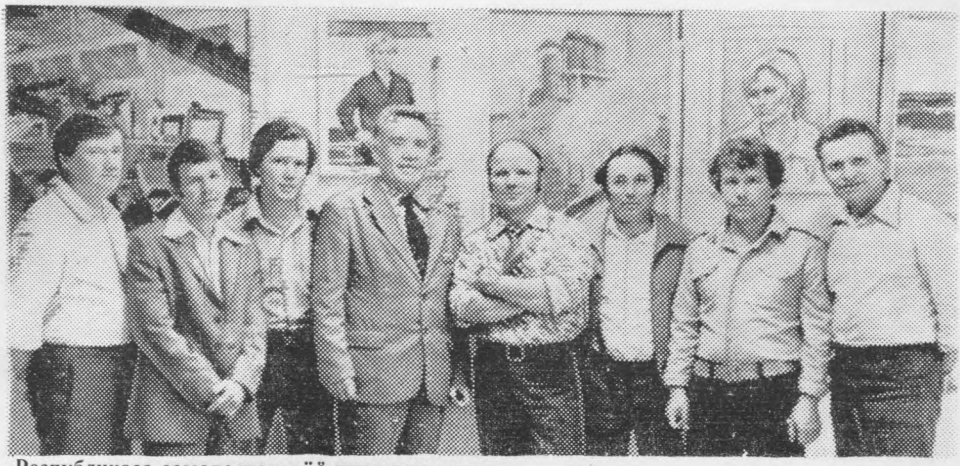
Коми крайын хозяйственнöй да культурнöй строительство паськалöмköд йитöдын лоис коланлун лöсьöдны квалифицированнöй кадръяс. Öд уджалысь войтырлы царизмсянь колис сöмын öти Усть-Сысольскса учительскöй семинария. 1918 вося июльын вöлі восьтöма выль семинария Усть-Вымын, 1919 воын — Ульяновскöй кык вося сельскохозяйственнöй школа.

Öні серпасыс вежсис. 18 техникумын да училищеын дасьтöны кадръяссö 60 сайö специальность кузя. Войнабöрса 15 воöн вöлі дасьтöма 13,5 тысяча, а дасöд пятилетка воясö — 22 тысяча специалистöс.

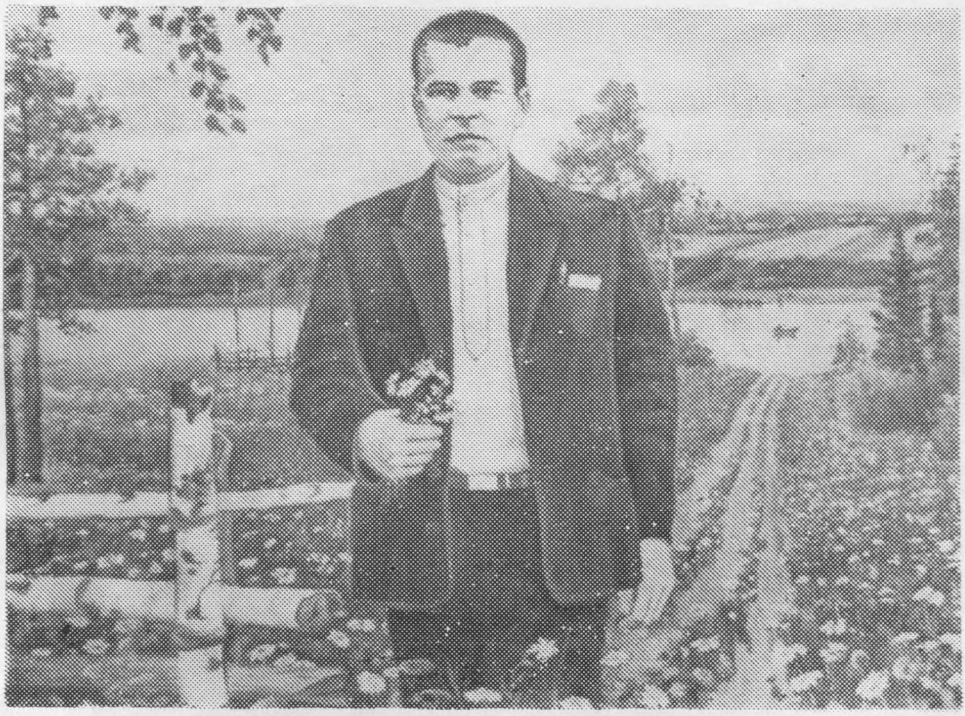
1981 вося январь 1 лун кежлö республикаын уджалö 96,3 тысяча средньöй образованиеа специалист, на пиысь 23 процентыс комияс.

1932 вося январын Сыктывкарын воссис пединститут: история, кыв да литература, физика да математика, биология отделениеясын велöдчисны 125 студент. 9 кафедра вылын велöдісны 22 преподаватель. Тайö кадсяньыс Коми пединститут дасьтіс 13 тысяча том преподавательöс. Институт помалысьяс уджалöны школаясын, техникумъясын, научнöй учрежденияясын, партийнöй органъясын да сöветскöй учреждениеясын.

Самодеятельнӧй художникъяслӧн выставка вылысь

Республикаса самодеятельнӧй художникъяс.

Веж луд вывті. Виктор Савин.

Рисуйтіс А. С. Латкин.

Кӧр видзысь. Рисуйтіс В. И. Филиппов.

Сиктса мастеръяслӧн кипом уджъяс. Снимокъясыс В. Ячменевлӧн.

Из шом, нефть, вӧр лэдзӧм да промышленностьлӧн мукӧд отрасльяслӧн сӧвмӧмыс сувтӧдісны выль могъяс — дасьтыны места вылын инженерно-технической кадръяс. 1952 воын Сыктывкарын вӧлі восьтӧма Ленинградскӧй Всесоюзнӧй заочнӧй лесотехнической академиялысь учебно-консультационнӧй пункт, коді регыдӧн лоис академиялӧн нёль факультета филиалӧн.

1958 воын Ухтаын кутіс уджавны Губкин нима Московскӧй нефтехимической да газӧвӧй промышленностьса институтлӧн учебно-консультационнӧй пункт. Во мысти Воркутаын воссис Г. В. Плеханов нима Ленинградскӧй горнӧй институтлӧн рытъя отделение.

КПСС XXIII съездлысь директиваяссӧ олӧмӧ пӧртӧм — корсьны Европа Войвылысь нефть да газ, налысь куйланінъяссӧ аддзӧм пуктіс нефте-газӧвӧй да целлюлозно-бумажнӧй промышленностьлы подув. Сэки олӧмыс тшӧктіс восьтны высшӧй технической учебнӧй заведение, медым дасьтыны инженеръясӧс республикаса олысьяс пӧвстысь.

КПСС Коми областнӧй комитетлӧн да Коми АССР-са Министръяс Сӧветлӧн корӧм серти 1967 воын Ухта карын воссис индустриальнӧй институт. Первой велӧдчан воас геологической, нефте-газӧвӧй, лесоинженернӧй да экономической факультетъясын велӧдчис 375 студент. 49 велӧдысь пӧвстын вӧліны 16 доцент да наукаясса кандидат.

Коми АССР-ын технической вуз коліс нӧшта и сы могысь, медым лӧсьӧдны научнӧй центр.

СССР-са Министръяслӧн Сӧвет 1971 вося сентябрь 24 лунӧ примитіс постановление — 1972 воын Сыктывкарын восьтны государственнӧй университет. Историко-филологической, физико-математической, химико-биологической да экономической факультетъясӧ 1972 воын вӧлі примитӧма 350 студентӧс. СГУ воссян воӧ сэні уджалісны 49 преподаватель, на пӧвстысь 3 наукаясса доктор да 21 наукаясса кандидат.

Ӧні республикаса вузъясын уджалӧны 11 наукаясса доктор да 282 наукаясса кандидат. Сыктывкарскӧй государственнӧй университетын 50 процент велӧдысьыслӧн, Коми пединститутысь преподавательяслӧн 42 процентыслӧн да Ухтинскӧй индустриальнӧй институтысь велӧдысьяслӧн 32,3 процентыслӧн эм учёнӧй степеньяс да званиеяс.

Сӧмын дасӧд пятилетка воясӧ республикаса вузъяс дасьтісны 7900 специалистӧс, сы лыдын 2 тысяча морт велӧдчисны уджысь орӧдчывтӧг. Ӧні вузъясӧ да техникумъясӧ 88—90 процентыс велӧдчыны воӧны шӧр школаяс да специальнӧй учебнӧй заведениеяс помалӧм бӧрын. 55—60 процентыс — том рабочӧйяс. 1980 воын Коми АССР-са вузъясын велӧдчис 12,6 тысяча морт. Ӧні республикаса предприятиеясын уджалӧны 46 тысяча высшӧй образованиеа специалист.

Великӧй Октябрьскӧй социалистической революцияӧдз Коми мулысь озырлунъяссӧ корсьӧм могысь котыртлісны экспедицияяс. 1900—1917 воясӧ волісны миян Войвылӧ 10 гӧгӧр геологической экспедиция. XIX нэм помын да XX нэм заводитчигӧн вӧлі пуктӧма подув вӧр запасъяс тӧдмалӧмлы да видз-му овмӧс сӧвмӧдӧмлы.

Но корсьысьӧмъясыс паськыда кутісны мунны сӧмын революция бӧрын. 1923 воын вӧлі лӧсьӧдӧма «Коми крайӧс тӧдмалӧм кузя общество».

1930 воын РСФСР-са правительство примитіс Печоро-Илычскӧй заповедник восьтӧм йылысь постановление. 1934 воын Сыктывкарын кутіс уджавны экономика, культура да Коми областьлысь история тӧдмалӧм могысь комплекснӧй научно-исследовательскӧй институт.

Из шомлысь, нефтьлысь да му пытшкӧсса мукӧд озырлунъяслысь местаяссӧ корсьӧм могысь 1940 воын вӧлі котыртӧма Ухтинскӧй геофизической да мукӧд экспедицияяс.

1944 воын Сӧветскӧй правительство шуис лӧсьӧдны Коми АССР-ын СССР-са наукаяс академиялысь база, коді 1949 восянь лоис СССР-са

наукаяс академиялӧн Коми филиалӧн. Ӧні республикаын уджалӧ 22 научнӧй учреждение. Сэні тысячаысь унджык научнӧй работник да специалист, на лыдын 450 наукаясса доктор да кандидат.

СССР-са наукаяс академиялӧн Коми филиал — ыджыд исследовательскӧй центр. Сэні восьтӧма геология, биология, кыв, литература да история институтъяс, а сідз жӧ экономика, энергетика да химия отделъяс. Филиалса геологъяс уджалӧны Тимано-Печорскӧй нефте-газоносноӧй проблемаяс вылын, корсьӧны бокситъяслысь куйланінъяс, тӧдмалӧны, кыдзи артмисны Урало-Новоземельскӧй рудаяс. Биологъяс корсьӧны выль туйяс, медым позис тырыйӧджык, бурджыка пӧльзуйтчыны Войвывса вӧр-валӧн озырлунъясӧн, видзны найӧс. Ыджыд исследованиеяс вӧчӧма уна вося турунъяс да выль силоснӧй культураяс корсьӧм, быдтӧм да налысь урожайсӧ содтӧм кузя.

Коми АССР-са народнӧй овмӧслы XI пятилетка кежлӧ перспективнӧй план лӧсьӧдӧмӧ ыджыд пай пуктісны Коми филиалса экономистъяс да энергетикъяс.

1979 вося июньын Сыктывкарын вӧлі финно-угроведъяслӧн XVI Всесоюзнӧй конференция, кодлӧн уджын активнӧя участвуйтісны и коми учёнӧйяс, литературоведъяс да историкъяс. Диалектология, лингвистика, коми литературнӧй кывлӧн история кузя налӧн уджъясыс, а сідз жӧ «История Коми АССР» да куим тома «История коми литературы» книгаяс лоины культурнӧй да научнӧй олӧмын ыджыд событиеӧн.

Академическӧй наукакӧд орччӧн республикаын ыджыд удж нуӧдӧны отраслевӧй научно-исследовательскӧй институтъяс да налӧн подразделениеяс. Тайӧ «ПечорНИИпроект», «КомигипроНИИлеспром», «ПечорНИИнефть», ВНИИгазлӧн» да «ВНИИсталӧн» Коми филиалъяс, Государственнӧй сельскохозяйственнӧй опытнӧй станция да мукӧдъяс. «ПечорНИИнефть» институт вӧчис проект, медым бурджыка, воштӧмъястӧг перйыны да мӧдӧдны нефть. Воркутаса «ПечорНИИпроект» институт отсаліс пыртны производствоӧ комплексноӧй механизация да автоматизация. Сэтчӧ вӧлі сетӧма 150 сайӧ авторскӧй изобретение.

Бӧръя вӧясӧ торйӧн зіля кутіс уджавны вузовскӧй наука. 1970 воын кӧ Ухтинскӧй индустриальнӧй институт исследовательскӧй уджъяссӧ вӧчис 289 тысяча шайт дон, то 1980 воын сійӧ содіс пӧшти куим пӧв. Сыктывкарскӧй государственнӧй университет вӧчис научнӧй уджъяс вылӧ договоръяс республикаса да странаса предприятиеяскӧд.

Коммунистическӧй партияӧн ленинскӧй национальнӧй политика нуӧдӧм отсаліс национальнӧй республикаяслы тыр ӧдӧн сӧвмӧдны экономика, кыпӧдны образование, культура да наука. Коми АССР-са уджалысь войтыр тайӧ тӧждысьӧм вылас вочавидзӧны асланыс бур уджӧн, пуктӧны ыджыд пай, медым нӧшта на ёнмис республикалӧн да ставнас страналӧн экономикаыс, кыптіс сылӧн культура, сӧвмис наука.

Дмитрий Кириллович МОТОРИНЛЫ тавося ноябрь тӧлысьӧ тырис 70 арӧс. Чужліс сійӧ Кӧрткерӧсскӧй районса Подъельск сиктын. Сійӧ РСФСР-са заслуженнӧй строитель, технической наукаясса кандидат. Д. К. Моторин — отставкаын полковник-инженер. Ыджыд да кывкутана постъяс вылын кузь кад чӧж бура уджалӧмысь наградитӧма 5 орденӧн да 14 медальӧн.

Д. К. Моторин гижӧ «Незванные в доме» книга, кӧні неткӧдлӧ Коми мулӧн историяысь торъя лист бокъяс. Тайӧ номерын гижан книгаысь сетам неыджыд юкӧн.

Дмитрий МОТОРИН

МАКСИМӦВИЧ

Россияын лои февральскӧй революция. Царӧс чӧвтӧм бӧрын власть вуджис буржуазия киӧ. Но большевикъяс эз кӧсйыны миритчыны тайӧн, найӧ чуксалісны уджалысь йӧзӧс водзӧ нуӧдны революция, путкыльтны буржуазияӧс и лӧсьӧдны народлысь власть. Коми муӧ тайӧ юӧрсӧ вайисны салдатъяс да матросъяс, кодъяс локтісны гортаныс царскӧй служба вылысь. Буретш унаӧн на пиысь бӧрынас тышкасисны Сӧвет власть вӧсна. Татшӧмъяс лыдын вӧлі Подъельскысь Дмитрий Максимович Моторин, сиктсаяс ногӧн Максимӧвич.

1917 вося апрельӧ В. И. Ленин воис Петроградӧ. Сійӧ пырысь-пыр жӧ кутіс выступайтны уджалысь йӧз водзын, кодъясӧс вӧлі шымыртӧма нин революциялӧн вына гыыс. В. И. Ленин медвойдӧр сёрнитіс война йылысь, коді быдӧнӧс нин дӧзмӧдіс. В. И. Ленин дивитіс тайӧ грабительскӧй война нуӧдысьясӧс, чуксаліс котыртны Россияын демократическӧй государство да республикаяслӧн Сӧветъяс пыр нуӧдны пролетариатлысь диктатура.

Ленин чуксаліс йӧзӧс тышкасьны вӧля да мир вӧсна.

Вождьлӧн кывъясыс восьтылісны синъяссӧ шӧйӧвошӧм йӧзлысь, торъя нин гӧгӧрвоанаӧсь найӧ вӧліны салдатъяслы да матросъяслы.

Апрель 3-ӧд лунӧ Кшесинскаялӧн особняк дорын, кытчӧ чукӧртчисны уна йӧз, уджалан паськӧма, олӧма морт шыӧдчис роч армияса салдат Дмитрий Максимович Моторин дінӧ да шуис:

— Тэ ӧні кывлан сэтшӧмтор и пырысь-пыр жӧ лоан вына, и унатор гӧгӧрвоан.

И збыльысь, Дмитрий Максимович кывліс Ленинлӧн сёрниысь большевикъяслысь правдасӧ, кыдзи колӧ овны водзӧ, мый колӧ вӧчны.

— Гӧгӧрвоин, мый шуис Ленин?— бара шыасис орччӧн сулалысь морт, а сэсся нӧшта тӧдчӧдіс:— Воис кад путкыльтны важ олӧмсӧ да стрӧитны выль нога олӧм.

Казармаӧ мунігӧн Дмитрий Максимович чорыда мӧвпаліс, вӧрзьӧдіс сьӧлӧмсӧ Ленинлӧн сёрниыс.

Некымын лун мысти салдатъяслӧн митинг бӧрын Дмитрий Максимович ясыда вежӧртіс, медым вӧчны олӧмсӧ закон да справедливость серти, колӧ медвойдӧр дугӧдны вир кисьтана война.

Временнӧй правительство, коді воис власть дінӧ, зілис помӧдз нуӧдны империалистическӧй война. Но

роч армияын водзӧ видзӧдысь йӧз кутісны зільны дугӧдны тайӧ войнасӧ.

Корсисны петан туйяс. Лоӧмторыслы воча кывсӧ да петан туйсӧ бара жӧ отсалісны В. И. Ленинлӧн кывъясыс: «Война, кодӧс нуӧдӧ Россия и временнӧй правительство дырйи, вӧлі и кольӧ грабительскӧйӧн, империалистическӧйӧн, сы вӧсна мый тайӧ правительстволӧн политикаыс да могъясыс эз вежсьыны, налӧн характерыс коли буржуазнӧй».

Пыр тшӧкыдджыка да гораджыка юргисны большевикъяслӧн лозунгъяс: некутшӧма не отсавны, не эскыны Временнӧй правительстволы. «Став власть Сӧветъяслы!»

На лыдын, кодъяс чайтісны, мый нинӧмла тышкасьны некодлы ковтӧм война вылын, вӧлі и рядӧвӧй салдат Дмитрий Максимович Моторин.

1917-ӧд воӧ Дмитрий Максимӧвичӧс висьмӧм вӧсна мездісны военнӧй службаысь. И сійӧ шуис аслыс — ӧдйӧджык бергӧдчыны чужан сиктӧ, ас йӧзлы висьтавны став аддзылӧм да кывлӧмторъяс йылысь.

Сылӧн локтӧмлы зэв радӧсь лоины гӧтырыс да кык нылыс. Вӧлі любӧ, мый сійӧ ловъя, мый сійӧ ӧні абу нин важыскодь, сёрнитӧ кыдзкӧ веськыда, синъясас тыдалӧ ыджыд радлун.

Пырысь-пыр жӧ Моторин керкаӧ кутісны пыравлыны ас сиктса войтыр. Ӧтияс чолӧмасьны да видзӧдлыны сы вылӧ, мӧдъяс кӧсйисны тӧдмавны, мый вӧчсьӧ мирас. Вӧліны и сэтшӧмъяс, кодъяс кӧсйисны тӧдны, кутшӧмджык видзӧдласыс ӧнія олӧм вылас воӧм солдатлӧн.

Ас йӧзкӧд аддзысьлӧмъяс бӧрын Дмитрий Максимӧвич мӧдіс сибӧдчыны на дінӧ, кодъяскӧд ӧтлаын быдмис, велӧдчис, коллявліс томлун, ветлывліс мӧд муӧ нажӧткала. Сійӧ тшӧкыда сёрнитліс вӧвлӧм салдат Степан Брускӧд, коді воис фронт вылысь кок пӧлӧн, Венедикт Моторинкӧд, псаломщик Феодосий Мысовкӧд, кодӧс енлы служитысьяс лыддьывлісны не на ног думайтысь мортӧн, да сиктса мукӧд йӧзкӧд, кодъяс вӧлі мудзӧмаӧсь нин тайӧ сир курыд олӧмсьыс.

— Видза олан, другӧ!— керкаӧ пыригмоз чолӧмасис Максимӧвич сылы паныд кыпӧдчысь Венедиктлы, топыда кутыштліс.— Тӧдін?

— Кыдз нӧ тэнӧ вунӧдан?— вочавидзис Венедикт,— но, кӧнъясын вӧвлін, мый вылсӧ висьталан?

— Тэ юав, кӧні ме эг вӧвлы,— серӧктіс Максимӧвич,— быдлаӧ лои волыны, унатор аддзывны, позьӧ шуны, весиг ад гуранас веськавлі. Но, кыдзи аддзан, ловъя на.

— Аддза, абу усьӧмыд сьӧлӧмнад.

— Ми вокӧс ӧні нинӧм оз повзьӧд, нинӧм оз сувтӧд пидзӧс вылӧ.

— Тайӧ, дерт, бур,— видзӧдліс Максимӧвичлы синъясас Венедикт,— но звермӧм кулакъяс любӧй кадӧ вермасны чашйыны тэнӧ, талявны либӧ прӧстӧ вины.

— Тӧда, вермасны, но сӧмын сэк, ми кӧ кутам зыртчыны накӧд ӧткӧнӧткӧн. А ми кӧ ӧтувтчам — некодӧс ӧтдортны ог сетӧй. Веськыда кӧ шуны — колӧ дасьтысьны выль бушковъяс кежлӧ, регыд лоӧ збыльысь пролетарскӧй революция. Вот сійӧ и ваяс йӧзыслы, сэтшӧмъяслы, кыдзи тэ да ме, ыджыд вӧлясӧ.

Тайӧ шуӧмыс повзьӧдіс Венедиктӧс. Сылы, коді вӧлі мудзӧма нин сьӧкыд олӧмсьыс, Максимӧвичлӧн веськыда сёрнитӧмыс жугыльмӧдіс.

Максимӧвич пӧрччис пинжаксӧ, пуксис Венедиктлы панидӧн да мӧдіс висьтавлыны сы йылысь, мый вӧчсьӧ фронт вылын, салдатъяслӧн да матросъяслӧн настроение йылысь, Питерса уджалысь йӧз йылысь.

— Ставнас Россияыс ӧні быттьӧ пузувтӧм кодзувкоткар,— водзӧ сёрнитіс салдат,— странаным би пытшкын ыпъялӧ. Быдлаысь сӧмын и кылан: колӧ нянь, мир, колӧ му. Большевикъяс, Ленин веськӧдлӧм улын, оз сӧмын восьтыны йӧзыслысь синъяссӧ, но и висьтавлӧны, кыдзи колӧ нуӧдны война, кыдзи вӧчны олӧмсӧ закон да справедливость серти.

— Тэ нӧ кысь ставсӧ тӧдан?— юаліс Венедикт.

— Ленинсянь,— збодера шуис Максимӧвич.— Апрель 3-ӧд лунӧ ме кывзі сійӧс. Таысь ӧтдор ме вӧвлі и мукӧд митингъяс вылын, кодъясӧс

котыртлісны большевикъяс да салдатскӧй комитетъяс.

— Ленинӧс, шуан, аддзылін да кывзін?— пырысь-пыр вежсис чужӧмыс Венедиктлӧн, сійӧ быттьӧ ловзис, синъясас югнитіс водзӧ вылӧ надея.— Водзӧ, висьтав, мый йылысь сійӧ сёрнитіс?

— Сёрнитіс Сӧветъяслӧн республика йылысь. Шуис, мый Сӧветскӧй власть ваяс уджалысь йӧзлы шуда олӧм. Сійӧ сідзи та йылысь висьталіс, мый ме ӧні помӧдз эска. Сӧмын большевикъяс кӧсйӧны, мед быд мортлы вӧлі вӧля, мед ӧта-мӧдӧс некод водзӧ эз нартит.

Вӧлі нин сёр рыт, кор Максимӧвич петіс Венедикт керкаысь да веськӧдчис Федор Степанович Ракин ордӧ.

Письмӧяс, кодъяс волывлісны салдатъяссянь, газетъяс, кодъяс веськавлісны сиктӧ, да ямскӧйяс, кодъяс вайлывлісны почта, юӧртлісны, мый странаын ызгӧ революция-лӧн мӧд гы. И со, быттьӧ ыджыд жыннян шыӧн воис юӧр: «Вермис социалистическӧй революция, котыртӧма первойя Сӧветскӧй правительство, сійӧн юрнуӧдӧ Ленин».

Кыдзи и век, быд асыв сиктса челядь мунлывлісны школаӧ. Сэк, 1917-ӧд вося октябрь помын батьмамныскӧд ӧтлаын найӧ тшӧтш чукӧртчисны скод вылӧ. Быдладорын кыліс горзӧм:

— Революция! Революция!

Сикт шӧрлань тӧвзисны артельнӧй сёян-юан тыра кык вӧла доддя. Вайисны и зэв ыджыд пӧртъяс. Челядь вӧтчисны на бӧрся. Вӧлӧстьса земскӧй управа керка дінӧ быдладорысь чукӧртчисны крестьяна. Ставлӧн чужӧманыс ворсіс нюм. Скод чукӧртчанінын куйліс сӧмын на начкӧм ӧтувъя пороз. Бокынджык ӧзйис бипур. Татшӧм вӧлі подъельскаяслӧн традиция — быд ыджыд праздник либӧ лоӧмтор пасйыны ӧтвылысь, сёйны-юны да гажӧдчыны.

Быдлаын шпорӧдчисны гӧрд флагъяс. Гӧгӧр кыліс серам, ворсісны гудӧкӧн. Сиктса звӧнар Никита Марков сюся кывзьысьӧ, виччысьӧ, кор сылы тшӧктасны звӧнитны.

Став дырйиыс пӧртъясӧ пуктісны яй, весалӧм картупель, свежӧй капуста. Шыдсӧ пуис Сандра баб.

Гӧрд кумач дӧра вылын, кодӧс ӧшӧдӧма земскӧй управа керкаӧ, гижӧма абу на быдӧнлы гӧгӧрвоана кывъяс: «Мы наш, мы новый мир построим, кто был ничем, тот станет всем!»

Унаӧн думайтісны сы йылысь, мый важ олӧмыслы воис пом. Гӧль йӧзлӧн синъясын тыдаліс кыпыдлун да шуд. Купечьяс да кулакъяс сулалісны бокын да лӧг синъясӧн бугжылясисны йӧз бӧрся, чужӧмъясыс налӧн вӧліны сьӧдӧсь, скӧрӧсь. Ящикъясысь вӧчӧм трибуна кодь вылӧ кыпӧдчис ыджыд тушаа морт, кодӧс сиктын быдӧн бура тӧдісны. Тайӧ вӧлі Дмитрий Максимович Моторин (Максимӧвич).

— Талун радлӧ став мирыс,— заводитіс сёрнисӧ сійӧ.— Воис юӧр сы йылысь, мый Сӧветъяслӧн Ставсоюзса мӧд съезд, коді муніс Петроградын, примитіс мир да му йылысь Декрет, котыртӧма медводдза рабоче-крестьянскӧй правительство.

Чукӧртчӧм йӧзлӧн гӧлӧсъяс вӧсна недыр кежлӧ ковмыліс ланьтлыны сёрнитысьлы.

— Ме думайта, мый тайӧ декретъясыс воасны сьӧлӧм выланыс став уджалысь йӧзлы,— водзӧ сёрнитіс Максимӧвич.— Найӧ, кодъяслӧн ӧнӧдз нинӧм эз вӧв, лоины асланыс судьба вылын кӧзяинъясӧн.

— Ленинлы ура!— горӧдіс кодкӧ йӧз пӧвстын.

— Ура!— чукӧстчисны воча.

— Революционнӧй чорыдлун да сюсь синъяс — со мый ӧні колӧ миянлы!— тайӧн помаліс ассьыс сёрнисӧ Моторин.

Мича шыясӧн поткӧдісны ывла чӧвлунсӧ кӧлӧкӧльнявывса жыннянъяс, тайӧ шыясыс разалісны ылі парма сайӧ, водзӧ найӧс паськӧдіс йӧлӧга.

Муköд сёрнитысьяс чуксалісны йӧзӧс сосъяс пуджӧмӧн стрӧитны выль олӧм. Дыр на гажӧдчисны Подъельскса йӧз, юргисны сьыланкывъяс, йӧктісны, ворсісны. Тайӧ кыпыд праздникыс шымыртіс матігӧгӧрса став сиктъяссӧ да грездъясӧ. Митингъяс да скодъяс, кодъясӧс вӧлі сиӧма Великӧй Социалистиче-

ской революциялы мунісны дзик быдлаын.

Гӧрд кумач дӧра, мый дӧлаліс вӧлӧстьса земскӧй управа вылын, мӧд луннас эз ло. Тайӧ старӧста Никонор Ветошкин тэрмасьӧма идравны сійӧс.

— Кытчӧ лои гӧрд кумачыс?— юаліс Венедикт.

— Праздникыс помассис и нинӧмла сылы сэні шпорӧдчыны,— вочавидзис Никонор.

— Эз помассьы,— скӧрмис Венедикт,— праздникыс сӧмын на заводитчис. Выль власть, выль рӧма кумач, и сійӧ век пондас дӧлавны тайӧ керка вылас.

Вичкоса старӧста шпыньёвтіс:

— Мый тэныд сійӧ зіб йыв пассьыс?

— Абу пас, а ачыс правдаыс сійӧ.

— Правда?— Никонор пузис скӧрысла.— Пыззянныд пӧльясӧн на лӧсьӧдлӧм пӧрадокъяссӧ, а бызганныд кутшӧмкӧ правда йылысь.

— И век жӧ правда,— пырис тайӧ зыкас Максимӧвич.— Эн думайт, мый пӧльясӧн став лӧсьӧдӧмторъясыс воӧны сьӧлӧм вылӧ прӧстӧй уджалысь йӧзлы.

— Тайӧ дзик збыль,— шуасис тшӧтш Федор Ракин.— Босьтам тэнсьыд батьтӧ, нэм чӧж йӧз тшӧт весьтӧ оліс. Сӧмын сьӧмын сійӧ аддзыліс вын и власть. И тэ сійӧ жӧ туйӧдыс каттьысян.

Никонор кыдз вермис кӧсйис мынтӧдчыны сылы паныд сувтысь мужичӧйясысь.

— Аслам ставыс, аслам киясӧн нажӧвитӧма и тіянлы нинӧм не аддзывны, кыдзи овлім, сідзи и водзӧ кутам овны.

— Эг та понда вирнымӧс кисьтӧй да юрнымӧс пуктӧй,— вочавидзис Максимӧвич.

Тайӧ зык бӧрас земскӧй управа керка вылын то бара дӧлавліс гӧрд кумачыс, то сійӧ бӧр вошлывліс. Таын тӧдчис, мый озыръяс да гӧльяс костын муніс ӧддзысь кось.

Венедикт, Федор да Максимӧвич став сьӧлӧмнаныс сувтісны Сӧветскӧй власть дор. Накӧд радӧ сувтісны армияысь воӧм салдатъяс да матросъяс, найӧ, кодъяс воисны нажӧткала ветланінъясысь.

Выль вынъяс воӧм бӧрын вӧлі вӧтлӧма уездысь левӧй эсеръясӧс, и тайӧ кадыс лоис Сӧветскӧй власть сувтан лунӧн, ылыс Подъельск сиктын тшӧтш выль олӧмлань медводдза воськолӧн.

Но Максимӧвичлы Сӧвет власть вӧсна тышыс сӧмын на заводитчис. Заводитчис гражданскӧй война...

Тӧвся луныс вӧлі букыш, и сійӧ, дерт, эз ышӧд ловтӧ, но майшасис Максимӧвич дзик мӧд сикас помкаяс вӧсна. Локтісны еджыдъяс, и наысь ковмис дзебсьыны вӧрӧ. Сьӧлӧмсӧ нетшкис шог, мый йӧз бара на лоисны шудтӧмӧсь. И зэв сьӧкыд вӧлі вежӧртны, мый сылӧн чужан сиктын бӧр уськӧдісны Сӧветскӧй власть.

Сійӧ быттьӧ паляліс узьӧмысь, кутіс вензьыны аслас шог мӧвпъяскӧд, ышӧдіс асьсӧ, мый еджыдъяс воисны эз пыр кежлӧ. «Югыдлань мунӧмыс лоас на водзӧ,— долис сійӧ вежӧрас,— некыдз оз позь лэдзчысьны Сӧветскӧй властьысь!»

Сылӧн синъяс водзын сулалісны кузь туганъяса пожӧмъяс да козъяс, кодъяс асланыс нэмӧн вензьылісны эз этша бушковъяскӧд. Найӧс чишкалісны вой тӧвъяс, чизыр кӧдзыдъяс, лымъя турӧбъяс. «Мортлы, кыдзи тайӧ вӧрса пуясыс, колӧ венны став сьӧкыдсӧ, шогсӧ»,— мӧвпаліс Максимӧвич да водзӧ нюжӧдіс лямпаясӧн ассьыс туйсӧ.

Максимӧвич муніс вӧрса ордымъясӧд, кӧсйис югыдӧн воӧдчыны вӧр керкаӧдз. Сійӧ эз тӧд, мый врагъяс туялӧны сійӧс, вӧтчӧны нин бӧрсяньыс.

— Сулав!— виччысьтӧг кыліс пуяс сайсянь горӧдӧм.

Здук кежлӧ шӧйӧвошліс виччысьтӧг горӧдӧмысь, но ӧдйӧ бӧр воис ас садяс да веськӧдчис неыджыд мыльклань. «Сідзкӧ, кодкӧ век жӧ вузаліс, индіс туйсӧ тайӧ кӧинъясыслы»,— мӧвпыштіс Максимӧвич.

— Весьшӧрӧ зілян!— горӧдісны вӧрӧгъяс.— Сетчы, эновтчы коммунист вераысь!— вӧр тырнас горзіс враглӧн гӧлӧс.— Лоан ловъя да озыр!

Максимӧвич зэвтіс став вынъяссӧ,

морӧсас водзӧ на содіс врагъяс вылӧ лӧглун. Сэсся корсис гурантор, кысянь позис панны мустӧм йӧзкӧд тыш.

Вӧтчысьяс эз вермыны виччысьны, кор Максимӧвич петас эрд вылӧ лэптӧм киясӧн, да сетісны пищальясысь залп. Но тайӧ лыйсьӧмыс эз повзьӧд геройӧс.

Мыръяс да лым толаяс сайӧ дзебсясьӧмӧн лазутчикъяс матыстчисны мыльклань, код сайӧ саймовтчис Максимӧвич. Налы зэв колӧ вӧлі босьтны сійӧс ловйӧн, тешитчыны, дойдавны.

Тайӧ сьӧкыд здукъясӧ Максимӧвич быттьӧ вески вылӧ пуктіс ассьыс став вежӧртана олӧмсӧ. Сійӧ пыр тышкасис, медым сетны йӧзлы шуд. Сьӧлӧмсяньыс сійӧ зілис индыны налы выль шуда олӧмӧ туй.

Ӧти бандитӧс сійӧ аддзис ассяньыс матын, босьтіс сійӧс мушка вылӧ да личкис курок. Гора лыйӧм вӧлі воча кывйӧн палачьяслы.

Врагладорсянь кылісны тшӧкыда лыйӧмъяс. Ӧти пуля сотыштіс Максимӧвичӧс, но сійӧ эз дугды водзсасьӧмысь. Сійӧ гӧгӧрвоис, мый воис пом. Здук кежлӧ шогӧдліс, мый оз нин аддзыв семьясӧ, чужан сиктсӧ да и пармалысь мичлунсӧ аддзӧ медбӧръяысь... Код нӧ кокниа да нимкодя мунлӧ олӧмысь?

Став вынъяссӧ зэвтӧмӧн Максимӧвич водзӧ лыйліс, эз кӧсйы сетчыны.

Еджыдъяс ёна скӧрмисны, кутісны лыйлыны потласьысь пуляясӧн. И ӧти веськалі геройлы юрас.

Максимӧвичлысь делӧсӧ помӧдз нуӧдісны нин мукӧдъяс.

Николай ЩУКИН

УНДЖЫКЫС ОЗ КОВ

Сыктывкарын Нэмъяс кежлӧ Слава памятниклӧн мемориальнӧй пӧв вылӧ гижӧма и менам батьлысь овсӧ.

Пӧрысьяслы —
Шогсьыны оз ков,
Мыш саяныс налӧн
Биа вояс.
Майбыр, ӧні кадыс —
Ов да ов!
Тырмӧ ставыс:
Праздникӧ ли сідзи —
Век почёт
Налы,
Кодъяс дорйисны
Выль олӧм.
Но, а мыйта,
Мыйта мича морт
Кызь арӧсӧдз весигтӧ
Эз воны?
Радейтлісны быдӧн
Чужан му,
Налы вӧлі дона
Мамныс, нылыс.
Коді тӧдӧ:
Кӧні братскӧй гу?
Чужан мусянь
Зэв-ӧ сійӧ ылын?
Наköд жӧ тэ вӧлін,

Дона бать,
Ӧнӧдз тэнӧ аддза
Томсьыс томӧн.
Бур, мый аслад рӧдлісь
Колин прать,
Ӧні сылы
Водзӧ вылӧ лоны.
Ловъя тэ век колян,
Тэ он вун,
Со и руд гранитысь
Лыддя овтӧ.
Ыджыд донӧн чуктіс
Шуда лун,
Меным сійӧс
Водзӧ видзны повтӧг.
Майбыр, ӧні кадыс —
Ов да ов.
Ставыс тырмӧ —
Лолыдлы мый колӧ.
Миян йӧзлы
Унджыкыс оз ков,
Колӧ мир
И волысьны
Нянь-солӧн...

* * *

Овны эськӧ маитчытӧг нэмтӧ,
Чукырыд оз ло, и он ло дзор.
Но вай видлы, сьӧлӧм, ассьыд вен тэ,
Сійӧ тіпкӧ, тіпкӧ пессигсор:
Сысянь ставыс — радлуныс и шогыс,
Абу веськодь сылы — кутшӧм лун?
Сӧмын тӧда: ӧти сылӧн могыс —
Овны збоя, сыысь мед ог ум.
Менӧ сійӧ быдторйӧ и ыштӧ,
Кӧть и ассьыс чинтӧ тіпкан нэм.
Овлывлӧ кӧ — пӧраясӧн бытшкӧ,
Таысь сӧмын ӧтнам мыжа ме...

* * *

Олӧм вылас важмоз ог нин видзӧд,
Кымын ола, сымын ме ог пӧт.
Вояс, вояс — сьӧкыд изки изъяс,
Кажитчӧ, мый содӧ тіян ӧд.
Изанныд, он жалитӧй ті нинӧм,

Сы могысь, мед петас оліс выль.
Вояс водзын некод абу чина,
Дзик öткодьöсь быдöн — тайö збыль...

* * *

Ягыс кыпыд, ягыс сьылӧ —
Вӧрса олысьясӧн тыр.
Кодкӧ улын, кодкӧ вылын
Ассьыс олӧм нуӧ пыр.
Кӧклысь воясӧс ог юась,
Тӧда, менам ас шӧр нэм.
Вӧвлі курыд, вӧвлі юмов,
Бурыс водзын эм жӧ, эм.
Ыджыд нэмын ӧмӧй шудыс,
Он кӧ мӧдлы бурсӧ коль?
Мед жӧ быд лун лоӧ югыд,
Мед жӧ сӧстӧм лоӧ ёль.
Мед жӧ шувгӧ, сьылӧ вӧрыс,
Сылы позьӧ — абу грек.
Кодлӧн овсис — сійӧ пӧрӧ,
Кодлы овны — сувтас век.

Арся вӧр

Бара пасьталӧма вӧрыс
Уна рӧма дзик выль дӧрӧм,
Быттьӧ ставыс мича вӧт.
Сынӧдыслӧн ма кодь кӧрыс —
Лунтыр лолав — он и пӧт.
Сайсис ылӧ баба гожӧм.
Сӧмын вежӧсь коз и пожӧм,
Налы любӧ ӧткодь мич,

Сулалӧны ёнӧсь, чожӧсь,
Шувгыштӧны чӧла сідз.
Муна водзӧ, арыс орчча,
Кок оз мудз и ме ог шойччыв.
Вӧр керкаын суас вой...
Кыдз пу зарни койӧ содзӧн,
Вӧрыс козьналӧ выль мойд.

Медводдза воськовъяс

Ныр вылас усьлас
И тапиктӧ бара,
Бордъясьтӧм лэбач моз
Шеныштлӧ ки.
Весигтӧ сылы
Эз тыр на и арыс —
Кокъяссӧ корсьӧ нин
Медводдза пи.
Воськовтас водзӧ
И аслыс зэв долыд,
Мед кӧть и дзугъялӧ
быд турун сі.

Воськовтӧ, воськовтӧ —
Ыджыд ӧд лолыс,
Лов шыяс дзебӧмӧн
Любуйтчам ми.
Думсьыс ӧд тшӧтш
Мыйкӧ висьтавны кӧсйӧ,
Ичӧтик пышкай моз
Паськӧдлӧ вом.
Олӧмыс сылы
Став бурсӧ нин вӧзйӧ...
Воськовъяс, воськовъяс,
Кӧн налӧн пом?

Владимир **ПОПОВ**

СЬӧЛӧМ СЬЫЛӧМЫС КОЛИС АС ЙӧЗЛЫ

И. М. Вавилин чужан лунсянь 70 во тыӧм кузя

Коми сӧветскӧй литературалӧн, торйӧн кӧ — поэзиялӧн туй визьӧ аслыспӧлӧс вына восьлас сер колис Иван Михайлович Вавилин. Тайӧ мортыс вӧлі на лыдысь, кодъяс ас синъяснас аддзылісны, ас том киӧн-вынӧн босьтчисны да пырӧдчисны коллективизацияӧ, верстаммӧм, бордъяссьӧм йӧзӧн чолӧмалісны социализмӧ вуджӧм, комын арӧсӧ воӧдчигӧн муналісны дорйыны выльмӧдӧм чужан мунысӧ немецко-фашистскӧй захватчикъясысь, а ставкӧд тшӧтш ыджыд Победа шедӧдӧм бӧрын ӧнмӧдісны да ӧнмӧдӧны Рӧдиналысь вынйӧр, нимӧдӧны сійӧс уджӧн и сьыланкывйӧн.

Ӧні эськӧ коми поэт Иван Вавилинлы тырис 70 арӧс. Не кӧ войнаӧн кольӧм дойясыс, тыдавтӧм вермытӧмлуныс, мортыс аслас рамлуннас да пытшкӧсса зводерлуннас эськӧ вӧлі тыр выно воӧмаӧн на, олӧм сюсьлуннас тырвыйӧ сӧвмӧмаӧн. И сы сьӧлӧм сьылӧмас, дерт, содіс на эськӧ уна строка.

Лӧнь Лӧкчим ю вожын чужлӧм морт, И. Вавилин ачыс эз вӧв ышнясьысь, эз вӧв гора. Крестьянаысь петлӧм морт, сійӧ эз нетшкысь-суетитчы, а сьӧлӧм бисӧ чуткывліс быд уджӧ, тшӧтш и гижан делӧӧ. Война би пыр да мукӧд лёкинъясӧд вуджӧм морт, Иван Михайлович бура гӧгӧрвоис и мӧдлысь тужа-нужасӧ, эз ышнясьлы, эз ыджджавлы, но век веськыда, кор колӧ и строга донъявліс ёртлысь шуӧм-вӧчӧмторсӧ. Поэт-коммунистлӧн видзӧдласыс, сылӧн ёсьлуныс и шпыннялӧмыс, ышӧдысь нюмсерыс век на тай со син водзам, да и гӧлӧссӧ веськӧдыштӧмыс, юрнас гонькнитыштӧмыс оз вушйыны паметьысь.

Поэт-коммунист Иван Вавилин сьӧлӧмсяньыс радейтіс ассьыс парма-яг чужанінсӧ, выльмӧдӧм Коми мусӧ, Сӧветскӧй странасӧ, бурлань сибалысь войтырӧс, быд кывъя ёртӧс.

Ме ачым, сідзи кӧ нин шуны, чужибыдми сиктын, Печора кырйын сӧвмылі. И унатор, кӧть и ылӧсас, Иван Михайловичлӧн быдмӧм-кыштӧмысь верма вежӧрам серпасавны, гӧгӧрвоны. Но сылысь быдмантуан кадсӧ миян поколение эз вуджлы, и сӧмын биографиясьыс вермам мыйсюрӧ тӧдны, сэкся кадыслысь аслысног шеныштчӧмсӧ кывны. А биографияас, бара на кӧ тӧд вылӧ вайӧдны, шуӧма, мый Иван Михайлович Вавилин чужліс 1911 вося ноябрь 21 лунӧ Лӧкчим юдорса Баяркерӧс гездын. Сы вомысь гоз-мӧдысь ме кывлі: чужлысьӧма пӧ куим пӧвста керӧсын — Кӧрткерӧс районлӧн Поэтыкерӧс сиктсӧветувса Баяркерӧсын. И зэв жӧ нин пӧ лӧсьыд сэкся войтырлы вӧлӧма сійӧ пельӧсыс, сэтшӧм мича, кыпыд! Ачыс мен Иван Михайлович тадзикӧн и гӧгӧрвоӧдліс гездыслысь нимсӧ.

Начальнӧй школа помалӧм бӧрын И. Вавилин уджалӧ батьыслӧн овмӧсын. А 16 аръёсӧн сійӧ мунӧ вӧр лэдзны. Сэсся, том мортӧс кыскӧ велӧдчан визулыс да, кык во мысти, сійӧ пырӧ Помӧсдінса колхознӧй том йӧзлӧн школаӧ, кодӧс помалӧ 1932 воын. 1933 воын сійӧ призывайтчӧ Краснӧй Армияӧ. Сэк кежлӧ сылӧн вӧлі нин йӧзӧдӧма некымын кывбур да висьт «Коми сикт» газетын да «Ордым» журналын.

Меным нӧшта нимкодь и сыысь, мый и Вавилин войнаӧдзса воясӧ уджавлӧма и Усвавомын петавлысь «Социалистическӧй Войвыв» газетын (сэкся Печорскӧй округкомлӧн орган), мый и аслас водзӧ вылӧ туысь-ыдждысь творчествоас образнӧй серсӧ сійӧ содтіс тшӧтш и Печора ю серпасъясысь, сэтчӧс войтыркӧд аддзысьлӧм-тӧдмасьлӧмъясысь, мый и сэтчӧс пельӧсыс мыйкӧ да мыйкӧ сетіс поэтлӧн образнӧй система ёнмӧдӧмлы. Журналисталіс сійӧ и Сыктывдін райгазетын.

Кор миян му вылӧ уськӧдчисны гитлеровецъяс, И. Вавилин мунӧ фронт вылӧ. 1941 вося июль тӧлыссянь да пӧшти война помӧдзыс Иван Михайлович вӧлі артиллеристӧн, таляліс биа туйяссӧ Сталинградсянь Австрияӧдз. И тайӧ кад коластсӧ пасйигӧн ме эськӧ тӧдчӧді кыктор. Ӧти-кӧ, Иван Вавилин, кыдзи ас мулӧн пи, гражданин, война би пыр вуджигас вочасӧн, лунысь-лун ёсьмӧдіс патриотическӧй чувствосӧ. И, мӧд-кӧ, кыдзи поэт, кыдзи литератор, сійӧ джуджӧдіс поэтическӧй чувствосӧ, вынсьӧдіс ассьыс Музасӧ. И поэт-фронтовик петкӧдчис лыддьысьысь водзын тыр бордъясьӧмӧн, выль артналёт кежлӧ дасьтысьӧм боецӧн. Ӧд буретш война воясӧ Иван Вавилинлӧн петісны кык неыджыд книжка Коми издательствоын — «Ни ӧти шаг бӧрӧ» (1942 во) да «Сӧветскӧй воин» (1944 во). Ачыс И. Вавилин воюйтіс, ылыстчис ас Коми пармасянь, матыса йӧзысь, а сылӧн сьӧлӧм тіпкӧмыс, поэзия ловшыыс кыліс и Эжва да Лӧкчим дорын, Печора да Изьва бокын, Мозын да Сыктыв берегъясын. И сьӧкыдлунъяссӧ веныс войтыр поэт кывъясӧн шуалісны:

...Ми ыджыд тышлысь туй —
сідз шуны —
Зг карандашӧн — кокӧн мунім,
Война мед олӧмсӧ эз сёй,
Зг узьлӧй сюрс да нёльсё вой.

Фронт вылысь локтӧм бӧрын И. Вавилин уджаліс Коми АССР-са писательяс Союз правлениеын, «Войвыв кодзув» журнал редакцияын. Сійӧ, мирнӧй кад визяс пырӧдчигтыр, ассьыс кык нывсӧ кок йылӧ лэптігтыр, зільӧ вежӧртны-донъявны став вӧвлӧмторсӧ, сюся аскиӧ видзӧдӧмӧн корсьысьӧ ассьыс, выль рӧм-сер, медым мычӧдны йӧзлы колана, талантӧн ӧзйӧдӧм гижӧдъяс. И уна отсалӧ сэки поэзияӧ босьтчысьяслы. Ме ог вунӧд Иван Михайловичлысь веськыдлунсӧ, кор Ижмаын олігӧнвелӧдчигӧн на волісны сысянь стрӧг да мелі воча кывъяс менам медводдза кывбуръяс вылӧ.

Аслыс И. Вавилинлы ковмис 12 во мырсьыны, медым петіс сылӧн войнабӧрса медводдза сборник. «Менам парма» книгаыс петіс 1957 воын. Куим юкӧна тайӧ сборникыс кутшӧмакӧ петкӧдлӧ поэтлысь творчество визьсӧ, сылысь жанрӧвӧй позянлунъяссӧ.

И збыль ӧд, став мукӧд книгаас Иван Вавилинлӧн ясыда тӧдчӧ куим визь-сер — гражданскӧй лирика, серамбана тэчасног, челядьлы гижан сям.

Войнаӧдз на И. Вавилин заводитліс тэчны «Тарас дед» поэма. Ловъя быттьӧ сувтіс миян син водзӧ сиктса олӧма морт аслас шпыньмунӧмнас-визувлуннас сэки на, кор ми, сиктса школьникъяс, ӧта-мӧдлы кыныда лыддим поэмасӧ хрестоматияысь (вариантсӧ). И сійӧ, мый поэтыс сылы муса дед йылысь гижӧдсӧ эз эновт, а водзӧ уджаліс, джуджӧдіс, паськӧдіс да сӧмын 1959 воын нин йӧзӧдіс торъя книгаӧн Коми издательствоын, висьталӧ поэтлӧн ас дінас стрӧглун йылысь.

«Му выв кодзувъяс», «Кыаысь кыаӧ», «Кывбуръяс», «Сьӧлӧм сьылӧм», «Зу» — тайӧ книгаясысь да и челядьлы веськӧдӧм гижӧдъясысь ми кылам тӧдчана коми поэтлысь рам, мыла гӧлӧссӧ, огӧ сорлалӧй сылӧн кывбуръяслысь тэчасногсӧ, аслыссяма серамбансӧ мукӧдкӧд.

«Тарас дед» поэма бӧрын дыр кодь мысти нин Иван Михайлович кутчысис тайӧ жанра гижӧдӧ. Сылӧн «Ӧнія элегия», «Ленин Комиын», «Мӧд томлун» поэмаяс дзик оз мунны и стиль серти, и интонация серти, и сьӧлӧм кылӧм серти медводдза вылас. Таköд йитӧдын, чайта, колӧ пасйыны, мый, дерт жӧ, тайӧ гижӧдъясыс кӧнкӧ пытшкӧсас поэтлӧн, торйӧдлӧмӧн-дрӧбитӧмӧн, торъя серпасъясӧн, важӧн олісны, но колӧ на вӧлі кад, медым сэсся ыльӧбтыны лов шы моз, лыддьысьысь водзын восьтыны ӧтвывтӧм мӧвпланторсӧ. И войнасӧ вуджлӧмыс, и войнабӧрса уна сикас социально-политическӧй петкӧдчӧмъяс колисны поэт сьӧлӧмын да вежӧрын тӧдлытӧм ёсь пасъяс — и ставсӧ сійӧс вежӧртлӧмыс артмӧдіс индӧм поэмаяссӧ, философскӧй визя кывбуръяс. Ачыс И. Вавилин гижліс тайӧс вежӧртӧмӧн тадзикӧн:

Олӧм торпыригъяс ӧкта,
Ӧти томӧ пырта нэм:
Кад нин тӧдны сылысь сьӧкта,
Мыйяс ковмис нуны мем.

(«Олӧм томысь»)

Ой, думъяс, думъяс! Бордъя йылӧм,
Вай лэбӧй, восьтӧй ылыс кад!
Тi бӧрся кайны сигӧр йылӧ
Мем, тӧданныд кӧ, кутшӧм рад!
(«О й, д у м ъ я с, д у м ъ я с!»)

Поэт сьылӧдiс-нимӧдiс и аслас поколениеса медбур войтырӧс, и найӧс, кодъяс дасьтiсны сылы духовнӧй подувсӧ, ассьыс бать-пӧльяссӧ, и найӧс, кодъяс кыптӧны-быдмӧны. И поэт, став вӧснаыс сьӧлӧмнас висьысь, эз вермы шуны мӧд ног:

Миян лэптӧмтор кӧ пӧрас,
Зэв жӧ оз ло лӧсьыд.

И найӧс, кодъяс зiльӧны пӧрӧдны лэптӧмторсӧ, Иван Вавилин сяммыліс быд ногыс серавны — и басняясын, и публицистика визя гижӧдъясын, и памфлетъясын. Юмор да сатира кыдзкӧ зэв нин лӧсьыда йитчисны тайӧ рам, небыд шыа, нёптола бандзибъяса, ёрт вылӧ сюсь синъясӧн видзӧдысь мортыскӧд.

Иван Михайлович дыр уджаліс «Войвыв кодзув» журнал редакцияын. И сылы, кыдзи и Я. М. Рочевлы, П. Г. Доронинлы, сьӧлӧм сетӧмысь и ковтӧмторъяссӧ вештӧмысь пӧсь аттьӧсӧ шуліс уна поэт.

И. Вавилин кипод улысь петiсны челядьлы гижӧм, сьӧлӧм нюмнас тӧбӧм, тыдалан сюжетӧ гартӧм произведениеяс — «Вельмӧм Сан», «Дружнӧй котыр», «Миша вӧчӧ йӧв», «Миян пароход» поэмамойдъяс, мукӧд. Лыддьысьысьлы воис сьӧлӧм вылӧ и сылӧн прозаа гижӧд — «Роч Иван граница сайын».

1976 воын Коми издательствоын петiс И. Вавилинлӧн «Сьӧлӧм сьылӧм» сборник. И сэки нин, кор ме сдайтлi типографияӧ рукописьсӧ, поэтӧн тэчӧм-ӧтлаӧдӧм кывбуръяссӧ, авторыс эз нин вӧв ловъя: 1975 вося октябрь 5 лунӧ сiйӧ виччысьтӧг кувсис. Рукописьсӧ сiйӧ ас кокӧн вайліс меным да кутшӧмсюрӧ пасiйӧдъяс бӧрын нуліс на гортас, Выльгортӧ, кӧні ловъя дырйиыс эг ӧтчыдысь вӧвлы, весиг и пывсьылӧма вӧлі гоз-мӧдысь ас вӧчӧм пывсянас. Бӧрыннас нин, кор ме сии Иван Михайлович паметьлы «Триптихӧс», тшӧтш тай казьтышті сiйӧс: «Пывсян ломтысьӧ, а мортыс, кодкӧд пывсьывлi, оз кор...» Сiйӧ жӧ кывбурам эмӧсь строкаяс: «Тэ гижлiн мем: Ёрт, волы, волы... И висьӧдча. И сёрни эм, Но кыдз тай ми вокыскӧд лолӧ — век аски. Талун некор мем. А ӧні казьтышта — и падма: он висьтась сэсся, некор он...» Эг ачымӧс тӧдчӧдӧм-лэптӧм могысь пасйышт та йылысь, а буретш сы вӧсна, мед тӧдчӧдны нӧшта ӧтчыдысь аслым и мукӧдлы: сэк, кор колӧ эськӧ, тшӧкыда сёрмывлам воны ёрт дiнад бур, шонтысь-бурӧдысь кывйӧн.

Кыдз быд тӧждысьысь, олӧм вӧсна кыв кутысь мортлӧн, Иван Михайлович Вавилинлӧн олӧмас, творческӧй туй вылас эз вӧв ставыс шыльыд-мольыд. Но кыдзи ёрт, гражданин, поэт, коммунист сiйӧ став сьӧлӧм вынсӧ пуктiс сы вылӧ, мед мӧдлы вӧлi югыдджык, долыдджык. И олӧмнас, и творчествонас И. Вавилин тӧждысис та вӧсна.

Сiйӧ радейтiс олӧмсӧ, йӧзсӧ, Рӧдинасӧ, олӧм кутысь быд йитӧдсӧ. И ассьыс тайӧ пӧсь чувствосӧ И. Вавилин уна-уна во сайын Тарас дед нимсянь висьталiс:

Кыдзи коркӧ Тарас шуис,
Полiм торйӧдчыны муысь.
Мутӧ радейттӧг да гӧртӧг
Морттӧ олӧм немӧ пӧртӧ.

И аслас бӧръя кывбуръясысь ӧтикын тӧдчӧдлiс:

Яр шонді гильӧдчӧ нин со,
Ми бара козин чӧжны петам,
Отчизна-мамлы ставнас сетам,
Ӧд мамысь бурыс вӧльнӧй светас
Эз вӧвлы некод и оз ло,
Кӧть муыс сулалас сюрс во.

Морт нимыс быдӧнлӧн сэк и вылын, кор мортыс асьсӧ ставнас сетӧ чужан му сӧвмӧдӧмлы. И тайӧ ӧтвывъя визьыс шымыртӧ И. Вавилинлысь и томдырся, и бӧръя воясся творчествосӧ.

Квайт во колис Иван Михайлович кувсьӧмсянь.

Мед жӧ миян литератураын коми сӧветскӧй поэт Иван Михайлович Вавилинлӧн нимыс оз вушйы, оз вун! И мед сiйӧс кутасны и водзӧ тӧдны! Аслас творческӧй ӧзйӧмнас, медбур гижӧдъяснас сiйӧ, Коми АССР-са Государственнӧй премияа лауреат, сы вылӧ правосӧ шедӧдiс. Сылӧн сьӧлӧм сьылӧмыс колис ас йӧзлы, ас Коми мулы, ас страналы. Ачыс гижысьыс тай на шуліс со тадзи:

Ме ачым аслым тадзи´шула:
Эн сьӧрсьыд вӧдит ковтӧмтор,
Мед весиг сэки, кор нин кулан,
Ас йӧзыд лоасны тэ дор.

Иван СМИРНОВ

ЧОМЪЯ ЧАСІ

Чомъя часі тічкö стенын,
Сера Кöкинь олö сэні.
Час джын мысти öшинь восьтлö,
Мыччысьлö да кöкны босьтчö.

Мыйöн каньпи сійöс кылас,
Уска нырсö лэптас вылö:
«Кыйны эськöн, лоö яй нин.
Шыльыд стенöд сьöкыд кайны».

ГРАД ЙÖРЫН

Шондіыс вöр сайысь петас,
Град йöрö ставöн ми петам.
Видзöдлам — кыдз пуктас олö,
Кодлы кутшöм отсöг колö?
Аддзам: луклы курыд шог —
Кедзовтöма турун ёг.
Зіля нетшкам дзик став ёгсö,
Медым лукным оз нин шогсьы.

А со эстöн — лёльöгаг —
Капусталöн медлёк враг.
Часлы, пыр жö тэнö трустöс
Коялыштам чорыд дустöн.
Миян некод абу дыш
Панны лёк вöчыськöд тыш.
Ми ог прöста татчö волö —
Веж град йöрын радлö олöм.

СИБДАН ЙÖН

— Сибдан йöн, сибдан йöн,
Дона юръяс тэнад кöн?
— Дас — сибдöма Кöза бокö,
Кык — öшйöма Каньпи кокö.

Буско бöжын — куим,
Кытчöкö тай нуис.
Тэ гачын — дас öти,
Аслым эз коль ньöти.

●

Тайӧ миян висьтыс

В. Безносиковлӧн «Кӧні менам шудӧй?» висьт йылысь ӧти тьӧтлӧн сёрниысь. Рецензия пыдди.

«Войвыв кодзулысь», июль тӧлысь заводитчигас, лыдди «Кӧні менам шудӧй?» да сійӧн тай пыри. Он кӧ дӧзмӧй, гашкӧ, мися, кывзанныд пӧрысь мортсӧ. Висьт али пельетон сійӧ, кысь мем тӧдны. Гижысьыс тай Ладимер Безносиков, буракӧ-а.

Тешкодь эськӧ, да сідзи ӧд и овлӧ миян. Лыдди кыдз верми да ачымӧс быттьӧ аддза. Тайӧ Безносиковсӧ — Ыбысь шуан? Ылын тай. Аддзылі кӧ, тайӧ Глаша мозыс эськӧ и висьтаси.

Видзӧдтӧ, локтӧма Глашаыс газетуйтчысь морт дінӧ да пельетон тшӧктӧ гижны, мед сылысь му выв йӧйсӧ Коми му пасьтаыс сераласны. Сё дивӧ! Но ӧд матӧ воан, да он нин и тӧд, мый керны, кыдзи устав вылас дур поп коддьӧмтӧ сувтӧдны. Чайтан, гашкӧ, йӧз серамыс отсалас. Мортыд ӧд, овлӧ, яндзимсӧ дзик нин быттьӧ воштӧма, а лёк славасьыд и полӧ на. Медпӧследньӧйторйыс сійӧ. Аддзан со кӧзяиныс, кодӧс сиктса прокурорнас нимтӧмаӧсь, кывзӧ Глашалысь нывбаба норасьӧмтӧ, а юрас воӧма, мый Глаша мужикыскӧд, Капитон Спиридоновичыскӧд, ачыс ӧттшӧтшъя да том пӧранас ёртасьліс. Пыр и жаль лоӧма. Глашасӧ со велӧдӧ: не гижлыны на пӧ, гашкӧ, пельетонсӧ. Ачыд на пӧ кыдзикӧ...

Ок, миян нывбаба шудыд — кӧні сійӧ? Нэм кежлад пӧвтӧ бӧрйӧма, да мед эськӧ, наперво, сійӧ чурки-буди вӧлі, мед аслас уставӧн тэнӧ юр усьтӧдзыд эз янӧд. Тайӧ наперво. Ӧд челядь быдтӧма и, кымын во ӧти ӧшмӧсысь, кыдзи коньӧр висьтасьӧ-норасьӧ, васӧ юӧма. Сылӧн со кызь сизим, а менам аслам и став нелямыныс нин матыстчӧ.

Ме ӧд Глаша мозыс жӧ нин весь олысь, пенсиятӧ весиг гортад пукалӧмӧн виччысьны тшӧктӧны: помся кӧть висьтася, кывзынытӧ кӧ эм кор.

А думайта да, тайӧ Ыбса Безносиковыд быттьӧ нэмӧвӧйся тӧдсаӧс, соседкаӧс, олӧмсьыс кульыштӧма да бумагаас ляскӧма. Али помас лӧсьӧдыштӧма жӧ ассяньыс? Кор тай Глашаыс дзик нин оз тӧд, мый керны, матӧ воӧма, а сэсся бара на: «Инӧ котӧртла на гортӧ, мыйкӧ, гашкӧ, думыштла на?..» Кор сэтшӧма нин скӧрман, кӧть юрсӧ керышт аслад «кӧзяин-батюшколысь», бур ногсӧн кӧ, сэки он жӧ нин бурась.

...Мӧдарсянь кӧ, думнад да кывнад эськӧ керыштам, да миян нывбаба сьӧлӧмыд... Висьтасян тадзи дай бара на личалӧма. Ещӧ кӧ абу шердліг-мериг нэмтӧ олӧма пӧлыдкӧд, а нывбаба шудсӧ тӧдлӧма. Лючки ӧд тӧлкуйтӧ, думыштан ӧтар и мӧдар да, Безносиковыд миянлысь нывбаба сямтӧ.

Мудер дай. Шешъялӧмӧн и быттьӧ заводитӧ, код вылын и серавны кӧсйӧ, он на быттьӧ гӧгӧрво, а сэсся, кватитчан да — ставыс нин дзим-дзурк дась. Панӧма и эштӧдӧма. Пельетон! Висьтав месянь, аддзысьлан кӧ, татшӧмӧсь и эм ми асланым «батюшкояскӧд», мед эськӧ налы, оз нин кӧть тайӧ югыдас, но сьӧкыд пыкӧс лэдзлас жӧ миянлысь сьӧлӧмъяснымӧс жуглӧмысь.

Лоис кӧ быттьӧ меным этайӧ Глашаыскӧд воча волыны, чайта, нинӧмӧн эськӧ сійӧс меным не йӧртны. Удж вылас петук кодь. Аслыс донсӧ тӧдӧ, ен бурысь. Кывйыс лэчыд. Кыдз нин сэн «сиктса прокурор» ордас пырӧ, восьтыв ноко висьт заводитчанінсӧ:

«Глашаӧн на видӧны,— серӧктыштіс пырысьыс.

— Эг и тӧд: озырман!

— А ме абу пӧтив!..

— Шойччы-шонтысь!

— Шойччӧм вылас олам,— вочавидзис Глаша...»

Петук и эм.

А этайӧ, Ыбса гижысьыд, сиӧма и пеля, нинӧм он шу. Нинӧм абусӧ оз курав, коланасӧ ставсӧ казялӧ. Быд кыв местаӧ шуӧма-пуктӧма. Босьт со тайӧ Капит гозъясӧ, налысь став олӧмсӧ. Ми вокыд ӧд кыдзкӧ да мыйкӧ висьталам, а висьталӧмасӧ ещӧ колӧ кужны на гижны. Менам тай со сійӧ сямыд абу. Зэв нин — челядьлы письмӧ ныршта. Но — Глаша йылысь ӧд баита. Думыштан кӧ, мортыс абу норасьӧма, а ассьыс красуйтчӧмӧн олӧмсӧ вись-

талӧ. Олӧмыд абу куш праздник, олан туйыд — абу помся горув.

Тешыс —«камудияыс» тырмывлӧ и. Кыдзи Капитоннас мырддысьлӧма нылалігас! Колльӧдчылӧма да грымгылӧма-йӧктылӧма, верӧс сайӧ чеччыштан кад виччысьлӧма. Том мужик борд улын ичмоньлысь лӧсьыд олӧмсӧ тӧдлӧма. Бур морткӧд сьӧла кодь раминикӧн кужлӧма лоны, но и пинькырӧса энькаыслы кок улас абу жӧ уськӧдчылӧма. Гозъя кӧ кыкнанныд лютӧсь удж вылӧ, ставыс кӧ тыр-бур да лада — ок-ок-ок! Любӧ вӧвлӧма верӧсыскӧд орччӧн шывкъявны, любовсӧ тӧдлӧма (шуӧма тай, кыкӧн пӧ водан, а куимӧн чеччан), дзоньздоров да сюсь челядьӧс быдтӧма и керкакарта лӧсьӧдӧма. Мый сэсся сьӧлӧм вылад ме коддьӧмыслы абу долыд! И та бӧрын ӧд ещӧ нин забеднӧ, коркӧя сӧкӧлсьыд кӧ, скӧнь ӧбликсӧ воштас да, пышъявны лоӧ. Юръяндзим ӧд, сир биын и збыль быттьӧ олан!

Татшӧм миян олӧмыс, миян тайӧ висьтыс. Миян кывйӧн и гижӧма: ме Глаша ногыс жӧ, мый паметьӧ колис, шуалі-висьталі. Мед томъяс тӧдӧны тшӧтш, кыдзи ми олім-вылім. Ӧд мыйсюрӧ и найӧ миянлысь, гашкӧ, бурсӧ аддзасны. Лютӧсь общӧй удж вылад вӧлім, абу яндзим тадзи шуны. И нинӧм омӧльсӧ дзебны: лёксьыс да дурксьыс видзчысьны мед ёнджыка велӧдчасны и.

Ышӧдіс висьтыс, кутшӧмакӧ ас йылысь быттьӧ да. Вӧлі шогся, мися, эськӧ гижысьсӧ кӧ аддзывны. Тӧдан либӧ, шуан со. Кыдзи ыджӧдлыны? Ладимер Ивановичӧн? Аддзылан кӧ, мӧд Глаша, шу, аддзысис да пыраліс висьтасьны жӧ!

Серала.

Менӧ? Коді кыдзи кужліс, сідзи и видлывліс. Бара на Глаша кывнад шусис. Нинӧм менам нимысь. Пӧрысь тьӧтӧ шу, нимсӧ вунӧдӧма нин.

«Нимтӧм тьӧтлысь» сёрнисӧ гижис

Г. БЕЛЯЕВ.

Сьӧлӧма ань

Анна Павловна Карпова чужлӧма да быдмылӧма войвыв коми сиктын. Ӧні олӧ да уджалӧ ещӧ на войвыджык. Арлыдыс сылӧн нелямын сайӧ, удитӧма нин ныв-писӧ кок йылӧ сувтӧдны, но ачыс зэв на пельк, томиник шыльыд чужӧма, нывлӧн кодь лӧсьыд мыгӧра. Тадзи дыр оз воштыны ассьыныс статьлунсӧ балеринаяс, спортсменъяс, циркса артистъяс и ещӧ... зэв зіль йӧз. Бӧръя лыдас пырӧ Анна Павловна. Ме веськавлі Анна Павловнакӧд Серегово курортӧ, пӧткӧдчим ӧти пызан сайын. Сійӧ вӧлӧм зэв варов нывбабаӧн, медсясӧ майшасис нинӧм кертӧм вӧсна. Вежон на ми сэні олім, а сійӧ нин удитӧма куим лун кӧзяйкаыслы (курсовка серти локтӧма) картупель идравны, а рытасылын ми сійӧс тшӧкыда аддзывлім ва ведраясӧн.

— Кыдзкӧ ми курортникъяс, — норасис Карпова,— быттьӧ изоляторын олам: радио абу, телевизор абу, газетъяс да журналъяс оз жӧ тыдавны. Киноыд и то вежоннас ӧтчыд. Магазинад со книгаясӧн вузасьӧны, но, колӧ шуны, зэв этша сэні книгаыс, медся нин художественнӧйыс, а коми литератураӧн полка вылыс зэв гӧль: кык книга и аддзылім коми гижысьяслысь; ӧтиыс «Антология коми поэзии» и мӧдыс «Долгая зима в Абези» Я. Рочевлӧн. Сійӧс мен ньӧби и лыддя, кыдз быттьӧ тӧдсаясӧс аддзывла сэтысь. А мыйла нӧ эськӧ коми гижысьяслысь коми кыв вылын не вайны и вузавны книгаяссӧ? Коді нӧ эськӧ комияс пӧвстысь эз ньӧб да лыддьы, шуам, В. Юхнинлысь «Алӧй лента», либӧ Г. Юшковлысь «Ловъя лов», либӧ сылысь жӧ кывбуръяссӧ. Печорасаяс йылысь лӧсьыда гижліс П. Шахов аслас повестяс «Мыйла олам, мыйла колам».

Либӧ босьтам татшӧмтор. Со кӧр видзысьяс витӧн воӧмаӧсь да гажтӧм рытъяснас сьӧмныссӧ вина лавкаӧ котрӧдлӧны. А сетны кӧ налы коми прозаик Е. Рочевлысь на йылысь гижӧм повесть «Лӧз тундра», то эськӧ гораа лыддисны. Эмӧсь ӧд на костын зэв шыльыда лыддьысьысьяс. Абу меным налӧн деньгаыс жаль, а здоровьеныс жаль, да пустӧ кад воштӧмыс. Уна на, тыдалӧ, колӧ вӧчны медым и тӧргуйтан, и лечитчан, и культураса учрежденияс ӧтсӧгласӧн уджалісны.

Татшӧм сёрни нуӧдіс Анна Павловна, эз, дерт, ӧти лунӧн, а быттьӧ дзоля юкӧнъясӧн, и ме сӧмын найӧс ӧтилаӧ йиті.

Бӧрынджык Анна Павловна сёрнитіс нин мӧдджык темаяс вылӧ.

— Кор бара зэрыс помасьлас. Лун-лунӧн ӧд куйлыны да книга лыддьыны дӧзмӧдӧ жӧ. А курортад сиктса мортыдлы ветлынысӧ, ме думысь, зэв лӧсялӧ, выль йӧзӧс аддзылан, асьтӧ петкӧдлан. А мукӧд семьяад тайӧс оз на гӧгӧрвоны.

Эм пӧ миян сиктын олыштӧма нин нывбаба, куканьясӧс видзӧ. Сылӧн радикулитыс сідзи нин пыдӧ сюйсьӧма, овлывлӧ бауӧн куканьяссӧ турнавлӧ-юктавлӧ, а верӧсыс оз лэдз курортас. Верӧсыслӧн на мамыс бисӧ лӧдсыштас: «Он жӧ ӧд ас мужик вывтіыд югӧ кут войлыны». Татшӧм «воспитательнӧй удж» бӧрас сійӧ нывбабаыд бӧрдыштас, мавтас пым пывсянын коссӧ мыйӧн сюрӧ да сідзи и олӧ.

Ӧти асылӧ, кор нин коли курортас овнысӧ миянлы лун нёль, Анна Павловна завтрак вылӧ эз во.

«Висьмис ли мый мортыс»— гадайтім ми ӧти пызансайсяс. Но Анна Павловна эз лок и ӧбед вылӧ.

Сыкӧд ӧтилаын олысь ёртъяссянь ми тӧдмалім, Анна Павловналы письмӧ воӧма и рытъя автобусӧн сійӧ веськӧдчӧма гортас.

В. РОЧЕВ.

Техн. редактор *И. Оплесник.*

Адрес редакции: 167610, г. Сыктывкар, Дом печати, комн. 26.
Телефоны редакции: 2-47-52 (гл. редактор), 2-51-52 (отв. секретарь).
Сдано в набор 23/X-1981 г. Подп. к печати 16/XI-1981 г. Формат 70×108 1/16. Печ. лист. 4+0,125 п. л. вклейка. Приведенных печ. листов 5,6. Тираж 5855 экз. Ц00800. Заказ № 6152. Цена 20 коп.

Республиканская типография Государственного комитета Коми АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли. 167610, г. Сыктывкар, ул. Коммунистическая, 20а.

Йӧра. Пуысь вӧчис Шошка сиктса олысь С. И. Оверкин.

Снимокыс В. Ячменевлӧн.

20 көп.

Индекс 73069

Сыктывкарын сер ар.

Снимокыс А. Елькинлён.